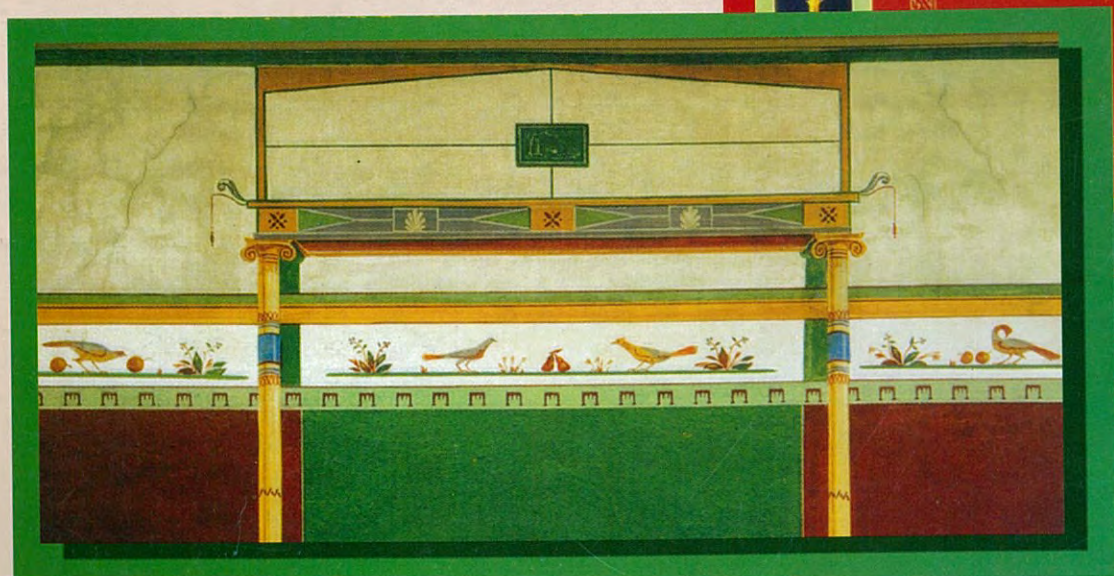
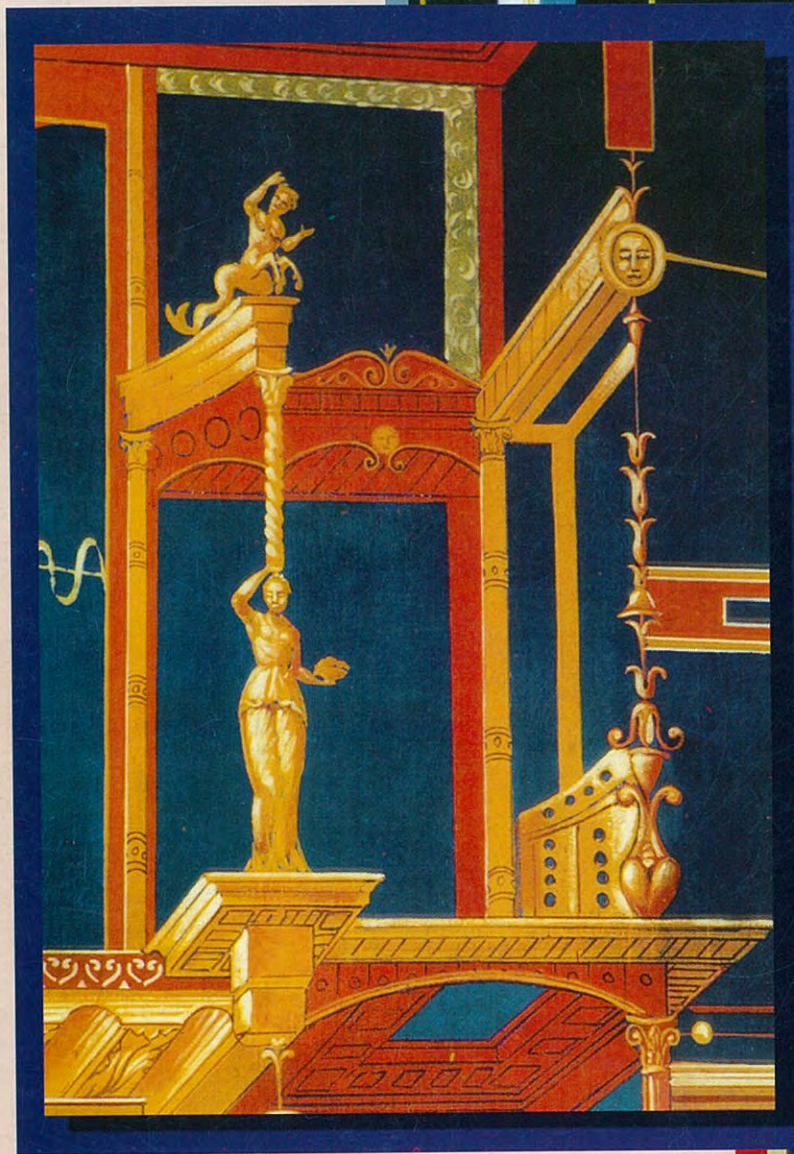
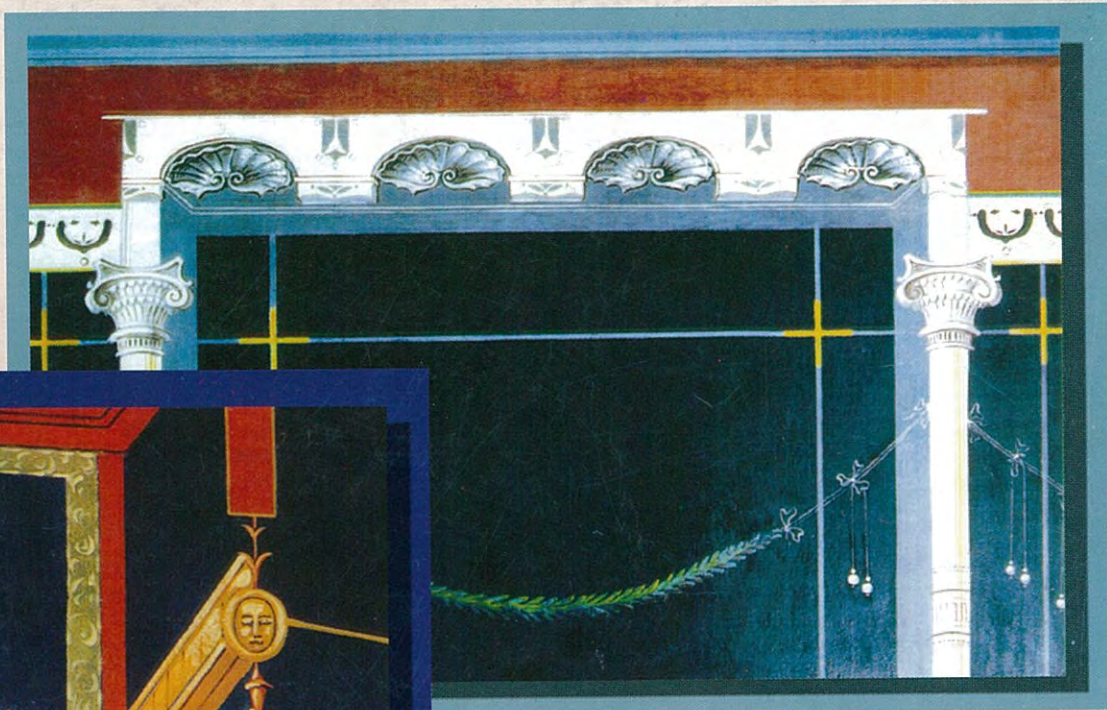


MUSEUM

Nr. 1 (10) 2001





Kunstiteadlane Reet Varblane esinemas konverentsil “Johann Köler: kunstnik ja kontekst” 9. märtsil 2001
 Reet Varblane, an art critic, making a speech at the conference “Johann Köler: Artist and Context” on March 9, 2001
 Выступление искусствоведа Рее́т Варбланы на конференции «Йоханн Кэлер: художник и контекст» 9 марта 2001 года



Näituse “Johann Köler 175” avamine 8. märtsil 2001 Rüütelkonna hoones.
 Avasõna Eesti Kunstimuuseumi peadirektorilt Marika Valgult (paremal), keskel peaminister Mart Laar ja kultuuriminister Signe Kivi.
 Opening of the exhibition “Johann Köler 175” on March 8, 2001, in the Knighthood Building.
 The opening speech is made by Marika Valk, General Manager of the Estonian Art Museum (right).
 Mart Laar, Prime Minister, and Signe Kivi, Minister of Culture, in the centre
 Открытие выставки «Йоханн Кэлер 175» 8 марта 2001 года в Здании рыцарства.
 Вступительное слово директора Эстонского художественного музея Марики Валк (справа), в центре премьер-министр Март Лаар и министр культуры Сигне Киви.

Fotod Stanislav Stepaško

MUUSEUM

nr 1 (10) 2001

Eesti Muuseumiühingu ajakiri

Peatoimetaja ALEKSEI PETERSON

Tegevtoimetaja ILDIKE JAAGOSILD

Toimetus: LEMMI JÕE, AINO LEPP, EVE PEETS,
 HEIKI PÄRDI ja MARGE RENNIT

Makett ja küljendus IVI TAMMARU

Korrektor IVI TAMMARU

Tõlked TIINA MÄLLO, ALLA LAŠMANOVA

Esikaanel:

On the front cover:

На передней обложке:

Tallinna Linnamuuseumi uus püsiekspositsioon,
 avatud 15. märtsist 2001. Fotod Jaan Künnap

New permanent exposition at the Tallinn City Museum,
 opened from March 15, 2001

Новая экспозиция Таллиннского городского музея,
 открыта 15 марта 2001 года

Muuseum nr 1 (10) ilmus tänu sponsoritele –
 Eesti Kultuurkapitalile ja
 Eesti Vabariigi Kultuuriministeeriumile.

SISUKORD

Peatoimetajalt	3
Intervjuu Riigikogu kultuurikomisjoni esimehe Mart Merega <i>Aleksei Peterson</i>	4
Kultuuriministri Signe Kivi sõnavõtt museoloogia- seminaril Tartus 7. mail 2001	6
Eesti Loodusmuuseum sai 60-aastaseks <i>Lemmi Jõe</i>	10
Eesti Arhitektuurimuuseumi teine sünnipäev <i>Karin Hallas-Murula</i>	11
Tartu Kunstimuuseumi asutamine stalinistliku kultuuripoliitika taustal <i>Krista Piirimäe</i>	13
Kahtepidi kanepist <i>Ruth Metsallik</i>	16
Kas Tartu Ülikooli Ajaloo Muuseum on õige koht narkoprobleemi lahkamiseks? <i>Renata Sõukand</i>	17
Üks vanamoodne näitus <i>Terje Lõbu</i>	18
Keedupott rahapajaks. Grapenid Eesti muuseumides <i>Ivar Leimus</i>	20
Faustina? Lucilla? Crispina? <i>Laidi Laiverik</i>	24
Oma tegevust määratlemas <i>Tanel Lään</i>	25
“Suur Tõll” aastal 2000 <i>Jaak Sammet</i>	27
Kaks korda sündinud <i>Ants Pärna</i>	28
Ufa arheoloogia- ja etnograafiamuuseum – 25 <i>Ranus Sadikov</i>	32
Külastajana uueilmelises Tallinna Linnamuuseumis <i>Andres Langemets</i>	32
Kiri pudelis <i>Eve Peets</i>	34
Eesti Rahva Muuseumi korrespondentide võrk – 70 <i>Tiina Tael</i>	35
Muuseumi kvaliteet – milles see seisneb? <i>Helgi Põllo</i>	36
Soome muuseumid Eestis	38
Eesti Rahva Muuseum 1980. aastatel. Mõtted, mälestused <i>Aleksei Peterson</i>	40
Tunnustus	43
Juubilarid	44
In memoriam	45
Kroonika	48

CONTENTS

From the Editor-In-Chief <i>Aleksei Peterson</i>	3
Minister of Culture Signe Kivi Speech at the Museum Seminar in Tartu May 7, 2001	8
An Old-Fashioned Exhibition <i>Terje Lõbu</i>	20
Cooking-pot full of Money. 'Grapens' in the Museums of Estonia <i>Ivar Leimus</i>	22
Faustina? Lucilla? Crispina? <i>Laidi Laiverik</i>	25
The General Laidoner Museum <i>Tanel Lään</i>	26
Born Twice <i>Ants Pärna</i>	30

Tähelepanuks autorile

- ♦ Toimetuse ei retsenseeri ega tagasta toimetusele saadetud artikleid. Toimetuse jätab endale õiguse tekste lühendada.
- ♦ Esitatud tekst peab olema korrektselt vormistatud, soovitatavalt arvutil. Soovitatav on tekst esitada disketil või saata elektronpostiga. Artikli juurde kuulub autori pilt (muuseumitöös), samuti artikli sisu lahtimõtestavad fotod, fotoallkirjad, fotograafi nimi, pildistamise aasta.
- ♦ Kirjutada võib kõigest, mis on seotud muuseumide ja muuseumitööga. Teretulnud on museoloogilis-teoreetilised kirjutised, mis tõstataksid uusi mõtteid, ärataks diskussioone.
- ♦ Artikli pikkus on soovitatavalt umbes 4 lk, lisada resümee nii inglise kui vene keeles.

СОДЕРЖАНИЕ

От главного редактора <i>Алексей Петерсон</i>	3
Выступление министра культуры Эстонии Сигне Киви на семинаре по музеологии в Тарту 7го мая 2001 года	9
Дважды рожден <i>Антс Пярна</i>	30
Уфимскому академическому Музею археологии и этнографии – 25 <i>Ранус Садилов</i>	31

PEATOIMETAJALT



et käesoleval aastal on muuseumitöötajate koolitusel tehtud töhusat tööd. Pean silmas juba mainitud Soome Instituudi ja Eesti Muuseumiühingu museoloogiaseminar, mis toimus veebruarist maini. Viimasel seminaril 7. mail esines museoloogiaprofessor Janne Vilku ja küsimustele vastas meie kultuuriminister. Sellest kirjutavad seminaril organiseerija Pertti Pyhtilä, Heivi Pullerits ja Virve Tuubel. Erinevalt eesti muuseumitöötajatest esitasid Soome kolleegid mitte ainult oma saavutusi – ja neid on rohkesti –, vaid avalikustasid ka puudusi oma töös. Tähelepanuväärne on samuti erinevate muuseumitöö valdkondade kogemuste läbitöötamine ja neist lähtuvalt sihiseadmine tuleviku jaoks. Üldine on Soome, aga ka Eesti ning teiste maade muuseumitöötajate rahamure, mis vajutab pitseri mitte ainult konkreetsete probleemide lahendamisele, vaid kahjuks üha vähem osutatakse tähelepanu kogumis- ja hoiutööle, samuti teadustööle. Muuseumitöötajate esmameks kujuneb raha teenimine etenduste jms kaudu.

Nagu eelmistes numbrites on siingi juttu muuseumide juubelitest, ümmargustest aastapäevadest – Eesti Loodusmuuseum tähistab 60. ja nooruke Eesti Arhitektuurimuuseum 10. aastapäeva. Muuseumide väljapanekutest kirjutavad Renata Sõukand, Terje Lõbu, Rutt Metsallik jt. Lageda on väga paljudel teemadel: Ivar Leimus kirjutab keedupottidest-rahapadadest, Laidi Laiverik ühe muuseumieseme identifitseerimisest, Jaak Sammet "Suurest Tõllust", Tiina Tael ERMi korrespondentidest, sest täitub 70 aastat kaastööliste võrgu rajamisest jms.

ALEKSEI PETERSON
e-post: peterson@erm.ee

FROM EDITOR-IN-CHIEF

The 10th issue of the magazine Museum has reached the reader. The magazine is published in spite of financial difficulties. The publication has been supported, first and foremost, by the Cultural Endowment of Estonia and the Ministry of Culture. But this money covers only the printing costs and illustrations.

This issue is introduced by Mart Meri's answers to the questions asked of him by the magazine, and the report of Signe Kivi, Minister of Culture, at a course of Finnish Museology in Tartu on May 7, 2001. It is noteworthy that this year museum workers' training has been really efficient: the Finnish Institute in Estonia and the Estonian Museum Society organized a museology seminar lasting from February until May. At the last seminar on May 7 Janne Vilku, a museology professor, gave a speech, and our Minister of Culture answered questions. A survey of this is given by Pertti Pyhtilä, the organizer of the seminar, Heivi Pullerits and Virve Tuubel. Unlike Estonian museum workers, their Finn-

ish colleagues talked not only about their achievements but also mentioned their shortcomings. It is also remarkable how they elaborate the experience of different spheres of museum work and proceed from it in aiming at their future targets. A common problem for the museum workers from Finland, Estonia and also other countries is financing, which leaves its imprint not only on the solution of concrete problems but also hinders collection and preservation work as well as research. The museum workers' main concern is earning money by giving performances, etc.

As in the previous issue, there are articles about museum jubilees and anniversaries: the Estonian Nature Museum celebrates its 60th and the youngish Museum of Estonian Architecture – the 10th anniversary. Renata Sõukand, Terje Lõbu, Rutt Metsallik and others write about the museum expositions. The issue includes materials on many different subjects: Ivar Leimus writes about pots-treasure troves, Laidi Laiverik about identifying a museum object, Jaak Sammet about the icebreaker "Suur Tõll", Tiina Tael about the correspondents of the Estonian National Museum (as this year it is 70 years since the correspondents' network was established), and so on.

ALEKSEI PETERSON

ОТ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

У читателя на руках десятый номер журнала Museum. Несмотря на материальные затруднения, издание продолжает выходить и основную поддержку оказывают нам Эстонский Капитал Культуры и министерство культуры. Но средств хватает только на типографские расходы.

Вступительным материалом являются ответы Марта Мери на вопросы журнала и доклад министра культуры Сигне Киви на семинаре музеологии Финляндии 7 мая 2001 года в Тарту. В этом году проведен большой объем работы в обучении сотрудников музеев. Проведен семинар по музеологии совместно Эстонским Обществом музеев и Институтом Финляндии с февраля по май. На последнем семинаре 7 мая выступал профессор музеологии Янне Вилкуна и на вопросы отвечала министр культуры Эстонии. Об этом пишут Пертти Пюхтиля, Хейви Пуллеритс и Вирве Туубель. В отличие от эстонских коллег, финны представили не только свои достижения, но и говорили откровенно о недостатках в своей работе. Особого внимания заслуживает и разработка опыта разных направлений музейной работы, и следующие из этого пути и цели для дальнейшей деятельности. Общим для Эстонии, Финляндии и других стран является недостаток финансирования музейной деятельности, который является препятствием не только для разрешения конкретных проблем, но и негативно воздействует на научную работу, и работы по сбору и сохранению материалов. Основной проблемой для сотрудников становится получение средств через атрактивных представлений и т.д.

Как и в предыдущих номерах, здесь есть статьи о юбилеях музеев – Эстонский музей природы отмечает 60-ую годовщину, а молодой музей архитектуры – 10. О музейных экспозициях пишут Рената Сыуканд, Терве Лыбу, Рутт Метсаллик и др. Представлены материалы на различные темы: Ивар Леймус пишет о средневековых котлах, Лайди Лайверик об идентификации одного экспоната, Яак Саммет о ледоколе «Большом Тылле», Тийна Тэль о сети корреспондентов Эстонского национального музея, так как исполнилось 70 лет со дня создания сети добровольных корреспондентов музея и т.д.

АЛЕКСЕЙ ПЕТЕРСОН

Intervjuu Riigikogu kultuurikomisjoni esimehe Mart Merega

Aleksei Peterson

Traditsiooniline küsimus: kas mäletate oma esimest muuseumikülastust?

Mäletan selgelt ühte esimestest. Muuseum oli Kuressaare ordulinnuses asuv Saaremaa ajaloomuuseum ja see oli ajal, mil Kuressaares toimusid filmi "Me olime 17-aastased" võtted. Elasime isaga Lossi võõrastemajas otse linnuse külje all ja kui filmivõtetel parajasti midagi põnevat ei toimunud, jooksin muuseumisaalidesse luusima, mõnikord paar korda päevaski. Uudishimu, põnevus, kujutlusvõime ja hirm läbisegi – järsku satun mõnda salakäiku, jään ööseks torni luku taha. Kartsin ja lootsin ühtaegu. Muuseumilummus oli oma töö teinud.

Missugune osa on täita muuseumidel Eesti kultuurimaastikul?

Muuseumidel on sellel maastikul täita samasugune osa nagu mobiilside tugijaamad, et Eestis ringi liikudes levist mitte välja sattuda. Ajaloo kude olgu oma mitmekesisuses mõõda maad ühtlaselt laiali laotatud. See ajaloo mitmekesisus väljendub ka eri tüüpi muuseumide olemasolus alates maakonnamuuseumist ja lõpetades ühe mehe eramuuseumiga. Pisi-muuseum on tihti peale oma eheduses kõitvamgi ja ajaloo ees täidab see oma ülesande ka külastajate arvust hoolimata. 1980ndate alguses sattusin murdeekspeitsioonil ühe Viinistu kaluri õuele. Kalur viis mind ilma pikemata oma paadikuuri, mille ta oli kohandanud algeliseks muuseumiks. (Paati polnud tal ju enam ammugi!) Aukohal olid kellegi kohaliku naivisti laevamaalid sini-must-valgega mastis. Mees väitis, et Vene piirivalvurid põikavad ringkäiku tehes ikka ta juurde suitsu tegema ja vana-de aegade kohta küsima. "Ega ma kitsi vastama ole, mis mul enam karta," ütles ta. Mõne aja pärast kuulsin, et kolhoosiesimees Oskar Kuul sattunud ka sinna: "Tubli mees! Homme saadan veoauto, viime su asjad keskusesse, seal rohkem külastajaid." Üks muuseum oli sellega taas hävitatud.

Kas muuseumide probleeme on käsitletud ka parlamendi kultuurikomisjonis? Kui on, siis missuguseid?

Oma kohustustest tulenevalt tegeleb Riigikogu kultuurikomisjon eelkõige seadusloomega. Kõik, mis puudutab museoloogiat seadusandlikul tasandil, kuulub kultuurikomisjoni pädevusse. Jõudumööda hoiame silma peal ka näiteks asjaomastel arengukavadel, aga muuseumide arengukava mullune variant meie lauale ei jõudnud. Aga eks see oligi, pehmelt öeldes, ebaõnnestunud.

Kas külastate mõnd muuseumi perioodiliselt? Missugune muuseum on jätnud eredamaid muljeid?

Ei tihka küll nimetada ühtegi muuseumi, mida perioodiliselt külastan. Sõltub meeolust, vajadustest, kohustustest... Viimase aja eredamad muljed pärinevad Lapimaalt ja Macaolt. Mõne aasta eest valmis Soomes Inari lähisel saami muuseum "Siida", mis on suures osas ehitatud Euroopa Liidu tugirahade abil ja kus on saami ürgse (jätkusuutliku!) kultuuri eksponeerimine oivaliselt ühendatud nüüdisaegse tehnoloogia võimalustega. Macao ajaloomuuseumist leidsin aga ühe triumfikaart kujutava tikutoosietiketi kirjaga "Made in Esthonia", pärit arvatavasti 1920. aastatest Viljandi tuletikuvabrikust. Ajaloo kude oli end jalla üsna võluvalt ilmutanud.

Muuseumides on kombeks koostada pikaajalisi püsiekspositsioone. Kas olete mõne muuseumi püsiekspositsiooni-ga korduvalt tutvunud?

Seekord üks kooliaegne meenutus Ed. Vilde majamuuseumist Kadriorus. Külastus koos kirjandusõpetajaga oli kohustuslik, jooksin toad kiiruga läbi, et võita aega linna peal uitamiseks. Järgmises kirjandustunnis tegi õpetaja ootamatult töö: kirjelda kirjaniku töötooli, mis asus raamatukapi kõrval jne. Tuli muuseumi häbiga tagasi minna, võtsin märkimu kaasa, aga lisaks tubade paigutuse ülesjoonistamisele ja riidenagi konksude

arvu meeldejätmisele lugesin läbi ka kõik selgitavad tekstid ja uurisin vitriinidesse paigutatut. Mingil hetkel läks muuseumis kogetav ja õpikust loetu kröksuga kokku – ja kõik muutus äkki väga põnevaks. Et mis ikka täpsemalt selle naljalehe Kaa-gi ümber toimus.

Püsiekspositsioon peegeldab püsiväärtusi. Seda peab väga hoolikalt kokku seadma. Aga püsiväärtuste paremaks tajumiseks tuleb aeg-ajalt ikka pipart ka vahele puistata.

Tänapäeval on Eestis ligi 300 muuseumi. Mis on põhjus, et muuseumide ridade juurde tekib?

Ajaloo tajumine on meil tegelikult kesine. Ajaloo tundmine õieti ka. Muuseum on eelkõige tagasisivaatamise, tagasimõtlemise koht. Aga see ei saa piirduda ju vaid tagasi suunaga. Tagasi vaatamine või mõtlemine teritab pilku ja meelt just nimelt ettepoole vaatamiseks, et oma tegevust paremini motiveerida. Muuseumide loomine väljendab vajadust end ajaskaalal paremini positsioneerida.

Milliseid riiklikke muuseume on veel vaja juurde?

Vaja oleks lähiajaloo muuseumi rõhuga Vene ajale. Kas mäletate, kuidas nägid välja Noorte Hääl aastal 1982 või Vaba Eesti Sõna või Kommunaari kvaliteedimärgiga kingad? Oluline on eksponeerida nõukogude võimu argielulist, igapäevast toimimist kõige oma kaksikmoraali, klassiühiskonna ja ajupesuga. Aga kõige selle jampsi kõrval peaks paralleelselt jooksma eestluse aines nii kodu- kui välis-Eestis.

Alati leiavad oma tänuliku külastajaskonna ka mitmesugused erialamuuseumid, olgu selleks siis ringhäälingumuuseum Türil, tuletõrjetehnikamuuseum Oisus, raudteemuuseum Lavassaares.

Nõukogude ajal olid muuseumid palgaastmestikus kultuuriasutuste seas raamatukogude järel viimased. Tundub, et ka praegu on sama lugu. Miks see nii on?

Nõukogude ajal oli muuseumi sattumine "lõppu" võimu enam-vähem teadliku käitumise tagajärg. Nõukogulaste ajavarmine algas ühest juhustlikust kahuripaigust, millele anti mütoloogiline, Suure Pauku tähendus. Enne pauku valitses ebaajalugu, selle globaalne kaja pidi – Fukuyamat meenutades – ajaloo lõpule viima. Vähe sellest, nõukogulaste ajavarmine oli lünklik, iga hetk võis muuta ebahetkeks jne. Muuseumides oli hävitustööd suhteliselt lihtne teha, sest kogud olid reeglina süstematiseeritud ja

kirjeldatud. Aga ka puhastatud fondide ja allutatud töötajate puhul ei pälvinud muuseum võimu jäägitut usaldust: mine tea, mida ebaajaloolist kusagil hoidlasopis veel varjul on. Orwelli kirjeldatud rafineerituseni ehk ei jõutud, aga bürokraatlik närvutamine on ka üks isiksuse allutamise viise. See vanast ajast pärit inertsus muuseumivallas on nüüd ka meil murenema hakanud.

Möödunud aastal kerkis teravalt päevakorda muuseumide reformimine. Kuidas kujutate ette Eesti muuseumide reformimist laiemas plaanis, ka sisuliselt?

Alustame ikka algusest. Oma võimaluste kaardistamisest. Tahtmistest, eesmärkidest, sihiseadmisest. Siis lepime kokku muuseumipoliitikas, koostame tegevuskava ja asume seda täitma. Kui täita ei õnnestu, siis lepime uuesti kokku või – vahetame juhid välja. Riigi muuseumipoliitika keskendub riigimuuseumidele, aga see peab ühel või teisel määral hõlmama ka kohalikke muuseume ja eramuuseumi. Riigi kohus on kaitsta ja abistada avalikku huvi tekitavat muuseumi selle omandivormist sõltumata.

Staatiliste, passiivsete muuseumide aeg on ümber saanud. Külastaja otsib kaasalöömis- ja samastumisvõimalust, interaktiivsust. Külastaja otsib tegutsemist, helisid, lõhnu, puudutamist.

Kas on vajalik mõne muuseumi "kokkutõmbamine", st ühesuguste profiilidega muuseumide (või filiaalide) ühendamise?

Muuseumide kokkuvedamisse suhtun suure umbusuga. Selle põhjuseks saab nähtavasti olla ainult muuseumipidamiskulude vähendamine ja ökonoomsust peab riik mõistagi alati taotlema. Ent ka igal muuseumil on oma arengulugu ja mõnikord osutub selle loogikast lähtumine väärtuslikumaks kui kokkuhoid igapäevakuludelt. Mäletatavasti põhjendati ka Eesti Postimuuseumi röövimist vajadusega liita tema rikkalikud kogud veelgi rikkalikumate kogudega Leningradis, kus külastajaidki rohkem kui kahtlasevõitu Revelis.

Seega – igasugune "kokkutõmbamine" otsus, kui see toob kaasa varade kolimise, peab olema kaalutletud, ainukordne ja arvestama ka neid väärtusi, mida arvuliselt kirjeldada pole võimalik.

Muuseumitöö nõuab suuri kogemusi ja on mitmetahuline tegevus, mis hõlmab kogumis- ja teadustööd, näitusi, restaureerimist jms. Kas on õige sõlmida muuseumitöötajatega töölepingud näiteks viieks aastaks?

Töölepingu tähtsajalisuse põhimõte on demokraatlik. Võib ka edasi arutleda: tähtsajalisest kinnipidamine sünnitab stressi, järelikult demokraatia sünnitab stressi.

Kiire elutempo vist ongi demokraatiale omane. Viis aastat pole lühike aeg ning pädeva inimese puhul muutub see hõlpsalt kümneks või viieteistkümneks aastaks.

Oletame, et peate töötama muuseumis. Missugusel alal sooviksite töötada (näitused, kogumis-, teadustöö jms)?

Küllap ma prooviksin neid kõiki. Pealegi, võhikuna ei oska neid väga lahus-olevana käsitada. Ei kujuta hästi ette, et korralikku näitust tehes – võtkem teemaks kas või virulaste-soomlaste sõbra-kaubandus või eesti väeosad Karl XII sõjaväes – saaks läbi ilma arhiivis või raamatukogus istumata.

Kuidas korraldaksite muuseumide töö koordineerimist? Missugusel kujul see peaks toimima, kui kõrvale jätta Interneti võimalused?

Riigi tasandil on koordineerijaks kultuuriministeerium, kus on palgal muuseuminõunik, ning ministeeriumi partneriks on Muuseuminõukogu, kes võib kaasa abijõude sealt, kust vajalikuks peab. Ja mitte miski ei keela muuseumirahval oma ühishuvide paremaks väljendamiseks ühel või teisel moel koonduda, olgu selleks siis valdkondlik, territoriaalne või omanikusuhe.

Teatavasti on otsustatud ehitada esinduslik kunstimuuseum Kadrioru. Kuidas iseloomustate probleeme selle muuseumi rajamisel? Millal avab muuseum uksed külastajatele?

Uue kunstimuuseumi tegelikku rajamist on takistanud selgete mängureeglite puudumine. Rahapuudus mõistagi ka, aga sellest ei pääse me mitte kunagi. Uut muuseumi on loodud mõnede inimeste peas ja mõnede ametnike kirjavahetuses. Positiivne särin ühiskonnas on olnud nõrk. Ehituse rahastamise allikates pole seni (14. mai 2001) kokku lepitud. Ja eks ta ole suur tükk ka. Eesmärk on kunstipaniikadest päevavalgele tuua (muide, uude kunstimuuseumisse mahuks umbes 5% praegu varjul olevatest teostest), aga näiteks Toompea lossi koridoriseinad on kunstist õige lagedad. Inimesi liigub seal ikkagi rohkem kui hoidlates. Kui palju meil õieti lagedaid seinu on?

1980. aastate lõpul koguti ligi miljon rubla rajamiseks Eesti Rahva Muuseum Raadile. Ka rahvas nõudis muuseumi taastamist Raadil. Oli valminud dokumentatsioon, võidi alustada ehitustöö-

dega. 1992. aastal loobusid kultuuriminister Märt Kubo ja ERMi direktor Tõnis Lukas kõigest eelnevast, ERMi ehitamise perspektiiv kadus. Lisaks sellele on mõnel kunstiajaloolasel mõte taastada Raadi loss baltisaksa muuseumina, kuigi lossi taastamine ei tule enam kõne alla. ERMi hoidlad, mis asuvad kirikutes, tuleb koguduste nõudmistest tõttu neist välja viia ja ministeerium on alustanud hoidlate ehitamist Raadile. Kuidas kujutate ette meie emamuuseumi – ERMi väljaehitamist ja selle ümber toimuvaid tõmbemisi? Kas toetate mõtet, et ERM tuleb taasrajada eestlaste muuseumina tervikuna Raadile?

Aastast 1995 on üks Riigikogu otsus mis nüüdseks on juba kurikuulsaks muutumas. See otsus pani ajaliselt paika kolme olulise ehitise – Muusikaakadeemia juurdeehituse, uue kunstimuuseumi ja Eesti Rahva Muuseumi valmimisjärjekorra. See otsus on oma kaalu kaotanud, sest oleme oma võimeid üle hinnanud ja küllap ka asju halvasti ajanud.

Jah, ERMi koht on Raadil ja tõmbemisi selle ümber ei maksa tähele panna. Baltisaksa kultuur on osa meie kultuurist, ka siin ma ei näe vastuolu. Aga ma hoidun ennustamast taasrajatud ERMi avamiskuupäeva nagu ka Kunstimuuseumi avamispäeva.

Viimastel aastatel on ajakirja "Muuseum" antud sponsorite toetusel välja kaks korda aastas. Ajakirja levitatakse peale Eesti ka naabermaades, sealhulgas soome-ugri muuseumides. Ajakirjal pole kindlat finantseerimist, teda ei saa tellida, puudub palgaline toimetaja. Kuidas Te näete ette ajakirja ilmumist tulevikus?

Taolise ajakirja olulisus Eesti muuseumivallale on väljaspool kahtlust. Kui jõud kannab, siis tuleks seda ilmutada neli korda aastas. Ja kujundada sisu selliseks, et ka turismifirmad ajakirja märkaksid. Internet on anonüümne, ajakiri on tegelik. Muuseum ja turist, olgu sise- või välismaine, otsivad ning toetavad teineteist. Turismindus on Eesti tähtsamaid majandusharusid, mille aastakäive ulatub kümne miljardi kroonini. Selle edukuse üheks põhjuseks on kahtlemata ka Eesti museoloogilised väärtused. Lisaks sponsoritele tuleks muuseumi arvatavasti rohkem koondada ajakirja ümber: kui Eestis on 300 muuseumi ja kui iga muuseum loovutaks keskmiselt sada krooni kvartalis ajakirja fondi, siis oleks seeme juba olemas.

Kultuuriministri Signe Kivi sõnavõtt museoloogiaseminaril Tartus 7. mail 2001

Austatud Eesti ja Soome muuseumid! Mul on hea meel olla koos teiega siin, muuseumilinnas Tartus. Aitäh kõigile, kes saatsid ministeeriumisse oma küsimused! Kuna neid oli tõesti arvukalt, siis räägin olulisematest märksõnadest, mis esile tulid.

MUUSEUM ja ÜHISKOND

27. aprilli 2001 seisuga tegutseb Eestis 181 (koos filiaalidega 229) erinevates omandites muuseumi.

Kõigi Eesti muuseumide kogudes on ligi 6 miljonit museaali, nendest rohkem kui pooled – 3 394 949 – asuvad kultuuriministeeriumi kaudu finantseeritavates muuseumides.

Aastas külastab muuseumi üle 1,5 miljoni inimese, nendest ligi miljon (965 734) inimest külastab kultuuriministeeriumi kaudu finantseeritavaid muuseumi.

Muuseumide liigitus vastavalt omandisuhetele:

1. RIIGImuuseumid – ministeeriumi või maavalitsuse hallatavad riigiasutused
2. MUNITSIPAALmuuseumid – kohaliku omavalitsuse asutused
3. AVALIK-ÕIGUSLIKU JURIDILISE ISIKU muuseumid – selle isiku struktuurüksused
4. ERAmuuseumid

Rahvusmuuseum on laiapõhjaliselt rahvuskultuuri koguv, hoidev, säilitav, eksponeeriv, uuriv, vahendav muuseum. See on sisu, mitte vorm. Nimetusest ei piisa.

Meie tänased keskmuseumid on keskendunud oma ainevaldkonnale. Rahvusmuuseumi tunnustele vastavad ehk kõige enam meie tänane Eesti Kunstimuuseum ja Eesti Rahva Muuseum.

Muuseumiõukogu eelmine koosseis mõlgutas mõtteid kolmest rahvusmuuseumist Eestis: nende taimelavaks arvati Eesti Kunstimuuseumi, Eesti Ajaloomuuseumi ja Eesti Rahva Muuseumi – kuid ikkagi nähti vajadust kõigi sisu ja vormi laiendada, see aga tähendaks mitme tänase keskmuseumi ühendamist. Aastaid tagasi kultuurikongressil Tartus esitas ajaloomuuseumi direktor Toomas Tamla mõtte luua rahvusmuuseum, ühendades

Eesti Rahva Muuseumi ja Eesti Ajaloomuuseumi.

Arutelud rahvusmuuseumi, kuid ka näiteks rahvusteatri teemal on aastaid päevakorral. Ning suubuvad tavaliselt hetkel, kui jõutakse tõdemuseni, et nad ei sünni tühjalt kohalt uue enneolematu institutsioonina, vaid olemasoleva põhjal.

Nii pateetiliselt kui see ka ei kõla – rahvusmuuseumi, rahvusteatri ja teiste võimalike rahvuslike institutsioonide loomine eeldab **rahva tahet ja kokkulepet**, mida väljendab Riigikogu otsus. Vaid totalitaarses ühiskonnas langetab sellise otsuse minister või mõni teine võimukandja ainuiskuliselt.

Arutelu rahvusmuuseumi teemal on võimalik jätkata, kui **teie ise**, muuseumid ja muuseumitöötajad **olete selleks valmis** ja seda soovite.

Rahvusmuuseum peaks olema avalik-õiguslik institutsioon – nii nagu Rahvusooper, Rahvusraamatukogu oma seaduse, kohustuste ja õigustega.

MUUSEUMITÖÖTAJA haridus, enesetäiendamine, staatus ühiskonnas, palgapoliitika

Minister või maavanem tööandjana määrab **muuseumi direktori palga**.

Võttes aluseks 2000. aastal täiendatud Muuseumiseaduse § 6, mis sätestab riigimuuseumi direktori ametikoha täitmise avaliku konkursi korras ning temaga töölepingu sõlmimise kuni viieks aastaks, viis kultuuriministeerium käeoleva aasta alguses läbi keskmuseumide juhtimise korrastamise.

Kõigi kultuuriministeeriumi valitsemisala keskmuseumide direktoritega sõlmiti tähtajalised töölepingud 2–5 aastani ja määrati uued palgad, et väärtustada nende tööd ning pakkuda motivatsiooni jätkamiseks ja edasi liikumiseks.

Vaid mõne näited:

Eesti Rahva Muuseumi pidev ja väga mitmekülgne tegevus on muuseumi teinud üheks tuntumaks Eestis, eriti hea on märkida, et ka vene koolilapsed teavad just Eesti Rahva Muuseumi.

Teada-tuntud on **Eesti Vabaõhmuuseum**, kes tegutseb edukalt selle nimel, et pakkuda linnastunud inimesele võimalust taasavastada oma rahvatraditsioone.

Märkimist väärib **Eesti Kunstimuuseumi** pedagoogikakeskuse SIKSAK kunstialane töö lastega.

Eesti Meremuuseum teeb tõsiseid jõupingutusi oma väga eripäraste museaalide – jäämurdja “Suur Tõll” ja allveelaeva “Lembit” “elushoidmiseks”.

Eesti Arhitektuurimuuseum, kes vaid kümne tegevusaasta jooksul on suutnud end kehtestada väga hea näitusegevuse ja teadustöö tegijana, pakkudes ühtlasi inspireerivat õhkkonda erinevatele ettevõtmistele – tantsuetendustest teatrikunstnike konverentsini.

Ilusaid näiteid on loomulikult enami – loodan siiralt, et “võidukate ja populaarsete” ritta asub ka siinsamas Tartus kuu aja pärast uue maja avav **spordimuuseum**, millele praegu otsime uut direktorit.

Tähtajalise töölepingu puhul lihtsustub ühiste ülesannete püstitamine ja võimalus hinnata ning kontrollida nende täitmist. See loob eeldused muuseumide arenguks. Tähtajaline tööleping on end paljudes valdkondades, ka kultuuris, tõestanud kui kaasaegne ja põhjendatud alus motiveeritud tegevuseks.

Keskmuseumide direktorite uued palgad on võrreldavad teiste kultuuriasutuste juhtide ja kõrgkoolide õppejõudude palkadega. Mitmel pool maailmas võrreldaksegi muuseumi direktorit just ülikooli professoriga.

Alates sellest aastast mahuvad kultuuriministeeriumi valitsemisala keskmuseumide direktorite palgad vahemikku 10 000–17 500 krooni. Samas vahemikus on ka enamike riiklike teatrite juhtide palgad.

Võrdluseks võib tuua direktorile palgad riiklikes raamatukogudes – 9000–12 000 krooni. Tartu Ülikooli professori miinimumpalk on praegu 12 000 krooni, alates uuest õppeaastast 15 000 krooni; dotsendi palk on praegu 9000 krooni, alates sügisest see tõuseb 25%.

Muuseumitöötajate palgad määrab direktor vastavalt muuseumi eelarvelistele võimalustele. Direktori otsustab, kui suurt personali vajab muuseum ja misugused on nende inimeste tööülesanded.

2001. aasta eelarvesse oli arvestatud kõrgharidusega muuseumitöötajatele 10–15%-ne palgatõus ning täiendav summa kuni miinimumpalgani. Käesoleval aastal on muuseumitöötaja keskmine palk 3642 krooni. Loomulikult ei ole see piisav, et väärtustada muuseumides tehtavat tööd ja vastutust – endiselt on muuseumitöötajate palgad madalamad kui haldusala teistel spetsialistidel.

Muuseumikogud aastatel 1997–2001

MUUSEUMIKOGUD	01.01.97	01.01.98	01.01.99	01.01.00	01.01.01.
Järvamaa Muuseum	58 302	60 795	65 843	67 945	69 517
Harjumaa Muuseum	9 363	11 124	12 733	13 603	14 344
O.Lutsu Kihelkonnakoolimuuseum	16 500	12 740	14 500	20 500	21 500
Maistra Talurahvamuuseum	19 188	23 531	25 428	27 268	28 815
Läänemaa Muuseum	61 000	61 469	61 965	63 460	64 080
Rakvere Muuseum	101 193	105 107	108 600	110 866	111 507
Eestirootslaste Muuseum		9 869	10 269	10 684	11 017
Põlva Talurahvamuuseum	17 558	17 711	18 167	19 974	20 516
Muhu Muuseum		6 615	7 005	7 475	7 840
Hiiu- ja Saaremaa Muuseum		20 570	21 113	21 850	23 925
Tartumaa Muuseum		47 172	42 350	43 058	43 415
Valga Muuseum	65 000	65 353	65 758	66 197	66 657
Viljandi Muuseum	91 800	93 446	96 761	100 124	103 906
Saaremaa Muuseum		98 860	104 911	111 011	118 337
Liivi Muuseum		7 006	8 121	10 239	11 103
Võrumaa Muuseum		53 972	59 867	61 151	62 597
Iisaku Muuseum		14 570	15 475	17 828	19 556
Pärnu Muuseum	68 150	70 505	71 429	72 686	73 703
Eesti Arhitektuurimuuseum		5 200	5 300	5 690	5 970
Tartu Kunstimuuseum	20 909	21 099	23 848	24 072	24 119
Teatri- ja Muusikamuuseum		540 897	549 527	558 889	574 822
Eesti Meremuuseum	55 630	56 989	58 405	59 623	61 503
Eesti Ajaloomuuseum	259 590	263 211	265 575	268 131	270 048
Eesti Vabaõhmuuseum	53 340	54 618	53 712	54 075	55 291
Eesti Rahva Muuseum	1 032 764	1 042 183	1 061 034	1 095 918	1 116 876
Eesti Spordimuuseum	75 000	76 514	84 650	90 373	95 328
Eesti Kunstimuuseum	60 752	62 171	62 736	62 949	63 344
Eesti Loodusmuuseum			226 564	231 207	236 830
Setu Talumuuseum			15 251	17 858	18 483
KOKKU	2066039	2903297	3216897	3314704	3394949

Muuseumide külastatavus aastatel 1995–2000

Keskmuseumid+TKM	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Eesti Arhitektuurimuuseum		14 980	31 460	50 319	44 280	25 539
Teatri- ja Muusikamuuseum	8 970	6 505	6 000	5 538	5 590	10 180
Eesti Meremuuseum	39 029	34 108	32 878	37 769	45 332	60 192
Eesti Ajaloomuuseum	21 799	25 875	26 094	30 974	30 111	34 348
Eesti Vabaõhmuuseum	41 580	65 900	70 173	70 894	96 969	127 875
Eesti Rahva Muuseum	19 003	32 491	48 732	51 478	54 930	54 535
Eesti Spordimuuseum	9 894	9 062	9 812	12 648	4 694	5 859
Eesti Kunstimuuseum	69 432	81 737	108 805	120 936	105 098	169 598
Eesti Loodusmuuseum	20 253	20 406	16 663	19 112	40 723	26 795
Tartu Kunstimuuseum	8 889	7 778	7 647	10 617	10 618	11 618
KOKKU	238849	298 842	358 264	410 285	438345	526539

Maakonnamuuseumide (lisaks Liivi ja Muhu muuseum) külastatavus 1999–2000

	1999	2000	
Järvamaa Muuseum	30 231	61 501	Paide 500 024; Tammsaare 11 477
Harjumaa Muuseum	4 312	4 942	
Palamuse O. Lutsu			
Kihelkonnakoolimuuseum	26 000	26 000	
Maistra Talurahvamuuseum	9 973	10 123	
Läänemaa Muuseum	28 630	24 642	Laikmaa 4712
Rakvere Muuseum	29 418 sh linnuses 18 838	30 614	peahoone 14 094; linnus 11 712; linnakodaniku 1515; galerii 3293
Eestirootslaste Muuseum	1 948	2981	
Põlva Talurahvamuuseum	7 789	9 070	
Muhu Muuseum	17 685	20 039	
Hiiu- ja Saaremaa Muuseum	26 028	25 179	Kärdla 8918; Kassari 11 606; Tobiasi 1630; Mihkli 2993; Valgu 32
Tartumaa Muuseum	16 138	13 030	peahoone 10 120; Hanseni 1830; Kutsari 780; Uderna 300; Väägvere 0
Valga Muuseum	6 227	10 053	
Viljandi Muuseum	7 095	8 244	Hüpassaare 1063
Saaremaa Muuseum	74 566	76 660	loss 65 368; linnakod 560; Aaviku 1076; Mihkli 3863; Eemu 5088; Ruhnu 705
Liivi Muuseum	6 810	12 825	
Võrumaa Muuseum	71 111	61 928	Kreutzwaldi 8556; Võru 43 618 (sellest Munamäe 32 857); Mõniste 9011
Iisaku Muuseum	5 225	5 691	
Pärnu Muuseum	13 966	22 891	Koidula 4329; Pärnu 18 562
Setu Talumuuseum	10 529	12 782	Saatse 482
KOKKU	393681	439195	

Töö järgmise aasta riigieelarvega on haripunktis – käivad ka valitsuse ja TALO vahelised läbirääkimised, mille üheks teemaks on kõrgharidusega muuseumitöötaja palga alammäär.

Praegu saab Eestis **museoloogia-alast koolitust** ainult Tartu Ülikooli ajaloo osakonnas. Nii saavad museoloogia põhialuseid omandada ajaloolased, kunstiajaloolased, etnoloogid, arheoloogid jt.

Kultuuriministeerium saab aidata museoloogia-alases hariduses olevaid lünki täita riikliku kultuuristipendiumi määramisega neile muuseumitöötajatele, kes soovivad end erialal täiendada teiste maade kõrgkoolides. Stipendiumi taotlemise tingimuseks on olemasolev kõrgharidus. Täpsem info selle kohta kultuuriministeeriumi koduleheküljel.

Muuseumitöötajad on seda võimalust ka kasutanud – praegu õpib kultuuriministeeriumilt saadud riikliku kultuuristipendiumiga Amsterdamis Reinwardti Akadeemias museoloogiat Mariann Raisma. Varem on sama stipendiumiga Inglismaal haridust saanud Anneli Randla.

Toetust enesetäienduseks annab ka Kultuurkapital.

Muuseumispetsialistid ise on väljendanud erinevaid arvamusi:

- ♦ museoloogiat peaks õpetatama TÜ akadeemilise kõrgharidusena;
- ♦ tuleks jätkata senist praktikat TÜ ajaloo osakonna baasil, üksikuid inimesi koolitada välismaal – suurele hulga museoloogidele ei jätkuks tööd.

Kultuuriministeeriumis töötab alates käesolevast aastast **koolitusnõunik Ingrid Rooväli**, kes viib läbi kõigi kultuurierialade koolitusvajaduse uuringu. Talle ja ministeeriumile on suureks abiks teie konkreetsed, oma ala tundmisest ja vajadustest lähtuvad ettepanekud.

RAHA

Muuseumide eelarve, eelarvete kujunemismehhanism

Kultuuriministeeriumi riigieelarve peatükis “Muuseumid” on 29 muuseumi ja ennistuskoda “Kanut”.

Muuseumidele antakse eelarve toetusena, st koondsummana, milles sisalduvad kõik kulutused. Eraldi eraldatakse summad museaalide soetamiseks ja investeringuteks.

Muuseumi direktoril on õigus otsustada eelarve kasutamise üle selle kõikides tegevuskulude artiklites, st määrata summad (ka palgad), mida ühe või teise töö või tegevuse peale kulutatakse. Muidugi ei ole kitsaste võimaluste juures taoliste otsustuste tegemine kerge, ometi oleme

näinud väga erinevaid raha kasutamise viise.

Käesoleval aastal eraldas kultuuriministeerium muuseumidele kokku:

- ♦ tegevuskuludeks 75 076 500 krooni,
 - ♦ museaalide soetamiseks 2 mln krooni,
 - ♦ investeeringuteks 27 082 000 krooni,
 - ♦ infotehnoloogiale 900 000 krooni,
- kokku 105 058 5000 krooni.**

Üks lisavõimalus, mida muuseumid on seni suhteliselt vähe kasutatud, on **projektitoetuste** taotlemine. Toon siinjuures eeskujuks siinsamas Tartus asuva **Eesti Kirjandusmuuseumi**, kus direktor Krista Aru jõulisel juhtimisel on nii kultuuriministeeriumile kui Kultuurkapitalile esitatud arvukalt väga professionaalselt ettevalmistatud projekte, mis on alati ka toetust leidnud.

Et meie muuseumid suudavad kirjutada häid projekte, näitas arvukas tagasiside ministeeriumi üleskutsel Eesti Vabariigi kümne taasiseseisvusaasta kajastamiseks. Laekunud tööde seas on põnevaid ja palju-tõotavaid ideekavandeid! Soovin teile jõudu ja rõõmu nende teostamisel! Kõik esitatud kavandid on väljas ka ministeeriumi koduleheküljel – nii on teil hea võimalus võrrelda oma plaane kolleegide omadega.

Muuseumide infotehnoloogia arendamist selgitasin teie erialajakirja "Muuseum" 2000. aasta lõpus ilmunud numbris, ajapuudusel jätan sealõeldu siin kordamata. Minu andmetel on muuseumirahval võimalik oma erialajakirja lugeda tasuta. Loodan, et kasutate seda võimalust – ajakiri on sisukas ning puudutab väga laia muuseumiteemade ringi.

Ka Muuseuminõukogu on põhjalikult analüüsinud programmiga **KVIS** tehtud tööd ja leidnud, et tööd tuleb jätkata.

Käesoleval aastal on muuseumide infosüsteemi KVIS projekti põhirõhk programmi KVIS juurutamisel laiemas kasutajate ringis. Eesmärgiks on võtta KVIS kasutusele kõigis kesk- ja maakonnamuuseumides. Selle eelduseks on vajaliku IT-keskkonna loomine ja muuseumitöötajate koolitus. Koolituse läbiviimiseks on sõlmitud leping programmi väljatöötaja AS Gennet Lab'iga. Koolituslepingu raames saavad koolitust 52 inimest 20 muuseumist.

Kõigis muuseumides, mille spetsialistid koolitust saavad, viiakse läbi infotehnoloogilise keskkonna arendamine, et koolitatud inimesed saaksid ka töötada.

Käesoleva aasta infotehnoloogia eelarve – 900 000 krooni jaguneb järgmiselt:

- ♦ koolituseks 350 000 krooni,
- ♦ tarkvara arenduseks 70 000 krooni,
- ♦ infotehnoloogilise keskkonna loomiseks 480 000 krooni.

Kultuuriministeeriumi prioriteet 2002. aasta eelarves on investeeringud. Nii nagu paljude teiste meie haldusala valdkondade puhul on ka muuseumide hooned vanad, kehvast tehnilisest seisukorras, probleeme on nii hoidlate, ekspositsiooni- kui tööruumidega.

Eriti keeruline on suurte keskmuuseumide **hoidlate** olukord, siit ka vajadus investeeringuteks riigivaras.

Eestis ei ole siiani ehitatud ühtegi muuseumiks mõeldud hoonet. Kultuuriministeeriumi kümnest hallatavast riigimuuseumist asub ainsana arhitektuurimuuseum kaasaegselt renoveeritud hoones (Rotermanni soolalaos), aga ka seal puuduvad spetsiaalselt väljaehitatud hoidlad. 1998. aastal valmis Hiiumaa Muuseumi uus peahoone, hoidlate küsimuse lahendamiseks tegeleme ikka veel. 1999. aasta sügisel valmis Valga Muuseumil endise "Säde" seltsi majas renoveeritud osa, mis vastab tõesti muuseumi vajadustele ja tagab arenguvõimalused pikka-aastadeks.

Eesti Kunstimuuseumi ja Eesti Rahva Muuseumi uue hoone ehituste kohta on olemas Riigikogu 1996. aasta otsus.

Eesti Kunstimuuseumi ehituse (maksumus 470 mln krooni) eeltööd käivad. Moodustamisel on Kunstimuuseumi Ehituse Sihtasutus. Ehituse finantseerimiseks on kavandamisel muudatused hasartmängumaksu- ja Kultuurkapitali seadustes.

Eesti Rahva Muuseumi ehitus peaks algama pärast Eesti Kunstimuuseumi valimist, uue hoone maksumuseks planeerime praegu 350–400 mln krooni.

Tartu endise Postimaja renoveerimine Eesti Spordimuuseumi jaoks lõpeb kuu aja pärast, hoone renoveerimine läheb maksma ligi 44 mln krooni.

Eesti Ajaloomuuseumi ja ennistuskorja "Kanut" väljaehitamiseks Maarjamäel on eelprojekt valmis, selle üldmaksumuseks planeerime 40–50 mln krooni. Töid on alustatud käesoleval aastal 2,3 mln krooni ulatuses.

Eesti Meremuuseum Paksu Margareetas vajab jooksvat remonti. Jäämurdja "Suur Tõll" ja allveelaeva "Lembit" ekspositsioon on kavandatud Admiraliteedi basiseini, projekti maksumus on 40 mln krooni.

Eesti Vabaõhumuuseumi ehitamine on järjepidev protsess, lähitulevikus on vaja selle täiesti eripärase muuseumi majandamiseks välja töötada uued alused.

Eesti Loodusmuuseumil on tegevuseks hädavajalik praegu olemas, kuid hoidlad paiknevad rendipinnal.

Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi hoidlate olukord on suhteliselt hea, muuseum vaevleb aga ruumikitsikuses.

Tartu Kunstimuuseumi Vallikraavi tänavaja ei ole muuseumile sobilik, seetõttu pole mõtet seda renoveerida. Muuseumi ekspositsioonipinnana on kasutusel Tartu linnale kuuluv nn viltune maja Raekoja plats 18. Alates käesolevast aastast on see tervikuna muuseumi käsutuses ning on lahendanud – vähemalt esialgu – ekspositsioonipinna probleemid.

2002. aastal on MEIE JAOKS TÄHTSAIM ALUSTADA EESTI KUNSTIMUUSEUMI UUE HOONE E HITUST.

Samas tuleb rõhutada, et 2002. aasta eelarve prognoosid ei ole optimistlikud. Uue aasta eelarve moodustamiseks tuleb ministeeriumidel ja nende hallataval riigiasutustel **eelarvet vähendada 3%!**

Märksõnadeks seetõttu ikka: kulude kokkuhoid, koosseisude optimeerimine ning MAJANDAMINE, mitte eelarve tarbimine.

Tegemist on keerulise ülesandega olukorras, kus majanduskulud tõsteti viimati 1999. aastal, samas on toimunud hinnatõus, jätkub hoonete lagunemine ja tehnika amortiseerumine. Kuid me saame tegutseda olemasolevates tingimustes.

Probleemiks näib olevat INFO-(SULG). Paljud küsimustest oleks ammu tulnud esitada oma muuseumide juhtkonnale, ministeeriumi muuseuminõunikule, Muuseuminõukogule või Muuseumiühingule. Palju vastuseid leiate ka oma erialajakirjast!

Loodan, et ka lõppev seminar ning Soome kolleegide kogemused andsid teile juurde mõtteainet, osalemis- ja otsustamisjulgust.

(Ettekanne on avaldatud lühendatult.)

MUSEUM AND SOCIETY

There were 181 museums (229 with subsidiaries) of different ownership in Estonia April 27, 2001. According to statistics there are about 6,000 000 museum pieces in Estonian museums and more than a half of them – 3 394 949 – are located in the museums financed by the Ministry of Culture.

More than 1,5 million people visit museums yearly and about one million (965 734) of them visit the museums financed by the Ministry of Culture.

National Museum

Our central museums have now focused on a specific field. The previous membership of the Museum Council speculated about that there should be three national museums in Estonia: The Art Museum of Estonia, Estonian History Museum and Estonian National Museum would serve as a basis for them, however, the form and substance of the current museums should be restructured but it would

mean uniting several central museums.

As pathetic as it may sound, establishing a national museum, a national theatre and other national institutions requires will of the people and public agreement that is expressed in the decision of Riigikogu. Only in totalitarian society the minister or some other high executive reaches a decision sitting alone.

MUSEUM PERSONNEL

Education, individual development, social status, wage policy

The minister or county governor as employer determines the wage of a museum director. Paragraph 6 in Museum Act, amended in 2000, provides that the director of the museum shall be appointed by the public competition and that the employment agreement shall be concluded for five years. On the basis of the above-mentioned paragraph the Ministry of Culture restructured the management of central museums in the beginning of this year.

The director of the museum in compliance with budgetary means determines the wages of museum personnel. The director decides the size of museum staff and the official duties of employees.

10–15 % wage rise for museum personnel with higher education was entered in the budget this year and additional funds up to minimum wage as well. This year the average wage of a museum employee is 3642 EEK.

Today museum-related education can be acquired only in the Department of History at the University of Tartu. The Ministry of Culture can contribute to museum-related education by designating a national culture scholarship to these museum employees who wish to study the particular subject at universities abroad. The Cultural Endowment of Estonia also gives scholarships for individual development.

MONEY

This year the Ministry of Culture allocated to the museums:

- ♦ 75,076 500 EEK for operating costs
 - ♦ 2,000 000 EEK for purchase of museum pieces
 - ♦ 27,082 000 EEK for investments
 - ♦ 900 000 EEK information technology
- In total 105, 058 500 EEK**

Information technology in museums

This year the information system of museums – KVIS will attach great importance to the introduction of the programme to a wide audience. The objective is to introduce KVIS in all central and county museums. In view of this a due IT-environment shall be created and museum personnel shall be trained.

52 persons from twenty museums will be provided training in the framework of training agreement. This year the budget for the development of information technology is 900 000 EEK and it is divided as follows:

- ♦ 350 000 EEK for training,
- ♦ 70 000 EEK for software,
- ♦ 480 000 EEK for providing an information technology environment.

In 2002 the priority of the Ministry of Culture is investments. Museum buildings are old, in a difficult technical condition and there are problems with depositories, exhibition halls and work premises as in several other institutions in our administration field. Conditions of central museums large depositories are especially complicated hence it follows the need for investments in state assets.

THE PRIORITY FOR US IN THE YEAR 2002 IS TO INITIATE BUILDING OF THE NEW ART MUSEUM OF ESTONIA.

At the same time it should be stressed that prognosis for the 2002 budget are not so optimistic: in order to establish the budget for 2002 all ministries and state agencies administered by the ministries shall cut their budget with 3%.

The problem seems to be getting information. Many of these questions should have long ago been posed to the management of museums, the museum advisor of the ministry, the Museum Council or the Museum Association. You can also find answers to the many of these questions in your professional journal!

The Museum Association as representative for the third sector has far more operating possibilities than it has used up till now. The Museum Association operates as a partner for the state, the Museum Association as representative for the third sector plays a very important role in developing the cultural space.

MUZEJ I OBŠČESTVO

Po состоянию 27.4.2001 в Эстонии имеется 181 музей (вместе с филиалами 229), которые находятся во владении разных владельцев.

Согласно статистическим данным в фондах музеев Эстонии почти 6 млн. экспонатов, из них более половины – 3 394 949 – в коллекциях музеев, финансируемых через Министерство культуры.

За год музеи посещает более 1,5 млн. чел., из них почти миллион (965 734) посетителей – музеи, финансируемые через Министерство культуры.

Национальный музей

Наши нынешние центральные музеи сосредотачивают свою деятельность на свою конкретную область. Предыдущий состав Совета музеев размышлял на тему трех национальных музеев в Эстонии на базе Эстонского художественного, Эстонского исторического и Эстонского национального музеев – но все же Совет отметил необходимость расширить как форму, так и содержание всех музеев, что означало бы объединение некоторых нынешних центральных музеев.

MUZEJNÝJ RABOTNIK

Образование, повышение квалификации, статус в обществе, политика в области заработной платы

Министр или уездный старейшина устанавливает зарплату директора музея.

Исходя из §6 Закона о музеях, дополненного в 2000 г., который устанавливает заполнение должности директора центрального музея в порядке публичного конкурса и заключение с ним трудового договора сроком до пяти лет, Министерство культуры в начале текущего года провело упорядочение управления центральных музеев.

Зарплаты музейных работников устанавливает директор исходя из бюджетных возможностей конкретного музея. Директор определяет также необходимую численность работников и их служебные обязанности.

Бюджет 2000 года предусматривает повышение зарплаты музейных работников с высшим образованием на 10–15%, также повышение минимальной зарплаты. Средняя зарплата музейных работников в этом году составляет 3642 кроны.

ФИНАНСЫ

В этом году Министерство культуры выделило музеям в общей сложности:

- ♦ на деятельность – 75 076 500 крон
 - ♦ на приобретения – 2 000 000 крон
 - ♦ на инвестиции – 27 082 000 крон
 - ♦ на инфотехнологию – 900 000 крон
- ИТОГО: 105 058 500 крон.**

Инфотехнология музеев

В этом году основное внимание при внедрении инфосистемы музеев KVIS будет обращено на расширение круга пользователей программы KVIS, т.е. внедрить эту систему во всех центральных и уездных музеях. Предпосылкой тому является создание необходимой инфотехнологической среды и обучение музейных работников. Согласно контракту об обучении 52 человека из 20 музеев получат возможность пройти курс обучения.

Бюджет на инфотехнологию на 2001 год – 900 000 крон – разделен следующим образом:

- ♦ 350 000 – на обучение;
- ♦ 70 000 – на программное обеспечение;
- ♦ 480 000 – на создание инфотехнологической среды.

Приоритет Министерства культуры в бюджете 2002 года – это инвестиции.

ГЛАВНАЯ ЗАДАЧА 2002 ГОДА – НАЧАТЬ СТРОИТЕЛЬСТВО ХУДОЖЕСТВЕННОГО МУЗЕЯ.

В то же время придется отметить, что прогнозы на бюджет 2002 года неоптимистичны: при составлении бюджета будущего года министерствам и их подведомственным госучреждениям необходимо **сократить бюджет на 3%.**

Видимо, проблемой является информация (точнее – недостаточность информации) – многие из заданных вопросов надо было бы уже давно задать руководству ваших музеев, советнику министра, Совету музеев или Музейному обществу. Кстати, многим вопросам можно найти ответы из вашего отраслевого журнала!

Eesti Loodusmuuseum sai 60-aastaseks

Lemmi Jõe

Eesti Loodusmuuseum asutati 1941. aasta 1. jaanuaril 1864. aastast eksisteerinud ja 1940. aastal likvideeritud Eestimaa Kirjanduse Ühingu Provintsiaalmuuseumi loodusteaduslike kogude alusel.

Muuseum on asutamisest alates asunud aadressil Lai 29, algul küll tänava-poolses hoones. Sõja ajal koliti ümber hoovimajja, kuhu on jäädud tänaseni. Seda hoonet peeti juba siis väiksuse tõttu muuseumile sobimatuks ja ajutiseks lahenduseks. Ajaloos osutuvad ajutised lahendused tihti kõige püsivamateks.

Muuseum on 60 tegutsemisaasta jooksul olnud erinevate ministeeriumide hallata: algul haridus-, seejärel kultuuri-, keskkonna- ja praegu taas kultuuriministeeriumi valitsemisalas.

Muuseumi kogudele panid aluse Provintsiaalmuuseumilt kaasavaraks saadud ligi 90 000 erinevat loodusobjekti: herbaariumid, topised, putukakollektsioonid, mineraalid ja kivistised. Osa sellest hävis sõja ajal halbade hoiutingimuste ja sõjategevuse tõttu. Alles jäi umbes 76 000 eksponaati, mis panigi aluse tänase loodusmuuseumi kogudele. 1. jaanuari 2001 seisuga on muuseumi põhikogu kasvanud 224 104 museaalini.

20. sajandi viimane kümnend algas (ja paraku ka lõppes) loodusmuuseumil keskkonnaministeeriumi valitsemisalas.

Kõige rohkem on muuseumi elu vaadeldaval perioodil mõjutanud see, et 1995. aastal leidis keskkonnaministeerium kauaoodatud ja -otsitud ruumid loodusmuuseumi hoidlatele ja kolmele osakonnale aadressil Kopli 76. Tänu sellele õnnestuski Laial tänaval avada uus väljapanek "Maailma loomastik", väike näitusesaal ning loenguruum.

Rõõmu ja kindlustunnet teises kodus jätkus vaid mõneks aastaks. 1999. aasta suvel tegi vastne kolmikliidu keskkonnaminister Heiki Kranich teatavaks otsuse anda loodusmuuseum üle kultuuriministeeriumi valitsemisalasse. Otsus tulenes keskkonnaministeeriumi pilootprojektist

ministeeriumi valitsemisala ümberkorraldamiseks. Muuseum jõudiski aasta tagasi kultuuriministeeriumi alluvusse ja praegune rendileping Kopli 76 ruumide kasutamiseks kehtib 2001. aasta 31. detsembrini. Kindlus, et seda pikendatakse, puudub. Mida tähendab hoidlate kolimine, teavad vaid muuseumitöötajad, kahjuks mitte otsuseid langetavad ministrid.

Juubeliks sai kaante vahele "Eesti Loodusmuuseumi töid IV", mis sisaldab kokkuvõtteid viimaste aastate uurimustest. Möödunud aastal ilmus muuseumi tutvustav reklaamvoldik eesti ja inglise keeles. Infot muuseumi kohta saab 2000. aastal uuendatud koduleheküljelt.

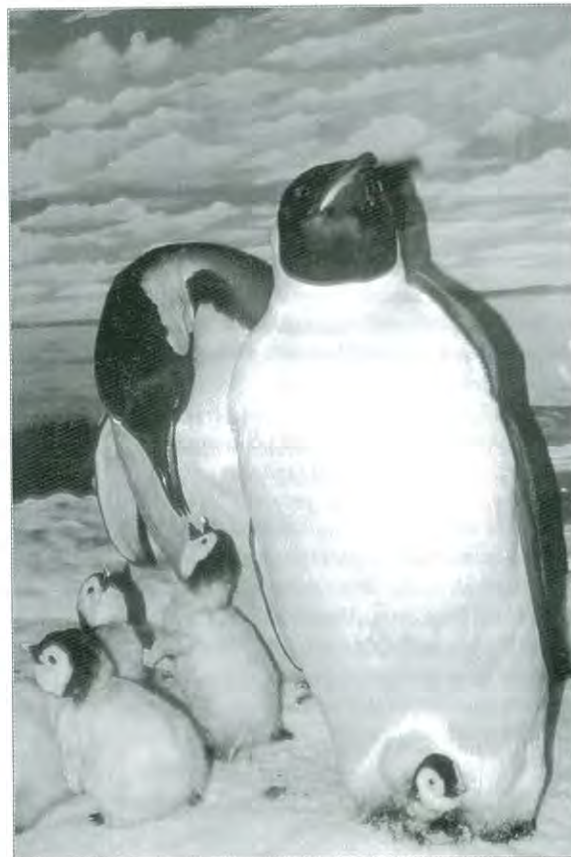
Oleme hakanud vananenud ekspositsioone uuendama. 1999. aastal avati "Maailma loomastik", selle aasta lõpuks loodame lõpetada uuendatud väljapaneku "Lääne-meri" kujundustööd. Ekspositsioone on uuendatud suuresti Keskkonnafondi ja tema järeltulija Keskkonnainvesteeringute Keskuse toel.

Kümne aasta jooksul on muuseumis korraldatud 148 erinevat loodusega otsest või kaudselt seotud näitust, s.o keskmiselt 15 näitust aastas. Küllastajate arv on vaadeldaval perioodil teinud läbi suuri kõikumisi: 90. aastate algul ja keskel languse suunas, kuid viimastel aastatel näitab see taas tõusutendentsi, jäädes vahemikku 25 000–40 000 küllastajat aastas. 2000. aastal külastas muuseumi 428 ekspositsioonigruppi.

Loodusharidusosakonda meil küll pole, kuid seda tööd teevad kõik meie osakonnad oma alal ise, juhtides ekspositsioone, pidades loenguid, viies läbi õppe-

käike looduses ja juhendades õpilaste uurimistöid ning andes kõikvõimalikke loodusalaseid konsultatsioone. Praegu komplekteerime oma loodusteemaliste videofilmide kogu ja pärast multimeedia-projektori soetamist hakkame huvilistele näitama loodusfilme. Et see tähtis tööloik paremini sujuks, kavatseme aasta teisel poolel ametisse võtta pedagoogi.

Pärast Eesti taasiseseisvumist 1991. aastal on avardunud võimalused maa-



Fotod Tiit Hunt

♦ Keiserpingviinide biogrupp ekspositsioonist "Maailma loomastik"

♦ Biogroup of emperor penguins from the exposition "World's Fauna"

♦ Биологическая группа императорских пингвинов в экспозиции «Животные мира»

ilmas ringi liikuda. Mitmel meie töötajal (P. Ernits, T. Hunt, U. Roosileht jt) on õnnestunud käia ekspeditsioonidel Austraalias, Indoneesias, Lõuna-Ameerikas jm, kust on toodud väärtuslikku lisa muuseumi kogudesse.

Kui loodusmuuseumi reformi või mõne muu pilootprojekti käigus ei kavatseta likvideerida, siis töötame jõudumööda edasi ka järgmisel kümnendil.

Eesti Loodusmuuseum juubeliüritused toimusid 6. märtsil 2001.

Lemmi Jõe on Eesti Loodusmuuseumi direktor.



♦ Näitus "Saurused õhus ja vees"

♦ Exhibition "Saurians in the Air and in the Water" in the Estonian Nature Museum

♦ Выставка «Динозавры в воздухе и в воде» в Эстонском музее природы



Eesti Arhitektuurimuuseumi tööine sünnipäev

Karin Hallas-Murula

1. jaanuaril 2001 sai Eesti Arhitektuurimuuseum 10-aastaseks.

Sünnipäeva tähistati 5. jaanuaril Rothermanni soolalaos, kus avati kaks uut näitust ja esitleti nelja uut väljaannet.

Mõlemad näitused "Suur maketi-näitus" ning "Kaido Haageni arhitektuurifotod" keskendusid arhitektuuri-meediumidele – maketile ja fotole, mille ajalugu seni spetsiaalselt uuritud pole, kuid millega päevast päeva töötavad kõik muuseumid ja teised ekspositsioonide korraldajad. "Suur maketinäitus" esitas läbilõike arhitektuurimakettidest 19. sajandist tänapäevani, aastani 2000. Vanimatest olid näitusel väljas Oleviste torni ja Kaarli kiriku konstruktsioonimudelid, Oleviste ja Reigi kiriku makett, Tartu rae-koja ja Tartu panga hõbemakett, Tallinna sadamas asunud elevaator jt – kõik 19. sajandist. 20. sajandi makettidelt võis jälgida nii makettide valmistamise ajalugu kui ka eesti arhitektuuri arengut läbi kogu 20. sajandi. Väljas olid Estonia teatri makett 30. aastatest ning teatrisaali

taastamise makett 1950. aastatest, Tallinna laululava, Mustamäe planeering, Harju tänava Kunstihoone konkursi kipsmaketid, 1960. aastatel valmistatud suur Tallinna Tselluloosikombinaadi makett, Olümpia hotell ja purjespordikeskus, kunstimuuseumi konkursi maketid, Viru väljaku planeeringute maketid ja paljud teised. 20. sajandi makettidest moodusta-



Fotod Peeter Sirge

♦ Artikli autor vestluses arhitekt Ilmar Pihlakuga 5. jaanuaril 2001

♦ Author of the article having a conversation with architect Ilmar Pihlak on January 5, 2001

♦ Автор статьи беседует с архитектором Ильмаром Пихлаком 5 января 2001 года



♦ Rahvusromantilise arhitektuuri tippteos – Kalevi seltsimaja Pirital (projekt Karl Burman 1911, ehitatud 1912, hävinud). Makett Peet Veimer. Eesti Arhitektuurimuuseum

♦ Masterpiece of national-romantic architecture – the Kalevi clubhouse at Pirita (designed by Karl Burman in 1911, built in 1912, demolished). Model by Peet Veimer

♦ Архитектурное произведение пика народного романтизма – народный дом Калеви в Пирита (проект Карла Бурмана 1911. Построено 1912, разрушено). Макет Пеэа Веймера

sid suure osa arhitektuurimuuseumi enda maketikogu maketid, mis tüpoloogiliselt on nn esitlusmaketid.

Kui teistes muuseumides domineerivad retrospektiivsed esitlusmaketid, mis on valmistatud juba olemasolevatest või olemas olnud ehitistest, siis arhitektuurimuuseumis säilivad nende kõrval ka arhitektide töömaketid. Töömakettide eesmärk on arhitekti ideed visualiseerida ning arendada, katsetada kompositsioonilisi, konstruktiivseid või muid tulevase ehitise tehnilisi omadusi. Neid võib omakorda liigitada järgmiselt: linnaehituslikud maketid, ehitiste maketid, konstruktiooni- ja fragmentide maketid, detailide (tornid, katused jne) maketid ja mudelid, interjöörimaketid, erimudelid materjalide tugevuse, akustika, valgustuse jne katsetamiseks. Arhitektide valmistatud esitlusmaketid kujutavad endast küpset vahe- või lõppvarianti, et tellijale oma ideid arusaadavaks teha või avalikul konkursil oma ideid illustreerida. Spetsiifiline makettide liik on näiteks arhitektoonid ja installatsioonid, mis võivad kuuluda nii tööprotsessi kui õppemakettide juurde ning lisaks sobivad ka kunstinäitusele.

Arhitektuurimuuseumi "Suur maketinäitus" on esimeseks katseks tõsta makett

arhitektuurimeediumina tähelepanu keskmesse. Maketinäituse komplekteerimisel kogesime Eesti muuseumide vahel valitsevat sügavat solidaarsust ja üksteisemõistmist, mille eest avaldame tänu Eesti Ajaloomuuseumile, Eesti Rahva Muuseumile, Tallinna Linnamuuseumile, Läänemaa Muuseumile, Pärnu Muuseumile, Porkuni paemuuseumile, Järvamaa Muuseumile, Kunda Linnamuuseumile ja Hiiumaa Muuseumile, aga ka kõigile teistele asutustele, kes meile oma makette laenasid. Maketinäituse koostasid Karin Hallas, Anne Lass ja Peeter Mauer ning kujundas arhitekt Priit Põldme. Näitus oli avatud 5. jaanuarist 11. veebruarini.

Maketinäituse kataloog (koostaja-toimetaja Karin Hallas) tutvustab arhitektuurimakettide ajalugu nii mujal kui Eestis, vaatleb makettidega seonduvat terminoloogiat ning semiootilist aspekti, esitab makettide klassifitseerimise võimalusi funktsionaalsest ja tüpoloogilisest aspektist ning toob ära näituse eksponaatide nimekirja.

Et maketid on enamasti näitustel eriti atraktiivsed, siis osutus näitus erakordselt külastajaterohkeks – nädalavahetustel oli üle tuhande külastaja päevas.

Rotermanni soolalao galeriil samal ajal avatud Kaido Haageni arhitektuurfotode näitus esitas 1990. aastate uusehitisi nende kontekstis, mis sageli küllalt kontrastne ja probleemne. Kuid kontrast ei pea alati konflikti tähendama. Linn on pidevalt arenev ning juba viie aasta pärast vaatame me tänaseid uusehitisi ehk uue pilguga – oleme nendega lihtsalt harjunud.

Näitust saatis arhitektuurikalender Kaido Haageni fotodega.

Arhitektuurimuuseumi juubelil esitleti ka Tallinna 20. sajandi arhitektuuri juhi vastvalminud ingliskeelset varianti, mis on jätk samuti muuseumi poolt välja antud saksakeelsele arhitektuurijuhile. Suurim sünnipäevakingitus, mida asjaosalistele jagati, oli arhitektuurimuuseumi aastaraamat "Kümme" – mahukas kogumik, mis sisaldab arhitektuuriajaloolisi artikleid, arhitektide mälestusi, tagasivaadet arhitektuurimuuseumi loomisele ja kümne aasta tegevusele, näituste ja muuseumi publikatsioonide nimestiku. Arhitektide, inseneride ja tehnikute allkirjade kataloogi eesmärk on hõlbustada ajavahemikust 1870–1940 pärinevate projektide annoteerimist. Lugeja saab ülevaate ka Rotermanni perekonnast, soolalaost ja soolatootmise ajaloost Eestis. Albumi osa esitab muuseumi kogudes olevaid arhitektuurijooniseid, -projekte ning fotosid ehitistest, arhitektidest ning arhitektuurielust. "Kümme" koostasid Karin Hallas ja Triin Ojari.

Arhitektuurimuuseumi uued väljaanded

Kümme. Eesti Arhitektuurimuuseumi aastaraamat. Tallinn: EAM, 2000. Koostajad K. Hallas ja T. Ojari. 276 lk, ill. Resümee inglise keeles. ISBN 9985-78-003-5.

20th Century Tallinn. Architectural Guide. Editor K. Hallas. Authors: K. Hallas, K. Kodres, M. Kalm. Tallinn: Museum of Estonian Architecture, 2001. 142 pp, ill. ISBN 9985-78-034-5.

Makett kui arhitektuurimeedium. Näituse kataloog. Koostaja-toimetaja K. Hallas. Tallinn: EAM 2001. 32 lk, ill. Resümee inglise keeles.

2001. Arhitektuurikalender. Tallinn: EAM, 2000. Tekstid eesti ja inglise keeles.

Karin Hallas-Murula on Eesti Arhitektuurimuuseumi direktor.

Tartu Kunstimuuseumi asutamine stalinistliku kultuuripoliitika taustal

Krista Piirimäe

Tartu Kunstimuuseumi asutamisest on korduvalt juttu olnud nii sõnas kui kirjas, kuid muuseumi 60. aastapäev (17. november 2000) andis põhjust veelkord selle teema juurde tulla. Juubelitervitustes kõlas naljaga pooleks küsimus: "Küll teid asutati ikka imelikul ajal?" Seda repliiki sai öelda ja ütleski ajalooa väga kursisolev inimene. Käesolev kirjutis püüabki selgitada seda ja hinnata muuseumi ajalugu senisest teisest valguses.

Esimesed ja sealjuures faktide poolest usaldusväärsed ülevaated muuseumi asutamisest ilmusid Vaike Tiigi sulest (1961; 1967), kõige põhjalikuma ülevaate andis Voldemar Erm (1991) ja kõige kokkuvõtvara Mare Joonsalu (2000). Kõikide autorite kirjutistest õhkub lugupidamist pallaslaste vastu, kes tegid suure missioonitundega muuseumi asutamise tööd, avaldasid artikleid, annetasid oma kunstiteoseid ja kulutasid linnavalitsuse uksi.

Oma muuseumi asutamise mõte liikus "Pallase" ringkondades juba 1920. aastatel (Tiik 1967: 5). 1938. aastaks oli plaan sedavõrd küps, et see kunstiühingu "Pallas" juhatuse koosolekul 4. aprillil protokolliti (Erm 1991: 5). Muuseum otsustati asutada juba samal – 1938. aastal (Erm 1991: 4). Nii ruttu ei sünni muidugi ükski muuseum, takistuseks sai asjaolu, et ei ühingul ega linnal polnud ruumide üürimiseks raha.

1938. aasta 4. oktoobril määrati kunstimuuseumi komisjoni liikmeteks Aleksander Bergman (Vardi), Andrus Johani ja Arkadio Laigo (Erm 1991: 7), neist kahe viimase osa kujunes oluliseks just nõukogude võimu saabudes. Kogu järgmise aasta tegeldi väga innukalt muuseumi alusvaraga ja laiendati ka muuseumi komisjoni. 1939. aasta detsembris selgitas muuseumi komisjoni liige Juhan Püttsepp, et linnavalitsus planeerib oma eelarvesse summad kunstiteoste ostmiseks ja muretseb koguni muuseumile ruumid,

kuid muid muuseumi kulusid ei kavatse kanda (Erm 1991: 10).

Et muuseumi asutamisele laiemat kandepinda võita, korraldati muuseumi jaoks annetatud ja deponeeritud teostest kunstikoolis "Pallas" 26. veebruarist kuni 10. märtsini 1940 näitus, mida külastati elavalt. Müüdi 1689 pääset. Näitusel oli 124 kunstiteost (Tiik 1967: 6). Seega oli 1940. aasta kevadeks kunstimuuseumi rajamise üritusse kaasa tõmmatud juba väga lai asutuste ring haridusministeeriumi ja Tartu maavanemani välja (Erm 1991: 13). Ettevalmistused muuseumi asutamiseks olid enne nõukogude okupatsiooni algust juunis 1940 väga kaugele jõudnud.

Ka järgnevaid sündmusi käsitlevad kõik eelnimetatud autorid ühtmoodi: nõukogude võim täitis 17. novembril 1940 pallaslaste kauaigatsetud soovi ja muuseumi asutamine läks endastmõistetavalt, probleemideta, nagu teisiti ei olekski saanud minna.

V. Tiik kirjutas ajal, millal ei saanudki midagi muud väita. V. Ermi üksikasjaline ja tõetruu kirjutis võib ka jätta sellise mulje. Aga samas on just V. Ermi kirjutised need, mis panevad kahtlema senises kontseptsioonis, kas kunstimuuseumi asutamine oli ikka nii endastmõistetav.

Nõukogude võimu tegelik kultuuripoliitika näitas teist nägu. Lõpetati kunstiühingute, sealhulgas ka "Pallase" tegevus – see oli poliitika, mida juba Erm nimetas Eesti kunsti elu suhtes destruktivseks (1991: 15). Eriti negatiivset suhtumist just "Pallasesse" näitas Kõrgema Kunstikooli ümbernimetamine Konrad Mäe nimeliseks, direktor Anton Starkopfi asendamine Kaarel Liimandiga, "punaste" ainete sisseviimine oli kohuslik. Mida aeg edasi, seda enam seostati nn formalistlikku reaktsioonilist kodanlikku ideoloogiat kandvat kunsti kõige enam "Pallasega", kooli nimetati formalismi taimelavaks.



Eesti Vabariigis tegutsenud 39 muuseumist likvideeriti Nõukogude okupatsiooni alguskuudel Eesti Vabadussõja Muuseum, Provintsiaalmuuseum, kirikumuuseumid, Välismisjoni Muuseum, kodumuuseumid (v.a Tori kihelkonnamuuseum), pedagoogilised muuseumid, Metsamuuseum, Tehnikamuuseum ja veel mõned teised, kokku 13 muuseumi (Rosenberg 1961: 23). Pärast sõda liideti meremuuseum, kodutöönduse muuseum, sidemuuseum ja Tori muuseum suurematega ning teatri- ja muusikamuuseum ühendati. Tervishoiumuuseum Tartus ja Peeter I Muuseum Narvas likvideeriti Irene Rosenbergi andmetel sellepärast, et hooned olid hävinud (1961: 27). See on õige ainult Narva osas, tervishoiumuuseumi hoone on Tartus siiani alles. Seega vähenes pärast sõda muuseumide arv veel seitsme võrra. Irene Rosenbergi sõnul anti nende varad üle teistele muuseumidele ja midagi ei hävitatud (autori telefonivestlus I. Rosenbergiga 28. detsembril 2000).

Juba lähem tutvus kahe muuseumi ajalooa avab hoopis teistsuguse pildi. Tervishoiumuuseumi esimese direktori Voldemar Sumbergi areteerimist 1944. aastal ja muuseumi pärastist saatust on juba trükitud käsitletud (Markovitš 1995: 7). Muuseum suleti külastajaile veel enne ametlikku likvideerimist. 1948. aastal anti maja Vabariikliku Sanitaarharidusmaja valdusse ja muuseumi nime enam ei kasutatud. "Kaasaegsete mälestuste põhjal oli osa eksponaatidest selleks ajaks hävitatud, vahast mulaažid üles sulatatud, vaha mesinikele müüdnud, vasest esemetega olevat äritsetud, osa esemeid lihtsalt laiali kantud. Lõplik hoop anti Eesti Tervishoiu Muuseumile 1952. a., kui jäeti alles ainult üks ruum I korrusel – anatoomia-füsioloogia osakond. [...] Oli hävitatud dr. Voldemar Sumbergi ja paljude teiste entusiastlike inimeste elutöö" (Markovitš 1995: 7).

Postimuuseumi lugu on veel dramaatilisem. Nimetagem ainuüksi märkide põletamisi, mille kohta on täpsed protokollid. Esimesed "auto-dafeed" Tallinna Peapostkontori keskküttekattas toimusid 5. ja 21. veebruaril 1941, Saksa okupatsiooni ajal oli neid samuti kaks – 7. ja 11. novembril 1941 ning viimasel, 5. mail 1951 toimunud hävitamisel põletati ENSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Muuseumi direktori koostatud nimekirja järgi kirju, 173 pitsatit, 19 pakki postmarke ja palju muud (Bleyer 1978).

Ka ülejäänud vara on eesti rahvale kaduma läinud. Kui pärast Eesti taasokupereimist levis Nõukogude Liidu erialastes ringkondades kuuludus, et Eesti sidemuuseum on alles, saabus 1945. aasta aprillis Tallinnasse Leningradi A. S. Popovi nim. Sidemuuseumi direktor, et tutvuda eestlaste varadega. Muuseum likvideeriti 1947. aastal ja kastidesse pakitud varad usaldati hoidmiseks Eesti NSV Teaduste Akadeemiale (TA). 1951. aastal nõudis Leningradi muuseumi direktor need varad endale. Kuigi TA ei kuulunud Leningradi Sidemuuseumi alluvusse, otsustas TA eesotsas president Johan Eichfeldtiga 27. aprillil 1951 selle nõudmise täita ja Eesti postimuuseumi varad, umbes 310 000 ühikut, Leningradi saata (Bleyer 1977).

Nõukogude kultuuripoliitikas oli ka positiivset. Kui muuseum jäeti alles, siis finantseeriti teda heldemalt kui Eesti Vabariigis. Elukutseliste muuseumitöötajate arv kasvas – 1940. aastal oli neid vaevalt 40, sama aasta lõpuks oli see arv tõusnud juba 139-le ja kasvas 1941. aastal veelgi (Rosenberg 1961: 25).

Asutati ka uusi muuseume – 1940. aasta novembris Tartu Kunstimuuseum ja 1941. aastal Tallinnas Ajaloo- ja Revolutsioonimuuseum ning Riiklik Loodusteaduste Muuseum, mõlemad likvideeritud Provintsiiaalmuuseumi varade põhjal. Võrus asutati Fr. R. Kreutzwaldi Koduloomuuseum. 1940. aastate kultuuripoliitikas said iseloomulikuks memoriaalmuuseumid – Lydia Koidula Memoriaalmuuseum

Pallaslaste töid Tartu Kunstimuuseumi algkogust:

Works by the graduates of the Pallas Art School from the initial collection of the Tartu Art Museum:

Работы членов школы Паллас в начальных фондах Тартуского художественного музея:



Fotod Rani Laanmaa

- ♦ Endel Kübarsepp. "Istuv naine". 1939. Marmor
- ♦ Endel Kübarsepp. *Sitting Woman*. 1939. Marble
- ♦ Эндель Кюбарсепп. "Сидящая женщина". 1939. Мрамор

Pärnus (1945), Eduard Vilde Memoriaalmuuseum Tallinnas (1946), Viktor Kingissepa Majamuuseum Kingissepas (Kurssaare, 1948), Carl Robert Jakobsoni Talumuuseum Kurgjal (1950). Millist ideoloogilist tausta oli aga vaja nende muuseumide rajamiseks, illustreerib väga ilmekalt L. Koidula luule käsitlemine ülmalt üheselt ja kitsast vaatenurgast. Koidulale anti Saksa fašistide vastase ja tööraha revolutsioonilise võitlusaluliku roll (Lindsalu 2000: 577). 1950. aastate keskpaigast loodi erineva profiiliga muuseumid, esimesed olid 1955. aastal Tartu Linnamuuseum ja Valga koduloomuuseum (Rosenberg 1961: 29).

Kõige eelneva taustal oli Tartu Kunstimuuseumi asutamine, õigemini küll selle asutamise lõpuleviimine, ikkagi erandlik. Asutamise üheks põhjuseks oli suhte-

liselt soodne aeg. Stalinistlik režiim ei olnud end jõudnud Eestis korralikult sisse töötada, esimesel okupatsiooniaastal oli ideoloogiline surve veel väike.

Tähtsamat rolli kunstimuuseumi asutamise viimases etapis pärast juunipööret mängisid aga väga heasoovlikud ja samas n-ö punased pallaslased. Vasakpoolsed ideed levisid 1930. aastatel kunstiringkondades mõnevõrra enam kui teiste alade kultuuritegelaste hulgas. Selleks andis teatud põhjust presidendi venna Voldemar Pätsi autoritaarne tegevus kunstielu organiseerimisel.

Tuntud pallaslastest sai Kaarel Liimand 1940. aasta sügisel Eestimaa Kommunistliku partei aktiivseks liikmeks ja Andrus Johani oli tegev Tartu Ametiühingu Keskliidu juhtkonnas (Erm 1991: 17), Arkadio Laigo oli kujutavate kunstnike ametiühingu Tartu osakonna sekretär ja aktiivne eesti kunstielu viimisel nõukogulikele rööbastele (Ratnik 1962). Andrus Johani ja Kaarel Liimand astusid 1941. aastal koguni hävituspataljoni. Kaarel Liimand langes lahingus, Andrus Johani aga arreteeriti, ülekuulamisele tunnistas ta end ideeliseks kommunistiks ning lasti maha Tartu lähedal tankitõrjekraavi juures (Erm 1956: 12). Arkadio Laigo arreteeriti 1943. aastal poliitilise politsei poolt ja lasti järgmisel aastal maha (Ratnik 1962).

Kõige otsustavam roll Tartu haridus- ja kultuurielu korraldamisel 1940. aasta sügisel oli aga Helene Johanil, juba noorelt tuntuks saanud Hando Mugasto õel ja Andrus Johani abikaasal. Ta jäi kommunistlikule maailmavaatele truuks oma elu lõpuni, olles samal ajal suurte organisatsiooniliste võimetega tark naine.¹ Võime tõdeda, et Tartu kunstimuuseum oli pea-aegu tema isiklik asi.

Muuseumi toimkonda haarati ka hariduse rahvakomissariaadi esindajana autoriteetne kunstiteadlane Armin Tuulse

¹ Muude saavutuste hulgas asutas ja juhatas bibliograafia kateedrit TRÜs 1945–1950 ja Tallinna Pedagoogilises Instituudis 1965–1973. Johannes Loti andmetel osales H. Mugasto juba 1930. aastatel revolutsioonilises liikumises (Lott 1980: 224).

ülikoolist. Ka Tartu uus linnapea, kes oli "pahempoolse maailmavaatega töölisetegelane" (Lott 1980: 223), toetas uut muuseumi (Erm 1991: 16).

Muuseumi asutamise aluseks loetakse H. Johani pöördumist Tartu linnavalitsuse poole ettepanekuga luua Tartu kunstimuuseum, tekst, mida on juba korduvalt tsiteeritud, sealhulgas ajakirjas "Muuseum" (Talvistu 1999: 8).

Kuigi päris asutamisdokumenti ei ole leitud, kui seda üldse olemas oli, hoolitses nõukogude võim vastündinu eest hästi. Järgmisel aastal anti uuele kultuuri-asutusele viis avarat ruumi Suurturg 3 (praegu Raekoja plats) ja paljudele teistele asutustele (Eesti Rahva Muuseum, üliõpilasorganisatsioonid, haridusministeerium, Kujutava Kunsti Sihtkapitalivalitsus) kuuluvad kunstikogud, nii et sõja alguseks oli muuseumis juba üle 700 teose (Tiik 1967: 6).

Kokkuvõtteks võib öelda, et nõukogude võimu kahepalgelises muuseumipoliitikas oli oluline positiivne samm Tartu Kunstimuuseumi rajamine ja selle igakülgne toetamine. Muuseumi tõhusale arengule aitasid kaasa ka esimeste direktorite, eriti Voldemar Ermi oskuslik tegevus, tänu millele suudeti hoida muuseumi varandust sõjaohude eest ja pikapeale kujundada Tartu Kunstimuuseumist kogu Eestis arvestatav kunstivaramu.



- ♦ Peet Aren. "Laeva pardal". 1920. aastate I pool. Õli, lõuend
- ♦ Peet Aren. *On Board a Ship*. 1st half of the 1920s. Oil, canvas
- ♦ Пее́т Арен. «На борту корабля». I Первая половина 20 века. Масло



- ♦ Juhan Nõmmik. "Peedu talvel". 1938. Õli, lõuend
- ♦ Juhan Nõmmik. *Peedu in Winter*. 1938. Oil, canvas
- ♦ Юхан Ныммик. "Пеэду зимой". 1938. Масло

Kirjandus

Bleyer, Julius 1977. Eesti Postimuuseum – Sidemuuseum. – *Eesti Filatelist* 20–21: 5–6. [Rootsi].
Bleyer, Julius 1978. Eesti postmarkide "auto-dafeed". – *Eesti Filatelist* 22–23: 169–175. [Rootsi].

Erm, Voldemar 1956. *Andrus Johani 1906–1941*. Tartu, september–november 1956. Tartu Riiklik Kunstimuuseum. Kataloog. Tartu.
Erm, Voldemar 1991. Kroonikamärkmeid Tartu Kunstimuuseumi asutamise eelloost. – *Tartu Riiklik Kunstimuuseum. Kogude teatmik* V. Tartu.

Joonsalu, Mare 2000. Tartu Kunstimuuseumi alusvara. – *Tartu Kunstimuuseum 60. 2000 versus 1940*. Tartu.
Tartu Riikliku Kunstimuuseumi almanahh 2. 1967. Toim. Vaike Tiik. Tartu.
Lindsalu, Elo 2000. Koidula kui märk. – *Keel ja Kirjandus* 8. Tallinn, 567–587.
Lott, Johannes 1980. Nõukogude Tartu. Poliitiline ajalugu. – *Tartu ajalugu*. Koostanud Raimo Pullat. Tartu.
Markovitš, Lea 1995. Dr. Voldemar Sumberg ja Eesti Tervishoiumuuseum. – *Eesti Tervishoiumuuseum 4*. Tallinn.
Ratnik, Eha s.a. *Arkadio Laigo*. Tartu Riiklik Kunstimuuseum. Detsember 1961 – jaanuar 1962. Kataloog. Tartu.
Rosenberg, Irene 1961. Eesti muuseumide arenemiseest. – *Eesti NSV muuseumid*. Koostanud I. Rosenberg. Tallinn.
Talvistu, Tiit 1999. Eesti riigist, rahvuslikust kultuuripärandist ja Tartu Kunstimuuseumist. – *Muuseum 2* (7): 8–9.
Tiik, Vaike 1961. Tartu Riiklik Kunstimuuseum. – *Eesti NSV muuseumid*. Koostanud I. Rosenberg. Tallinn.
Tiik, Vaike 1967. *Veerandsada aastat Tartu Riiklikku Kunstimuuseumi*. Tartu.

Krista Piirimäe on Tartu Kunstimuuseumi teadur.

Kahtepidi kanepist

Ruth Metsallik



Fotod Jaak Nilson

- ♦ Näitust tutvustab avamisel 21. veebruaril 2001 artikli autor, väljapaneku koostaja
- ♦ Exhibition "In Two Different Ways about Hemp" is introduced by its curator, the author of the article, on February 21, 2001
- ♦ Автор статьи представляет свою выставку «Двойственная конопля» 21 февраля 2001 года

Harilik kanep on Eestimaal kasvanud juba 3. aastatuhande lõpul e.Kr. 18.–19. sajandil veeti lina kõrval ka kanepisaadusi välismaale. Mujal maailmas on kanepikasvatuse praegugi väga populaarne, sest võrreldes linaga on kanepikiud palju tugevam ja niiskusele vastupidavam. Samuti on selle kasutusala laiem. Vähesed teavad, et kanep on olnud ja on praegugi väärtuslik paberi tooraine. Kanepiseemnetest valmistasid aga vanad eestlased erinevaid toite nagu kanepitemp ja -piim.

Kanepi kui eestlaste vana põllumajanduskultuuri tutvustamine on loomulik jätk põllumajandusmuuseumi linakasvatusekspositsioonile. Mitme aasta jooksul tehti ettevalmistustööd, otsiti üles põlumehe, kes varem ise kanepit kasvatanud. Käidi isegi Soomes asjaga tutvumas.

Kahjuks on Eestis nagu mujalgi maailmas kasvanud plahvatuslikult narkootikumide, sealhulgas kanepist saadud mõnuainete tarbimine. Alates 1997. aastast tohib Eestis ka harilikku kanepit kasvatada ainult erilubadega. Niisiis on kerkinud esile vaid selle taime ohtlik pool ja näituse tegemisel tuli näidata ka kanepi

Näitus "Kahtepidi kanepist" avati Eesti Põllumajandusmuuseumis 21. veebruaril 2001.

Näituse koostas Ruth Metsallik, kujundas Irene Sepping.

majanduslikult kasulikke omadusi. Samas puudub inimestel teave, et harilik kanep narkootilist ainet ei sisalda, uimastusaineid sisaldab india kanep. Nii sai teoks näitus "Kahtepidi kanepist".

Üks pool näitusest tutvustab iidset kultuurtaime – harilikku kanepit. Näha saab kanepist nõõri, kangast, kanepiriidest pükse. Tartu Botaanikaaiast pärinev herbaarium võimaldab seda taime ka kuivatatuna näha. Naturaalsel kujul kanepitaime välja panna pole lubatud.

Teine pool näitusest vaatleb india kanepit kui kahjulikku uimastit. Luubi alla on võetud ka teised enamlevinud uimastiliigid nagu opiaadid, kokaiin, LSD. Ehtsaid narkootikume näha siiski ei ole – kõik on mulaažid. Eraldi stend tutvustab võitlust narkootikumidega. Inimeste teadlikkuse tõstmiseks ja narkolembuse eest hoiatamiseks korraldatakse näituseruumis vestlusringe. Kaasatud on noorsoopolitseinik Nelly Ruuge ja narkoloog Rein Luuk. Eelkõige oleme kutsunud vestlusringidesse Tartu maakonna kooliõpilasi. Narkomaaniast räägitakse Eestis



- ♦ Kriminaalpreventsiooni noorsootalituse nooremkonstaabel Nelly Ruuge Tartu politseiprefektuurist esinemas näitusel õpilasgruppidele
- ♦ Nelly Ruuge, constable of the Criminal Prevention Youth Committee from the Tartu Chief Constable's district talking to student groups at the exhibition
- ♦ Младший констабель предотвращения преступлений молодежной полиции Тартуской префектуры Нелли Рууге беседует с группами учеников на выставке

praegu palju. Näitusekülastusi analüüsid tundub, et narkoprobleemi tõsidust teatakse. Õpetajad on aga väitnud, et probleemsed õpilased ei tulegi kooli ja seega on neid raske positiivselt mõjutada.

Narkootilise india kanepi osa eksponeeritakse muuseumis ajutiselt. Seejärel laenutatakse narkoväljapanekut soovi korral koolidele. Hariliku kanepi väljapanek aga jääbki alalise linanäituse jätkuks.

Ruth Metsallik on Eesti Põllumajandusmuuseumi teadussekretär.

Saalis põleb sinine tuli nagu disko-teenide tualettides, et "veeni oleks raskem üles leida". Ekraanil vahelduvad pildid esmalt rüüpses korteris ja hiljem linnas mõttetult ringi tuikuvast noorukist ja taustaks kõlab: "gruuuuu, hrufh, bla-bla-bla-bla-bla-bla..."



- ♦ Näide õpilaste joonistatud täiendustest narkopuule
- ♦ Example of additions drawn by students to the drug addiction tree
- ♦ Образец дополнений дорисованного учениками генеологического дерева наркомании

Kas Tartu Ülikooli Ajaloo Muuseum on õige koht narkoprobleemi lahkamiseks?

Renata Sõukand

22. novembrist 2000 kuni 25. veebruarini 2001 sai Tartu Ülikooli Ajaloo Muuseumis vaadata näitust "Narkootikumid – tänan, ei". Näitust külastas 53 kooliõpilaste gruppi, kes tellis ka loengu, ja hulganisti eelnevalt registreerimata huvilisi. Näituse külastajate üldarvuks võiks nimetada 2500, valdav enamik olid kooliõpilased. Nooremad organisatsioonid näitusekülastajad olid 4. klassi õpilased ja vanemad 12. klassist, kõige arvukamalt 6.–8. klassist.

Näituse koostasid Terje Lõbu ja Mare Viiralt, kujundasid kunstnikud Tiina Matt ja Kärt Mikli, loengud viis läbi artikli autor. Näituse koostamisel tugineti Eesti Uimastipreventsiooni Sihtasutuse soovitatud materjalile, abistava käe ulatas Eesti Tervishoiu Muuseum, majanduslikult panid öla alla Eesti Uimastipreventsiooni Sihtasutus ja Tartu Kultuurkapital.

Võib tekkida küsimus, miks oli narkoteemaline näitus TÕ Ajaloo Muuseumis. Narkoprobleem on ju alles viimase aja nähtus, vähemalt meil siin, ja mis seost võib sel olla Tartu Ülikooliga? Äkki peaks siiski muuseumidele jätma muuseumilise töö ja narkopreventsiooniga tegelema selleks ettenähtud asutused?

Kui näitus oleks vaid reklaamile üles ehitatud, oleks ta haledalt läbi kukkunud: teemat on viimasel ajal lõputult kedratud ja kooliõpilastel läheb nagu hapuks ainuüksi narkoteema mainimisest – igav ju... Näituse külastatavus oli kuni jaanuari keskpaigani nigel: kahe kuu jooksul (vahepeal olid ka jõulud) külastas näitust kõigest seitse õpilaste gruppi, needki kahest koolist ja praktikantide initsiatiivil.

16. jaanuarist aga algas buum, mille ajal tuli artikli autoril mõnel päeval vastu võtta kuni viis gruppi. (Noil päevil oli tunne, nagu teeksin konveieritööd, viienda grupi puhul ei olnud enam kindel, mida ma neile juba olen rääkinud, mida mitte. Nüüd olen otsustanud, et kolm gruppi päevas on piir, millest üle ei tasu minna – kvantiteedi kasvades kahaneb kvaliteet.)

Külastajad pandi näitusesaalis istuma näoga narkopuu poole, see on suur tamemepuu, mille juurteks on narkootikumid ja lehtedeks narkotarbimisest tulenevad pahed nagu vangla, surm, hulkurlus, kretinism, suguhaigused, nõrkus, perekonna lagunemine jne.

See, millest "loengus" rääkis, sõltus grupist, üldjoontes puudutasin narkootikumide valmistamise ja tarbimise tingimusi, toimetehhanisme, narkomaani ühiskondliku positsiooni muutumist, majanduslikke ja psühholoogilisi raskusi jne. Muuseumis küsisin päris alguses, kui neile praegu narkootikume pakutaks, kas nad siis võtaksid vastu. Paljud vastasid jaatavalt.

Kord loengu lõpul teatas 9. klassi õpilane: "Tegelikult ootasime, et saab proovida kah..." Mina vastasin mänguhoos: "Teeme ära! Mul siin on lähedal üks koht." Reaktsioon tõmbas kõik närvid pingule: nad võtsid ettepanekut tõsiselt. "Nii, kes mida soovib, esitage tellimus, valida on ecstasy, amfi ja kanepi vahel." Õpilased sosistasid omavahel ja hakkasid eelistusi välja hõikama. Siis muutusin järele mõtlevaks: "Aga see maksab, päris tasuta ei saa ikka midagi." "Kui palju siis?" – küsimus tagumise reast. "Kogu elu, see on nagu kolme tilga vere andmine kuradile." Korruga valitses ruumis haudvaikus...

Pooletunnise loengu järel said õpilased võimaluse näitusega tutvuda, vajadusel kommenteerisin mõningaid asju uuesti. Umbes 50 m² suurusel toas seisis kaheksalehine hiidvoldik, millel informatsioon erinevate narkootikumide, ohtude, ettevaatusabinõude jms kohta. Suurimaks tõmbenumbriks oli narkootikumide hindade võrdlev tabel. Teadjamad ei olnud päris kõigega nõus, turu hinnad teadagi kõiguvad. Alumises servas jooksis pildiseeria nelja aastaga vanuriks muutuvast noorest narkarist.

Seina "kaunistasid" Nelli Kalikova tehtud fotod moonivedeliku valmistamisest ja narkotarbimise tagajärgedest – midagi rõvedamat elus inimesest annab välja mõelda. 18-aastase tütarlapse kom-

mentaar: *Enam meeldejäätavad asjad näitusel olid seina peal olevad fotod naise ja mehe kohta, kelle kehad olid kas paistes või luu ja nahk.*

Suhtuti erinevalt: kes tahtis, et pilte oleks rohkem, kes poleks tahtnud neid üldse näha. Nii mõnigi õpilane ütles näituse kohta "jube" ja mõni tüdruk kurtis, et temal läheb piltide vaatamisest süda pahaks. Üks 12-aastane tüdruk kirjutas: *Mina arvan, et see näitus oli natuke liiga õudne. Ma arvan, et nii õudsat ja jubedat näitust ei tohiks üldse meievanustele näidata!!!* Siiski, ka tingitud refleksi kujundamine aitab vahet, kui muudmoodi ei saa.

Fotode all olid eksponaadid: reivilt leitud kanepipiip, narkomaani valmistatud jalakett, süstal, potid-pannid ja "erialane kirjandus". Üldiselt oleks tahetud rohkem eksponaate näha – see oli näituse kõige nõrgem pool.

Narkosõltlasi nõorist tõmbav diiler-hüpnukk (kunstnik Kärt Mikli valmistatud) kutsus esimese nõoritõmbamisega reeglina esile naerupahvakaid, kuid sinna juurde räägitav jutt majanduslikust ja väimsest sõltuvusest tõmbas näod tõsiseks. Kuigi Kaagvere erikooli tüdrukud nimetasid marionetti eluvõõraks ja naiivseks, käisid paljud lapsed seda nõorist sikutamas.

Näitusega tutvunud jõnglased suunati kõrvaltuppa slaidiparaadi juurde. Narkomaani päeva peegeldav slaidiprogramm (fotograaf Mart Vernik) pani nii mõnegi mõtlema narkomaani võimalikust lühikesest elust ja selle foonimuusika (autorid Lauri Sommer, Margus Kiis, Martini, Arnold Kaarna) jäi paljudele südamele kripeldama.

Kuigi minu tuttavatest kasutajad on erinevad, tundus mulle pildisari narkari

päevast ebareaalne (15-aastane neiu).

Järgmiseks atraktsiooniks olid filmid, kusjuures kõige vaadatavamateks kujunesid Eesti Uimastipreventsiooni Sihtasutuse toodetud filmid "Sõltuvus" ja inglise keelest tõlgitud "Riskantsed uimastid". Silmanähtavaid judinaid ja elavat reaktsiooni tekitasid originaalkaadrid aine puuduses vaevlevatest sõltlastest ja veeni süstijatest.

Enamik lapsi lahkus näituselt tõsise näoga, ju oli piisavalt mõtlemisainet. Kommentaarid stiilis "pani mõtlema", "sain palju uut teada" olid tavalised 6.–7. klassi puhul. Vanemad oma tundeid eriti ei väljendanud, kuid kui teema "kohalejõudmist" võiks hinnata auditooriumi tähelepaneliku kuulamise järgi, siis kui alustades tuli häälepuu pingutades karjuda, siis lõpus oleks võinud ka sääse pirinat kuulda. Ka narkomaaniapuule, mis näitas võimalikke lõputeid narkostardist, lisandus rohkesti uusi "lehti" nii jooniste kui kirjutiste näol. Leidus muidugi ka neid, kes kirjutasid, et kõik oli ennegi teada.

Nii mõneski koolis on reaalsus kujutatust oluliselt tröstitum: *Inimesed võiksid tulla ja vaadata, mis toimub koolides vahetunni ajal. Eestis ei tarvitata niivõrd kokaiini, kuivõrd amfi ja kanepit, sest need on odavamad ja paremini kättesaadavamad* (17-aastane tütarlaps kokaiiniteemalisest filmist. Järelikult oleks pidanud rohkem rääkima kanepist ja amfetamiinist).

Mõnes mõttes oli just selliste tegelaste kohalolek kõige suurem katsumus mulle kui loengupidajale: üsna tänamatu on rääkida kuulajale, kes on kindlalt veendunud, et teab rääkijast rohkem. Aga üks narkootikumi teema selline ole, et kes teab, ei räägi ja kes räägib, see ei tea.

Õpetajad olid üldiselt näituse külastamisega väga rahul, võib-olla tegi just miljö erinevus näituse atraktiivsemaks:

Näituse mõju üldse on hea. See on õpilaste kindlasti mõjuv kui keegi lektor koolis vestlemas. Väga vajalik näitus ja hea lähenemine koolinoortele. Neid jälgides tundus, et võeti tõsiselt ja asi pani mõtlema.

Kindlasti mängis oma osa ka avatud vestluse vormis peetud loeng.

Näituse õnnestumine näitas, et vaatamata teema "läbinämmutatusele" oli see vajalik. Isegi kui üksainus laps selle tagajärjel keeldub narkootikumi proovimisest, on see näitus end õigustanud. "Näituse eesmärgiks on mõjuda emotsioonidele," ütles näituse avamisel selle koostaja Terje Lõbu. Repliigile kajab nagu tellitult vastu ühe õpetaja kommentaar: *Meelde jäävad tunded. Kui sõna narkootikum seostub ebameeldivate tunnetega, on osa ennetustööst tehtud! Kõik kommentaarid pärinevad küsitluslehel, mida külastajad võisid pärast näitust täita.*

Nüüd vastus küsimusele, kas TÜ Ajaloo Muuseum oli näituseks õige koht. Loengu ajal sain tuua päris mitu näidet tuginedes muuseumieksponaatidele, millest kõige menukamaks osutus kunstneeru aparaat – kui narkootikumi tarbimisega neerud läbi lähevad, siis on ainus võimalus sellise aparaadi abil elada. Tartu Ülikool on olnud aastasadu Eesti hariduskeskus – oskus end narkootikumide eest hoida on ka teatud mõttes haridus ja oluline osa haritusest.

Renata Sõukand on Tartu Ülikooli Ajaloo Muuseumi projektijuht.



mine vabadust ka muuseumis, tahtes kõike oma käega katsuda. Oma käega originaalemeid mudides teeb külastaja ka ise "ajalugu", kahjuks küll negatiivselt. Kuid "käed külge" tegevuse jaoks on ju teaduskeskused, mida asjatundmatult peetakse sageli muuseumideks. Ka päris-

muuseumides (st asutustes, mille ülesandeks on kogumine, säilitamine, kogutu teaduslik läbitöötamine ja eksponeerimine) on tehtud ja tehakse ka edaspidi atraktiivseid näitusi ja püsiekspositsioone, mis ei aja ka rahutumat ja pealiskaudsematki inimest haigutama. Samal ajal ei kao kuhugi traditsioonilised väljapanekud, sest on küllalt külastajaid, kes soovivad rahulikult ja vaikselt, ilma muuseumitöötajate aktiivse sekkumiseta süveneda muuseumis pakutavasse.

Ka Tartu Ülikooli Ajaloo Muuseumis 2001. aasta jaanuarist aprillini eksponeeritud medalinäitus oli üks vanamoodne väljapanek.

Igasse muuseumi koguneb ajapikku eriliigilisi esemeid, millest saab korraldada kitsamateemalisi näitusi. Nii on ka ülikooli ajaloo muuseumi kappidesse 25 aasta jooksul tekkinud numismaatiline kollektsioon, kus münte on küll vähe, kuid medalikogu võimaldas juba koostada õige mahuka näituse.

Iga hoone ja ruum dikteerib, mida ja kuidas eksponeerida, eriti kehtib see vanade ja tugeva ajalooõhuga hoonete puhul. Iseäranis teravalt kerkib see probleem esile Tartu toomkiriku kooriossa ehitatud nn valges saalis, mille kitsukesed klaasid kaetud riulvitriinid pole sageli kohased publikule huvipakkuva näitamiseks, kuid muuseumirahva arva-tes sobis just siia näitus "Medaleid muuseumi kappidest".

Muidugi on meie muuseumi medalikogu vanade ja auväärsete muuseumide samalaadsete kollektsioonidega võrreldes tänapäevane ja nooruke, kuid temaatiliselt ja geograafiliselt mitmekesine. Enamik näitusele väljapandud medaleist on ülikooli juubelikingitused (1982. ja 1989. aastal), mis on pärast pidustuste lõppu jõudnud muuseumisse. Sellest tingituna on meie teadmised nende kohta lünklikud – kes on kunstnik, kui palju neid on valmistatud, millised on statuudid jne. Mitmeid neist ei saagi pidada klassikalises mõttes medaleiks ega plakettideks, kuna meenutavad rohkem suveniire.

Muuseumi spetsiifika tõttu moodustavad lõviosa väljapanekust akadeemilised medalid, mis väärtustavad institutsiooni ennast, selle asutajat või tema kuulsaid teadlasi. Sageli on medali aversil teadustempel ise, reversil mõni sellega seotud isik või asutaja. Tavaliselt on peaaegu kõik medalid valmistatud ümmarguste tähtpäevade puhul meenutamaks sündmust ennast, kuid samas on mälestus-



1. Tartu Ülikooli 300. aastapäeva mälestusmedal (avers ja revers). 1932. Voldemar Melnik (Mellik)
2. Johan Skytte. 1995. Stanislav Netšvolodov
3. Gustavus II Adolphus, 1594–1632 Rex Sueciorum (kuld, hõbe, pronks). 1982. Maire Männik
4. Tartu Ülikooli auliikme medal. 1990. Stanislav Netšvolodov
5. Tartu Ülikooli audoktori medal. 1989. Stanislav Netšvolodov

rahad ka sobiv kingitus lugupeetud külalistele.

Meie muuseumi kappides leidub rohkesti mitte üksnes vaimu-, vaid ka kehakultuuriga seotud medaleid. Enamik neist spordimedaleist (mitte võidetud, vaid teenete eest omistatud) on kuulunud spordimehele Fred Kudule.

Mõnigi väljapandud medal on jõudnud muuseumisse üpris kummalisel teel. Markantseim neist on Londoni rahvusvahelise tööstusnäituse auraha 1851. aastast. Selle leidis 1984. aastal üks Tartu kodanik Karlovas oma aiamaad kaevates.

Ei tea, kas selle järgi, milliseid teadusmehi on kõige enam metalli jäädvus-

tatud, võib teha järeldusi teadusloos. Korduvalt medalivalmistajatele loominguõõmu pakkunud Karl Ernst von Baer, kellest on kolm erinevat medalit, ja Ludvig Puusepp, ka kolmel medalil, millest viimati valmistatud meie muuseumis kahjuks pole, on aga kindlasti rahvusvahelise mainega mehed.

Meie muuseumikogus puuduvad ka vanimad Tartu Ülikooliga seotud medalid, kuna tsaariaegses ülikoolis jagatud auhinnamedaleid ei ole tänapäeval ka jagajal endal, sest rändas ju ülikoolile kuulunud medalikogu I maailmasõja ajal Venemaale. Arvatavasti saavad üliõpilastele võistlustööde eest 19. sajandil antud

Üks vanamoodne näitus

Terje Lõbu

Viimastel aegadel on muuseumi ringkondades ja ka juba laiemas avalikkuses tõstatatud küsimus – milline peab olema üks õige näitus? Traditsioonilised on olnud ekspositsioonid, kus pildid-stendid seintel ja nende all klaasiga kaetud vitriinid, muuseumisaalides valitseb vaikus, külastajad räägivad sosinal ning emotsionaalsemaid lapsi kutsuvad õpetajad korrale. Trendikas on

näitus, kus kõik endised reeglid ja arusaamad on pööratud ümber, ekspositsioon on avatud ja ka külastajailt oodatakse avatust. Ei taha eelistada ühte teisele, kuigi ajakirjanduse aktiivsel kaasabil on paari viimase aasta jooksul püütud rahva sümpaatiat kallutada teise variandi, see on interaktiivse näituse kasuks. On täiesti arusaadav, et aastakümneid raudse distipliini ja kuulekuse all elanud, ihkab ini-

kuldauraha näha Voroneži elanikud.

Küll aga näitab meie muuseum külastajatele oma esimest *alma mater* ile pühendatud mälestusmedalit, mille kujundas Voldemar Mellik (Melnik) 1932. aastal. Lisaks pronksist mälestusrahale, mis valmis Roman Tavasti firmas ülikooli 300. aastapäevaks, oli eksponeeritud ka selle suurendatud mudel, kipstõmmis ja matriitsid. Tartu Ülikoolile pühendatud medaleid on valmistanud Pariisis elav kunstnik Maire Männik 1980. aastail ja tartlane Stanislav Netšvolodov.

Näitus "Medaleid muuseumi kappidest" ei olnud kunstinäitus, seetõttu polnud märgitud medalite materjali, valmistamisviisi ega mõõtmeid. Eksponeeritu oli vaid muuseumis säilitavate medalite valikuline väljapanek, et näidata erinevaid tahke (või medali teist poolt?) meie medalikogust.

Terje Lõbu on Tartu Ülikooli Ajaloo Muuseumi museoloog.

From January till April, 2001, the White Hall of the Tartu University History Museum was occupied by a collection of medals. It could be viewed as a classical show-case exposition, concentrating on artefacts.

The range of the objects was wide: geographically – from America to Estonia; historically, a bit more modest – the 19th and 20th centuries. All the 140 medals came from the collection of the museum, they are presents given to the university, or medals produced by the university itself to commemorate different events or individuals in its history.

The most outstanding piece of art in the exposition is the medal dedicated to the 300th anniversary of the university (1932) designed by Voldemar Melnik. The 350th anniversary of the university caused a great increase in the number of emerging medals within the walls of the university in the 1980s. Most of these had been made by Stanislav Nechvolodov, an artist from Tartu, but also by Maire Männik, residing in Paris, whose favourite seems to have been Gustavus Adolphus of Sweden.

Although the collection of medals is not very big, it manages to give an overview of the connections and friends of the university scattered all over the world. Besides, it is important for the museum to have its collections exposed.

Keedupott rahapajaks Grapenid Eesti muuseumides

Ivar Leimus



Millenniumisuvél, aastal 2000 täienesisid Eesti Ajaloomuuseumi kogud huvitava eksponaadi, keskaegse metallist keedupoti ehk grapeniga (EAM 34251). Nimetus ise tuleb keskajal saksa keelest ja tähendab sedasama, mis tänapäeva saksa keeles *greifen* 'haarama'. Niisuguse nime andsid sedasorti nõudele kaks teravkolmnurkset kõrva, mille abil seda võis nii haarata kui ka riputada pajakonksu otsa. Viimasel juhul käis kõrvadest läbi keeratud (tordeeritud) raudsang, mis aga meie grapenil puudub. Pott on valmistatud pronksist ja toetub kolmele jalale, mistõttu seda oli mugav asetada tuleasemele või leele. Kaudsed andmed viitavad võimalusele, et tegemist on tüüpilise Eesti rahapajaga. Nimelt pärinevat nõu müüja andmetel kusagilt Pärnumaalt, kus viimasel aastakümnel on päevavalgele tulnud vähemalt kaks tähelepanuväärset mündiaaret, esimene 15. sajandi teisest, teine sama sajandi neljandast aastakümnest (M. Nemirovitš-Dantšenko suulised andmed). Kahjuks pole kummastki jõudnud muuseumikogusse peaaegu ühtki münti.

Kõnealune ese on tõenäoliselt valmistatud 14.–15. sajandi vahetuse paiku. Selle suu siseseval leidub ka meistri peremärk, mida seni kahjuks pole õnnestunud identifitseerida. Et hinnata, kui võrd harukordne või tavaline on siinkäsitlev leid, püüdsin üles otsida võimalikult palju meie muuseumides hoitavad grapeneid. Tulemus oli üllatav. Esialgsel andmetel on neid säilinud oma veerand-sada, valdav osa Eesti Rahva Muuseumis Tartust (vt lisa). Niipalju kui lubavad otustada leiuteated, on kõigil juhtudel te-

gemist maaleiuga. Enamasti ei kaevatud potti mullapöue tühjalt, vaid täideti see müntide, ehte jms, mis lubavad otsustada nende peitmise aja üle. Arvestades leitud grapenite rahapaja funktsiooni, pärineb enamik neist mõistagi rahututest aegadest, peamiselt Liivi sõja ja sellele järgnenud Poola-Rootsi mõõduvõtmise perioodist. Siiski kuulub hiliseim leid aastasse 1600, see tähendab, et samuti aareterikkal 17. sajandil meil grapeneid enam palju ei kasutatud. Selles kontekstis on ajaloomuuseumi poti näol tegemist vanima dateeritava seda tüüpi nõuga Eestis. See ei tähenda muidugi, nagu ei võiks ka 16. sajandil peidetud grapenid ise olla märksa vanemad neisse mahutatud rahadest. Korralik keedupott, pronksist ja paksude seintega, võis oma peremeest-naist teenida kaua.

Niisiis ei ole mündid grapenite valmistamisaja määramiseks käesoleval juhul usaldatavad. Teada on, et see nõutüüp tuli Saksamaal Reini aladel kasutusele juba 12. sajandi lõpul. Keskajal valati grapeneid peamiselt Põhja-Saksa hansalinnades ja Madalmaadel, eristada aitab neid valuvormide liitekohta paigutus. Vendilinnade grapenil jookseb see enam-vähem poti keskelt kahe kõrva vahelt, kuna Madalmaade grapeni vuugid asetsevad kohe sangade kõrval (Drescher 1968: 28). Näib, et grapeneid toodeti Lääne-Euroopas küllaltki kaua, ehkki Eesti materjal ei ulatu nähtavasti lähemale 17. sajandist. Raske on vähese seni avaldatud materjali alusel töötada välja ka mingit nende vormil põhinevat arengutüpoloogiat. Näiteks oli Taanis avastatud hiiglaslik Kiriali mündiaare (üle 80 000 münti, peidetud 1365. aasta paiku) pandud kahte ligikaudu samaaegsesse grapenisse, millest üks, Stralsundis tehtu, seisis kõrgetel saledatel jalgadel, teine, arvatavasti kohalik toode oli aga madal ja masajas (Olsen 1970: 159 jj). Grapeni dateerimisel ei olegi määrav mitte niivõrd poti või selle jalgade kuju kui ülaserava profiil (Drescher 1968: 28, joonised 2–5). 16. sajandil litsuti siiski ka pott ise pealt kokku ja ta omandas laiema ning lamedama kuju. Võimalikuks viimaseks siinseks

arengujärguks näib olevat olnud gootipäraste kolmnurksangade asendamine ümarate kõrvaodega, mis venitati nõu servast üles umbes nagu tänapäeva ämbritel. Aga loomulikult on toodud jaotus üpris esialgne ja ligikaudne ning sõltub niihästi kohalikust traditsioonist kui iga omaaegse meistri maitsest.

Muidugi mõista ei kuulunud grapen algupäraselt talupojakultuuri. Niisuguseid pronksipotte valmistasid ikka linnameistritest pronksivalajad. Grapeneid tehti kogu hansaruumis. Põhja-Saksa linnades kehtis 14. sajandil eeskiri, et potivalaja pidi oma toote varustama niihästi omaenda kui ka linna märgiga (Olsen 1970: 161; vrd Holbach 1989: 482). Eriti kasutati viimast nähtavasti ekspordiks mõeldud esemetel. Eestis leitud grapenitest kannab meistri peremärki umbes kolmandik, kuid mitte ühelgi neist ei leidu mingi võõra linna (Lübeck, Stralsund vms) tähist. Sellest võiks järeldada, et enamik meie potte on valmistatud kohapealsetes keskustes, kusjuures reeglina järgiti Põhja-Saksa linnadele iseloomulikku valutehnoloogiat. Tallinna vastavad ametihed, kes siin kuulusid sepaametisse (Gahlnbäck 1929: 3; Kaplinski 1995: 156), olidki spetsialiseerunud just grapenite-katelde tegemisele. Esimesed potivalajad ilmuvad Tallinna kirjalikesse allikatesse juba 13. sajandi lõpuosas. Kuid eriti palju näib neid olevat siin töötanud 14. sajandil, peamiselt sajandi teisel poolel, mil Küllike Kaplinski loendab koguni kaks-teist selle eluala esindajat (1980: 50). Neist vähemalt üks oli ka eesti päritolu, *Jacobus esto ollifex* (potivalaja Jakob eestlane), kelle töötamist lubavad allikad jälgida aastail 1371–1392. Pole siiski välistatud, et osa potivalajaid-katelseppi tegeles hoopis tinavalamisega. 15. sajandil vähenes teadaolevate grapenimeistrite arv viiele, hiljem aga sulasid nad kokku teiste ametinimetustega (Gahlnbäck 1929: 27).

Igatahes näitab grapenivalmistajate arvukus, et linnas pidi nende toodete järele valitsema küllaltki suur nõudlus. Niisugune oletus satub aga teatavasse vastuollu seniste seisukohtadega selle nõutüübi kasutusest keskaegses linnakultuuris. Nimelt on uurijad Lübecki kodanike keskaegsete testamentide põhjal järeldanud, et suhteliselt hinnalise materjali tõttu tarvitasid noid pronksipotte ainult linna ülemkihi esindajad (Pietsch 1989: 286).



♦ Grapenid rippumas keskaegses köögis Bergeni hansakontoris
♦ Grapens (metal cooking pots) hanging in a mediaeval kitchen at Bergen Hansa office
♦ Металлические котлы в средневековой кухне ганзейской конторы Бергена

Ka Taanis peetakse neid enamjaolt kalliks importkaubaks, mida toodi sinna Põhja-Saksa linnadest (Olsen 1970: 161). Tõsi küll, Hans Drescher sellega ei nõustu ja arvab, et 14.–15. sajandil oli igas Põhja-Saksa kloostri, mõisas, linnakodus ja koguni suuremas talus palju eri suuruses grapeneid (1968: 31). Seda seisukohta toetavad ka üsna arvukad pronksipotid meie peitleidudes. Ei saanud ju rõhutada eesti talupoeg olla jõukam vabast saksa linnakodanikust. Ja veel Lübeckis, Hansa rikkas pealinnas! Esitatud arutlust kontrollimaks pakuvad õnneks rikkalikku ainet Tallinna Linnaarhiivi varamud.

Näiteks Tallinna vanima kinnisturamatu andmeil (Arbusow 1888: 182, nr 1031) kohustus keegi Tylo Hagen juba 1359. aastal andma Martin Meynsintmakeri pojale pooled oma 55 kannust ja seitsmest grapenist (ilmselt toimus jagamine kaalu järgi). Erilist huvi pakuvad aga siinsete linlaste testamendid ja pärandid. Kahjuks pärinevad need põnevad dokumendid enamjaolt küll alles 16. sajandist, kuid on see-eest koostatud suure põhjalikkusega. Kodaniku surma järel astus tema majapidamisse rae komisjon, kes pärimistülide ja -kuritarvitus-

te ärahoidmiseks pani kirja kogu kadunukesest järele jäänud vallasvara. Ja suure, võiks öelda kaalukama osa tollest moodustasid just mitmesugused köögi- ja sööginõud. Kõige rohkem, lausa kümnete kaupa näib peredes olnud tinakanne. Kuid üles kirjutati ka vasest ning messingist katlaid, potte, panne, taldrikuid, lusikaid-kahvleid (*sic!*) jms kraami, mille hulgas loetletakse harilikult ka grapeneid. Selgub, et viimaseid leidis peaaegu igas endast lugu pidavas köögis ja mitte üks ega kaks, vaid reeglina rohkem, isegi üle kümne. Ning seejuures mitte üksnes kaupmehekodudes. Näiteks mainitakse 1534. aastal surnud eesti soost voorimees Jaani varanatukese seas tervelt kaheksat grapenit. Sama palju oli neid ka vene rahvusest (nime järgi otsustades) sepp Pantelil, potivalaja Hansul aga tervenisti üksteist (TLA A.e.1, 140, 30p, 34).

Niisiis oli tõepoolest tegemist kõige tavalisema kööginõuga. Pole ime, et grapenid kui toidu valmistamiseks sobilikud esemed jõudsid peagi ka talutarre. Hankida sai neid nii linnapoest, kirikulaadalt kui ringirändava kaupmehe käest. Küll mitte grapenite, kuid nendega ikka paaris nimetatavate katelde kohta tähendab Maasilinna foogt ühes 1505. aasta kirjas: "Üks laevanael [umbes 160 kg, I.L.] väikesi katlaid, mida mitesakslased tavatsevad osta" (LUB II: 2, 559, nr 716). (Jutt on Rootsist tulnud ja eelnenud sügisel Hiiumaa rannas karile jooksnud väikesest laevast, mille laadungi tassisid kohalikud mehed laiali. Hiljem saadi neilt oma 30–40 pada veel kätte (LUB II: 2, 580, nr 750). Tegelikult olid katlad üks vase eksportimise vorme). Meenutada võiks ka, et 16. sajandi alguskümneteil hakkas igapäevase kraamiga kauplemine Tallinnas libisema üha enam eesti soost pistemakerite kätte (Margus 1939: 92–93). Mõistagi oli lihtsam ajada asja maa-keelt mõistva omakandimehe kui kõrgi linnasaksaga. Hindki paistab grapenitel olnud jõukohane. Tallinna Jaani seegi vakuraamatu andmeil maksis pronksipott 15. sajandil mõni killing üle marga (marga arvestati 36 killingit) (Johansen 1925: 5, 7, 12). Tõsi küll, ilmselt sõltus grapeni hind selle suuruselt, kuna säherdune metallikaup käis tollal kaalu järgi. Kuid ka mõni mark ei olnud talumehe jaoks ületamatult suur summa. Sellesamas Eesti Ajaloomuuseumisse ostetud potis näiteks kõneldakse olnud umbes 3000 killingit

ehk üle 80 marga.

Kuid sakste vara hankimiseks oli ka muid teid. Nõnda jättis Ruhja kandi mõisnik Symon Tayte 1392. aastal oma teenijatüdruk Waytakele kahtlaselt rikkaliku pärandiosa: kaks Riia marka raha, kaks lehma, kaks härga, ühe mära, ühe varsa, neli kitse, neli siga, kaks kannu, kaks katelt, **kolm grapenit** ja 12 vakka igat sorti vilja (Bruiningk, Busch 1908: 163–164, nr 142). Sel puhul tuleb vist küll oletada, et helde kingitusega soovis härra kindlustada tulevikku oma vanaduspäevade (külje)soojendajale. Ka paariline näib olnud Waytakele juba välja valitud. Nimelt päris sulane Lemmete mõisahärralt ühe lehma, ühe härja, kaks kitse, kaks siku ja neli vakka igat sorti vilja. Noorpaari varandus kokku ei olnud sugugi väike, rahasse arvestatult tegi see umbes 20 marka ehk tollase kursi järgi oma paar kilo puhast hõbedat. Kui jätta kõrvale testamendiga vikaariate asutamiseks antud summad (hinge eest tuli ju hoolt kanda!), siis sai sellest rohkem vaid pärandaja Symoni tütar Gertrud – 60 marka. Samas jäi teine tütar Ilzebe pärandusest hoopis ilma. Eeldades, et Symon Tayte tõesti mängis kosjamoori, võiksid tüdruku ja sulasepoisi pärandiosad kokku kujutada ühe keskmise Liivimaa talu inventari, mille hulka järelikult juba 14. sajandi lõpus kuulusid ka grapenid.

Grapenid Eesti muuseumides:



Audru khk?. 1990. aa koos 3000 mündiga. Tpq (*terminus post quem* – aeg pärast mida) 1430. aa. Kõrgus 18 cm., Ø 14,5 cm. EAM 34251.



Hargla khk Taheva k Kõdre t. 1828. a koos klaaspärlite ja sõlgedega. Kõrgus 26 cm, Ø 23 cm. ERM D 19: 146. Hartmann 1871, lk 160, nr 19.



Härgmäe khk Pedeli mõis. 1882. a. Kõrgus 18 cm, Ø 24 cm. ERM D 19: 145.



Jüri khk Vana-Aaviku t. 1971. a koos mündidega(?). Kõrgus 28 cm, Ø 24 cm. TLM 13745.



Kambja khk., Pangodi k, Kukerpä t. 1855. a koos 6 sõle, 3 sõrmuse ja u 3000 mündiga. Tpq 1594. Kõrgus 17,5 cm, Ø 15 cm. ERM D 19: 147. Hartmann 1871, lk 158, nr 10.



Kolga-Jaani khk Võisiku vald 1922. a. Kõrgus 18,5 cm (jalgadeta), Ø 27 cm. ERM D 20: 218.



Kursi khk Saduküla. Leitud 19. saj. Kõrgus 21 cm, Ø 23 cm. ERM D 19: 148.



Laiuse khk Sadala vald Kodisma k Annuka t. 1933/4. Kõrgus 19 cm, Ø 18,5 cm. Tartu Linnamuuseum TM 30 / E 3: 11.



Kaplinski, K. 1980. *Tallinna käsitöölised XIV sajandil*. 2. kd. Tallinn.
Kaplinski, K. 1995. *Tallinn – meistrite linn*. Tallinn.
LUB = *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch*.
Margus, A. 1939. *Rahvus- ja sotsiaalvahekor-dade teravnemine Tallinnas XVI sajandi esimesel poolel*. Vana Tallinn IV. Tallinn, 83–104.
Olsen, R. A. 1970. *Møntskattens malmgryder*. Lisa 2 J. Steen Jensen artiklile Møntfundet fra Kirial på Djursland. Nordisk Numismatisk Årsskrift, 159–162.
P(ietsch), U. 1989. *Grapen*. Die Hanse, Lebenswirklichkeit und Mythos. Bd. 2. Hamburg, 286.

Recently, in the summer of 2000, a so-called 'grapen', a mediaeval cooking pot provided with three feet and two sharp handles, was purchased for the collections of the Estonian History Museum. Such vessels have mostly been manufactured in the Netherlands and the Hanseatic centres of the Baltic countries including Tallinn in the 13th–17th cc. and are commonly regarded as precious ware and, as such, present a sign of a higher social rank of their former possessors. However, their numerous finds in Estonia as well as written sources, especially the property lists of Tallinn citizens from the 16th c., reveal that 'grapens' were widely spread among both the rural and urban population during the Late Middle Ages.



Leiukoht teadmata. Kõrgus 23,5 cm, Ø 17,5 cm. ERM D 20: 217.



Maarja-Magdaleena khk Kudina vald Virtsa k Veski t. 1939. a koos krõllide, helmeste, paatrite jms. 16. saj. Kõrgus 20,5 cm, Ø 23 cm. ERM A 480: 30.



Maarja-Magdaleena khk Vara vald Alajõe k Veski t. 1934. a koos gooti küünlajalaga. Kõrgus 25 cm, Ø 34 cm. ERM D 13: 25.



Paide Vallimäe arheoloogilistel kaevamistel. Ø 16 cm. Järvamaa Muuseum.



Pärnu-Jaagupi khk Kaiste k kruusakarjäär. 1974. a koos 2050 mündiga. Tpq 1582. Kõrgus 18 cm, Ø 14 cm. Pärnu Muuseum 3470. Molvõgin 1976, lk 77.



Pilistvere khk. Kõrgus 16 cm, Ø 24 cm. ERM 8811.



Pilistvere khk Rutikvere vald Kukemelki t. 1933. a koos suure paja, tinakannu ja 206 mündiga. Tpq 1599. Kõrgus 22 cm, Ø 23 cm. ERM A 388: 2. Kiudsoo 2000, nr 8.



Puhja khk. Kõrgus 20 cm, Ø 25 cm. ERM 9078.



Rannu khk Koopsi k. 1930. aa koos 4872 mündiga. Tpq 1600. Kõrgus 37 cm, Ø 39 cm. Tartumaa Muuseum, õp. 3453. Vrd Molvõgin 1977, lk 102–103; Kiudsoo 2000, nr 18.



Tartu, Maarjamõisa. 1893. a. Kõrgus 11 cm, Ø 10 cm. ERM D 19: 150.



Põlva khk Koiola vald Eoste k. Kõrgus 20 cm, Ø 21,5 cm. ERM D 20: 31.



Tori khk Tori vald Kivisaare t. Kõrgus 13 cm, Ø 15,5 cm. ERM D 32: 156.



Tõstamaa khk Kablima k. 1958. a koos 904 mündi ja ehetega. Tpq 1566. Kõrgus 14 cm, Ø 15 cm. AI 14442.



Urvaste khk Linnamäe k Ala-Käiso t Utika veski juures 1996. a. Ø 34 cm. TÜ arheoloogiakabinet 444.



Urvaste khk Vastse-Antsla vald Tiido 109 t. 1936. a koos suure katla ja 49 mündiga. Peidetud Liivi sõja ajal. Kõrgus 24 cm, Ø 19,5 cm. ERM A 444: 2.



Viljandi Muuseumi õuel arheoloogilistel kaevamistel 17. saj kihist 1993. a. Kõrgus 20,5 cm, Ø 21,5 cm. Viljandi Muuseum 10536: 163.



Äksi khk Sootaga vald end Sootaga sovhoosi keskus. 1967. a koos 17 mündi, krõllide, sõrmuste, sõlgedega jms. Tpq 1568. Kõrgus 12 cm, Ø 16,5 cm. ERM A 599: 44.

Ivar Leimus on Eesti Ajaloomuuseumi vanemteadur.

Faustina? Lucilla? Crispina?

Laidi Laiverik

Pärast Tartu Ülikooli Kunstimuseumi ruumide põhjalikku remonti (2000. aasta juulist kuni 15. veebruarini 2001) ei leia külastaja kipsvalandite hulgast kauni noore naise marmorbusti. Ühe saali eraldamine ajutiste näituste tarvis ei jätnud ruumi rooma kunsti püsiväljapanekuks, kuid parimast osast sellest – portreedest büstidena, gemmidel ja müntidel – on sügisel näitus. Enne aga vajab Faustina Noorema nime all tuntud büsti restaureerimist. Büsti identifitseerimine on tekitanud probleeme ja küsimärk Faustina Noorema nime järel pole kadunud tänaseni.

Büsti originaal leiti Hadrianuse Tiburi (praegu Tivoli) villast ja asub Roomas Kapitooliumi muuseumis. Koopia büstist osteti muuseumile 1957. aastal. Arhiividokumentide lünklikkus ei võimalda endist omanikku kindlaks teha. Säilinud on Lääne-Euroopa kirjanduse ja klassikalise filoloogia kateedri juhataja Villem Altoa kiri 7. augustist 1957. Selles põhjendab ta vajadust osta koopia Rooma Kapitooliumi muuseumis olevast Faustina Noorema büstist, kuna see on väga meisterlik töö ja muuseumi kogudes pole ühtki marmorskulptuuri. Sama aasta 31. augustil hindas komisjon koosseisus prof Volde-
mar Vaga, Vaike Tiik ja Niina Raid büsti kõrget kunstilist taset ja määras hinnaks 1500 rbl. Ülikooli rektor prof Feodor Klement andis ostmiseks loa 2. detsembril 1957. See kuupäev on ka hilisemas tulmeraamatus, kuid puudub üleandmise-vastuvõtmise akt, kust selguksid tehingu mõlemad osapooled.

Koopia tegi skulptor August Weizenberg, kes elas ja töötas Roomas 1873–1890. Heini Paas on Weizenbergi teoste loetelus paigutanud selle 1880. aastatesse. 19. sajandi lõpus läks baltisaksa mõisnike seas moodi muretseda antiikskulptuuride koopiaid ja rohkesti tellimusi sai ka Roomas töötav A. Weizenberg. Küllap on ka muuseumile ostetud büst üks neist. Olen kuulnud legendi, et 1939. aastal Saksamaale lahkunud omanik olevat selle kinkinud eestlasest tuttavale kui “teie

oma skulptori töö”.

Noore naise büst, valmistatud kvaliteetsest Carrara marmorist, kuulub soengu tüübi järgi otsustades 2. sajandi keskpaika. Et tegemist oli suursuguse naisega, sellele viitasid kuldamise jäljed juustel. Portreteeritavat tuleks seetõttu otsida keisri lähikonnast, kuhu kuulusid Faustina Noorem, Lucilla ja Crispina. Muidugi pole ka välistatud, et tegemist võib olla mõne keisri perekonda mitte kuuluva kõrge soost daami portreega. Keisri perekonda kuulunud naised on kujutatud paljudel müntidel. Säilinud on ka skulptuure. Võrdlusmaterjalina on seega võimalik kasutada ajastu münte ja tähtsusetu pole ka naiste elulugu.

Faustina Noorem (~130–175) oli Faustina Vanema ja Antoninus Piuse tütar, Marcus Aureliuse abikaasa ja 13 lapse ema, kellest tuntumad on Lucilla ja tulevane keiser Commodus. Faustina eluviiside kohta oli kaasaegsetel autoritel mõndagi taunivat öelda, kuid vaatamata kuulujuttudele jäi ta elu lõpuni keisrinnaks ja suri oma abikaasat saates Kapadookias 175. aastal, olles umbes 45-aastane. Faustina seis Marcus Aureliuse kõrval 29 aastat, kandis Augusta tiitlit ja pärast surma arvati ta taevaliste hulka. Venuse ja Roma templisse paigutati Faustina hõbeskulptuur ning tema istekohale teatris kuldne büst. Müntidel on Faustina üheksa erinevat portreed. Ühel neist on teda kujutatud täpselt sellise soenguga nagu büstil (nn melonikujuline soeng). Vastuväitena on märgitud, et büst on väga noorest naisest, kael on hapram, ka nina pole päris sarnane. Peab aga arvesse võtma, et nina ots on skulptuuril restaureeritud, kergelt kumera seljaga nina on nii mündil kui büstil. Arusaadavad on ka ealised eripärad, kuna teda on portreteeritud nii nooremas kui vanemas eas. Lõpuks näeb ka iga kunst-

nik kujutatavat erinevalt. Oluline on see-
gi, et soengumood muutus 2. sajandi
lõpupoole ja vastavalt sellele ka keisrinna
soeng. Moest kadusid võltsjuuksed, tu-
peerimine ja diadeemid-kammid kõrgete
juuksekuhilate kooshoidmiseks. Ainult
Faustina Noorem võis oma ea tõttu kanda
nii sajandi teise kui kolmanda veerandi
moesoenguid.



Foto Andres Tennas

- ♦ Faustina Noorem melonikujulise soenguga. 2. sajand. Marmorkoopia
- ♦ Faustina the Younger with a melon-shaped hairdo. 2nd century. Marble replica
- ♦ Фаустина Младшая с дыне-образной прической. II век. Мраморная копия

Lucilla (~147–183) oli Faustina Noorema ja Marcus Aureliuse tütar. Ta oli Lucius Veruse abikaasa 164–169, kuni mees ootamatult suri. Kaasaegsete arvates oli see paras paar vääritu eluviisi poolest. Teiseks meheks määras Marcus Aurelius talle Antiookiast pärit Claudius Pompeianuse, väärika mehe, kes kaasaegsete arvates polnud küll sellist karistust ära teeninud, kuid ei saanud keisri tahtele vastu hakata. Võimule tulles pagendas Commodus õe Caprile, süüdistades teda intrigeerimises ja peljates vandenõu. Lucilla surmati Capril 183. aastal 36–37-aastasena. Temast on portreid müntidel. Lucilla on emaga sarnane, kuid kannab lihtsamat soengut. Pikad keskelt lahku kammitud juuksed langevad kõrvadele ja on kuklas patsi põimituna madalaks krunniks keeratud. Tal on täidlasemad põsed ja väiksem nina, mõnel pildil pisut püsti otsaga. Temast pole ühtki mündipilti nn melonikujulise soenguga.

Crispina abiellus 16-aastase Commodusega 177. aastal. Tema sünniaastat ei teata, aga arvatavasti oli ta Commodusega samaealine või pisut vanem. Enne abiellumist olevat ta olnud lühikest aega Marcus Aureliuse kallim. Abielutruudusega ta silma ei paistnud. Ta tabati armukesega, Commodus hülgas ta ja pagendas Caprile, kus ta 183. aastal 22-aastasena hukati. Kõikujud Crispinast hävitati, kuid jäid mündid. Mündipildil on ta sarnane nii Faustina kui Lucillaga, eriti pealiskaudsel vaatamisel. Ühel mündil kannab ta melonikujulist soengut. Ometi on lähemal vaatlemisel erinevused märgatavad.

Tõenäoliselt kujutab Kapitooliumi muuseumi büst, millest meil on koopia, Faustina Nooremat, kuid väga sarnane on see ka Crispinale. Faustina kasuks räägib tema saatus (teda austati ka pärast surma ja temast tehtud skulptuure ei hävitatud, mistõttu büst võis säilida meie ajani), Crispina kasuks noorus ja imekombel võis ju mõni rinnakuju purustamisest pääseda. Kindlat vastust küsimusele ei julge anda, sest nagu alguses mainitud, võib olla tegemist ka meile tundmatu daami portreega. Meie muuseumis jääb kaunis Weizenbergi koopia kandma siiski Faustina Noorema nime. Antiiginõukogus pole see ainus juhust, kui kunstiteose määramisel ei olegi ühest vastust.

Laidi Laiverik on Tartu Ülikooli Kunstimuseumi koguhoidja.

Kirjandus

Tartu Ülikooli Kunstimuseumi arhiiv. Ekspertiisiaktid. S 94, lk 1, 2, 3.
Bernhardt, M. 1926 *Handbuch zur Münzkunde der römischen Kaiser*. Berlin.

Oma tegevust määratlemas

Tanel Lään

Kindral Laidoneri Muuseumi üks tegutsemisala on tööalaste sidemetega loomine välisriikide sõjamuuseumidega. 1997. aastal valmis koos lätlastega püsinäitus “Eesti ja Läti sõjajõud Landeswehri sõjas”, Briti Sõjamuuseumist saadetud fotod Kuningliku



- ♦ Faustina, Crispina. Faustina, Lucilla, Crispina. Portreed müntidel
- ♦ Portraits on coins
- ♦ Портреты на монетах

Bernoulli, J. 1891. *Die Bildnisse der Römischen Kaiser*. Stuttgart, Berlin, Leipzig.
Jucker, H., D. Willers 1983. *Gesichter. Griechische und römische Bildnisse aus Schweizer Besitz*. Bern.
Paas, H. 1999. *August Weizenberg*. Tallinn: Kunst.

The marble copy of the bust of Faustina the Younger made by August Weizenberg in the 1880s after the original in the Capitol Museum in Rome is the only marble sculpture in the possession of the Art Museum of Tartu University.

The original was found in Hadrianus's villa in Tivoli. The hairstyle and careful elaboration of details cut into fine Carrara marble point to the middle of the 2nd century. Attempts have been made to trace the prototype of the portrait to the females of the emperor's family. The comparison of Faustina to Lucilla and Crispina as featuring on coins reveals some similarities, but it is conceivable that the bust represents another lady of noble extraction. The museum, however, will identify her as Faustina the Younger.



laevastikueskaadri saabumisest Tallinna 1918. aasta 12. detsembril on väljas Briti toas, poolakate kaasabil on sisustatud marssal Pilsudski tuba, kindral Laidoneri välispoliitilist tegevust on kajastatud Rotary toas.

Paljudes maades on oma suured ja

väikesed sõjamuuseumid rikkalike kogude ja näitustega, mida külastab väga palju inimesi. Enne Teist maailmasõda oli ka Eestis sõjamuuseum (end Eesti Vabadussõja Muuseum), mis loodi ülemjuhataja Laidoneri päevakäsuga 19. jaanuaril 1919. Ajalehe “Postimees” kaudu pöör-



♦ Taavet Poska (23.10.1896 – 15.12.1998), Eesti Sõjamuuseumi (1919–1940) juhataja

♦ Taavet Poska (23.10.1896 – 15.12.1998), Director of the Estonian War Museum (1919–1940)

♦ Таавет Поска (23.10.1896 – 15.12.1998), заведующий Эстонским военным музеем

dus operatiivstaabi ülem alampolkovnik Jaan Soots 1919. aasta veebruaris kõikide Eesti elanike poole, "kellele selle sõja mälestis tähtis, koguda ja läkitada kõik sõjamuuseumi, kus see tänuga vastu võetakse ja alal hoitakse". Muuseumi korraldajaks ja juhatajaks sai Vabadussõja ajal päevapiltnikuna 6. polgus teeninud reamees Taavet Poska¹. 1940. aastal oli meie sõjamuuseumil umbes 10 000 eksponaati. Fotosid Vabadussõjast oli üle 6000, neist eksponeeritud paar tuhat. 1930. aastate lõpus projekteeritud uude muuseumihoonesse kavandas T. Poska suurt ekspositsiooni, mis pidi kajastama Eesti vabadusvõitlust läbi aegade. Peale 1940. aasta kommunistlikku juunipööret ei saanud aga neid plaane enam teostada, sest nõukogude võim likvideeris Eesti Sõjamuuseumi.

Muuseum Viimsis tutvustab eelkõige Eesti ajaloo ühe silmapaistvama isiku, sõjavägede ülemjuhataja, riigitegelase, diplomaadi kindral Johan Laidoneri elu ja tegevust. Kuid juba alates muuseumi loomisest 1994. aastal on selle kogud täienenud Eesti sõjaajalugu laiemalt kä-

sitleva materjaliga. Seega võib rääkida juba jälle oma sõjamuuseumist, mille kogud on avatud igale ajalooahuvilisele.

2000. aasta 1. märtsist tegutseb Kindral Laidoneri Muuseum riigimuuseumina, kaitseministeeriumi hallatava asutusena. See esitab edaspidiseks suuremaid nõudmisi, et vääriliselt jäädvustada kindral Johan Laidoneri mälestust, samuti koguda, säilitada, uurida ning vahendada Eesti sõjaajalooga ja meie kaitsejõududega seotud materjale.

Sidemete loomist teiste sõjamuuseumidega peab Laidoneri muuseum oma praeguses arenguetaapis igati vajalikuks. Nii on alustatud koostööd Rootsi Armeemuuseumiga, mis pärast seitse aastat kestnud põhjalikku remonti avas taas külastajaile oma uksed.

Uuendatud kaasaegsest ekspositsioonist on meil nii mõndagi eeskujuks võtta. Seetõttu tutvustan lühidalt seda muuseumi. Väljapanekud on viikingite ajast kuni tänapäevani, andes ühtlasi põhjaliku ülevaate Rootsi Kuningriigi ajaloo. Teatud aja-

järkudele tüüpilised sõjaaegsed olme-steenid on lavastatud tõetruult elusuuruste vahakujudega koos dekoratsiooni ja butafooriaga. Näiteks jubedust tekitavas stseenis Kolmekümneaastase sõja (1618–1648) ajast lõikab ahastava ilmega nälgitud naine mädaneva hobuse korjuse küljest lihatükke. Hollandi kunstniku Pieter Bruegheli 1562. aastal loodud maali "Surma triumf" suur reproduktsioon annab õudse pildi sõja laastavast mõjust sõdurite ja tsiviilelanike keskel.

1560. aastast on Rootsi Kuningriik kuulus oma relvatööstuse poolest. Makett annab ülevaate ühest kahuritehasest. Karl XII valitsemisaega 18. sajandi alguses jääb rootslaste võidukas lahing Narva all, mille 300 aasta juubelit ka Eestis tähistati. Muuseumi trofeesaalis on väljas 1700. aasta lahingus saadud Vene armee suur lipp kahepäise kotka ja kirikliku motiiviga. Sõjaretkest Norrasse 1718. aastal näeb muuseumikülastaja panoraami lumistel mäestikel hukkuvatest karoliinidest, kes on teel kodumaale. Samas võib näha esemeid ja inimluid, mis on leitud väljakaevamistelt Handös, kuhu 1719. aasta jaanuaris maeti 600 sõdurit. Ekspositsioon "Sõda ja taud" viib meid mediti-

siinivaldkonda. Näeme tavalist pilti välihaiglast, kus kaks meest hoiavad kinni karjuvat haavatut, kelle gangreenist sinevatat jalga velsker saaga amputeerib. Sureva haige juures on tekst, et inimesi hukkus epideemiatega tõttu kokku rohkem kui lahingutes.

20. sajandiga seotud väljapanekud kajastavad tüüpilisi stseene militaarsest keskkonnast. Ajaloosündmustest annavad ülevaate foto- ja filmimontaažid. Täendusrikas on helitaustaga foto õnnelikust inimestest Stockholmi tänaval 8. mail 1945 ja selle foto muutumine videopildiks, millel näha aatomipommi plahvatust.

Muuseumihoone esimesel korrusel (ringkäik algab kolmandalt korruselt) on väljas sajanditetagused sõjamasinad. Ekspositsioonis "Sõda ja loomad" kujutab üks ruum hobusetalli – hobustel oli ju sõjategevuses aegade jooksul suur roll.

Teadmistel sõjaajaloo on kindlasti oma osa meie üldise riigikaitseteadlikkuse tõstmisel. Laidoneri muuseum Viimsis on püüdnud jõudumööda ning teiste sõjamuuseumide nõu ja kogemusi kasutades neid teadmisi hankida ja oma külastajaile jagada.

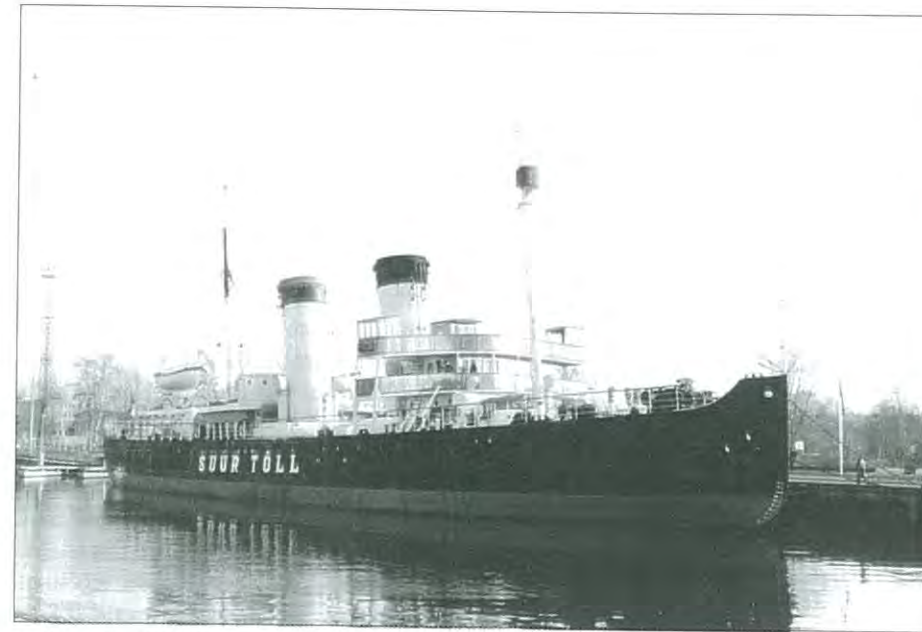
Tanel Lään on Kindral Laidoneri Muuseumi teadur.

The General Laidoner Museum maintains contacts with the military museums in Latvia, Great Britain, Poland and Sweden. By the order of General Laidoner, the Museum of the Estonian War of Independence was established on January 9, 1919. By 1940, the museum had about 10,000 objects in its archives (and more than 6,000 photos), of which only a few thousand were on display. Toward the end of the 1930s, a new museum building was designed and Taavet Poska staged a great exposition for it showing Estonia's fight for freedom through the ages.

The museum at Viimsi introduces the life and accomplishments of General Johan Laidoner, one of the outstanding figures of Estonia. He was the commander of the country's military forces, a statesman, and a diplomat. Since 1994, the museum has been increasing the collections which demonstrate the military history of Estonia. Therefore, we can again start talking about a museum of military history that is accessible for everybody interested in history.

"Suur Tõll" aastal 2000

Jaak Sammet



♦ "Suur Tõll" Tallinna reisisadama Admiraliteedi basseinis

♦ Icebreaker Suur Tõll in the Admiralty basin of Tallinn passenger port

♦ Ледокол «Суур Тылль» в бассейне адмиралтейства Таллиннского пассажирского порта

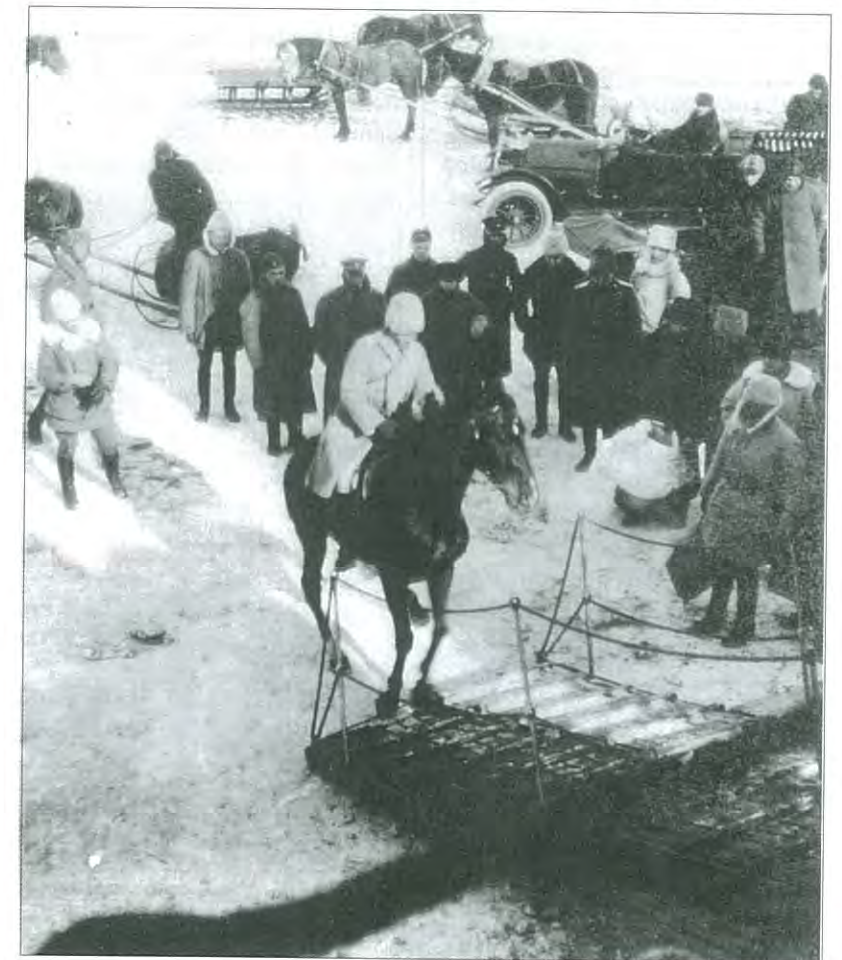
Meremuuseumi aurikust "Suur Tõll" kõneldi mullu korduvalt massimeedias. 2000. aasta jaanuaris tormikahjustuste järel külastajaile suletuna jäi ainulaadne mälestis purunenud kaiplatvormi ääres ootama olukorra lahendamist. See oli kurb kontrast Helsingi-visitidele 1998. aasta kevadel Eesti riigi 80 aasta juubeli raames.

2000. aasta suvi tõi auriku Linnahalli tagant räämas tehasevaremete naabrusest taas tähelepanu keskpunkti. Nimelt osales muuseumilaev 14.–18. juunini Pärnu merepäevadel keske vaatamisväärsuseks. Ümber Saaremaa kulgenud pukseerimisreisil kulud katsid kutsujad, kelle soovil jäi imposantne aurik Pärnu suve ilmastama augusti lõpuni. Üle 18 000 suvisse külastaja kinnitas taas, et "Suure Tõllu" väärikus mälestisena pole vaid laeva haldava muuseumi kinnisidee.

♦ Soome vabatahtlike komandör sõidab trofeehobusel jäämurdja pardale Tallinna sadamas märtsis 1919

♦ Commander of the Finnish volunteers is riding on a trophy horse on board of an icebreaker in Tallinn port in March 1919

♦ Командир финских добровольцев въезжает на трофейной лошади на борт ледокола в Таллинском порту. Март 1919 г



Oma vara püüavad avalikkuse silmis väärtustada mõistagi kõik muuseumid. Kuid lisaks Põhjamaades ilmunule on "Suur Tõllu" mälestisena tutvustatud ajakirjades "Marine News", "Sea Breezes", "Fairplay", "Pacific Maritime", "Revue Le Chasse-Maree". Tuntus kohustab, eriti kui auväärse laevas nähakse riigi järjepidevuse üht sümbolit. Viimastel aastatel on mälestise korrastamisel tehtud enamas- ti remondi-, mitte restaureerimistöid. Mil- lal jõutakse hilisjuugendliku messiruumi ehk salongi restaureerimiseni, sõltub eel- arvenumbreist.

Augusti lõpul Pärnust Tallinna lahele "Suure Tõllu" regatile jõudnud muuseumilaev jäi peomelu järel taas "kodutuna" väärikat paika ootama. Ajutine koht leiti Veeteede Ameti sadamakai tormituultele avatud välisküljel. Närvesööva ilmtea- dete jälgimise ajal jätkusid muuseumi di- rektori Urmas Dreseni lõputud läbirääki- mised Tallinna Sadamaga, mis kuulub täielikult riigile. Oli ammu selgeks saa- nud, et vana auriku ainus ohutu, väärikas ja külastajaile soodne paik on reisisada- ma Admiraliteedi basseini. Ametlik taot- lus tehti juba 2000. aasta jaanuaris pärast tormikahjustusi. Sadama juhatause esime- he vastuses 12. juunist anti teada, et sel- leks tuleb taotlejail rekonstrueerida kaid

¹ Vt ka Taavet Poska nekroloogi "Muuseumist" 1999, nr 6, lk 42.

ja teha süvendustööd 73,3 mln krooni(!) eest. See soov taandus sügiseks 1,2 mln krooni maksnud süvendusele.

12. detsembril jõudis "Suur Tõll" lõpuks Admiraliteedi basseini. Enne sildumist hakkas õhtuhämaruses kail mängima puhkpilliorkester, mille oli kohale tellinud kontradmiral Tarmo Kõuts.

Üleva hetkeni jõudmisele eelnenust peab esile tooma avalikkuse esindajate mõjukat rolli "Suure Tõllu" probleemi lahendamisel, sh ühisavaldust peaministrile 30. märtsist 2000. Tallinna Sadamaga sõlmitud lepingu järgi tuleb muuseumil tasuda "Suure Tõllu" kaimaksu aastast 715 000 kr. Loodame selle lähiaastail suureneva külastatavusega vähemalt tasa teenida.

Kuidas on muuseumilaevadega lood lähinaabreil? "Suure Tõllu" eakaaslane, aurik-jäämurdja "Tarmo" seisab Kotka sadamas, millega laeval on ajalooline side. Auriku restaureerimiseks kulutati 1991.–1992. aastal 11 mln Soome marka. Ametlikult kuulub "Tarmo" Soome Meremuuseumi haldusse, kuid kaimaksu Kotka sadam auriku eest ei küsi. Soome Vabadussõjas olulist rolli etendanud laeva puhul peetakse seda lihtsalt sündusetuks. Osatakse hinnata ka auriku atraktiivsust osana sadama mainest. Tuleb lisada, et "Tarmo" pole naabreil kaugeltki ainus säilinud aurulaev.

"Suure Tõllu" nagu paljude kaitsealuste objektide puhul põimuvad mitut laadi väärtused – tehnikast interjööri. Illustreerimaks, et laev pole Eesti ajaloo põhisündmustest kuidagi eemal seisnud, on põnevaid näiteid hulganisti. Foto ratsanikuga on tehtud 1919. aasta märtsis tollal "Wäinämöineni" nime kandnud "Suure Tõllu" tekilt Tallinna sadamas. Valge jäägrimütsiga ratsanik on esimese Soome vabatahtlike üksuse komandör major Martin Ekström. Ta sõidab trofée-hobusel jäämurdja pardale, et naasta Helsingisse. Kena ratsu kuulus 8. jaanuarini punaväe pataljonikomandörile, kelle Ekström Loksa dessandil ise vangistas.

Täna probleemide juurde tagasi pöördudes avaldan lootust, et "Suure Tõllu" raske kojujõudmine oli riikliku kaitse alla võetud mälestiste jaoks laiema tähendusega võit. 87-aastane aurik ootab meeleldi külla ka muuseumitöötajaid.

"Suure Tõllu" telefoninumber on 6 318 600.

Jaak Sammet on Eesti Meremuuseumi teadusdirektor.

Kaks korda sündinud

Ants Pärna

(Algus Muuseumis nr 1(8) 2000 ja nr 2(9) 2000)

Käesolevas osas käsitlen Eesti Meremuuseumi filiaale, teadustööd ja välisidemeid 1980.–90. aastail.

1979. aastal andis Tallinna Merekool meile üle endise õppelaeva "Vega". 1953. aastal oli laev sooritanud esimesed sõidud kursantidega, kelle hulka minagi kuulusin. Kavatsesime paigutada laeva Piritale ja avada sellel Eesti Purjespordimuuseumi. Selleks puudus aga raha. 1986. aastal paigutasime laeva Tallinna Meretehase ellingle. Alles 1989. aastal õnnestus alustada remonti kooperatiivi "Revalia" abiga. Märtsist 1992 saime muuseumi palgale laevameistri ja kolm laevapuseppa. Korrastati laeva peelestik ja ahtrikaared kapteni kajutini. Rahapuu-dusel seiskusid tööd 1994. aastal. Pärast aastaid kestnud läbirääkimisi kirjutasid 7. detsembril 1996 Tallinnas Eesti kultuuriministeriumi ja Soomes Pietari-saaris loodud "Vega" Fondi esindajad alla laeva võõrandamise aktile. Eesti Meremuuseum on fondi liige. Laev viidi Tallinnast 17. juunil 1997.

Alates 1972. aastast taotlesime NSVL kaitseministeriumi alluvuses olnud jäämurdja "Suur Tõll" tagasitoomist Eestisse. Selle vastu oldi EKP Keskkomitees, sest kardeti, et laev muutub Eesti rahvus-sümboliks. 1984. aastal tähistati Kroon-linnas, kus laev dokis seisis, pidulikult tema 70. aastapäeva. Kui meremuuseum korraldas sel puhul näituse, süüdistati meid natsionalismis. Kirjad saadeti isegi Moskvasse. Selle tulemusena ei lubatud 1985. aastal tähistada muuseumi 50. aastapäeva. Korraldasime siis konverentsi, ametlikult küll pühendatud Suure Isamaasõja lõpu 40. aastapäevale, tegelikult aga muuseumi 50. aastapäevale. "Suur Tõll" õnnestus Eestisse tuua alles 21. oktoobril 1988. Alates 1. veebruarist 1989 töötab laeval kaptenina Olaf Vaarmaa. Oleme pidevalt laeva remontinud, see on saanud tagasi oma endise välisilme. 1997. aastal dokiti laev ja tehti suurem remont Balti Laevatehases. "Suure Tõlluga" käisime 1993. aastal Kotka merepäevadel ja 1998. aastal Helsingis.¹



♦ Allveelaev "Lembit" pärast ülevõtmist 1992. aastal. Ees Vladimir Kopelman (vasakul) ja artikli autor

♦ Submarine 'Lembit' after takeover, Vladimir Kopelman (in front on the left) and the author of the article. 1992

♦ Подводная лодка «Лембит» после завладения. Впереди Владимир Копельман (слева) и автор статьи. 1992

1979. aastal tõi Balti Laevastiku Muuseum Tallinna allveelaeva "Lembit", mis oli Eestile ehitatud 1936–37 Inglismaal. 5. mail 1985 avati laev Piritall lastajaile. 1991–92 tekkis oht, et "Lembit" viiakse Tallinnast ära. Laskime vormistada valitsuse korralduse laeva ülevõtmiseks, mis toimus 27. aprillil 1992 kaitseministeriumi abil. Balti Laevastiku Muuseumi esindajad laeva üleandmiseks kohale ei ilmunud. Kell 12 heiskasime laeval Eesti lipu.

Õnneks on suurem osa "Lembitu" seadmeid originaalid. Laeva renoveerimisel on suurt abi osutanud kaitseministerium, endised meeskonnaliikmed ja nende lapsed. Nii on laeva tagasi jõudnud 1940. aastal mahavõetud lipud, laeva embleem ja muid esemeid. "Lembit" seisab praegu ujuvana Piritas sadamas. Kaldale on kogutud kahureid, torpeedosid ja miine. Suured teened laeva ülevõtmisel ja korrastamisel on selle komandöril Vladimir Kopelmanil. Kavas on "Lembit" veest välja tõsta Admiraliteedi basseini kaldale.

1985. aasta suvel leidsid meremuuseumi allveearheoloogid koos allveearheoloogia klubi "Viikar" sukeldujatega Väikese väina vetes Maasilinna ordulossi varemete lähedal merest laevajäänused. Tõstisime need 1987. aastal üles ja paigutasime Orissaares Illikalaiul selleks ehitatud hoonesse, kus laev konserveeriti.

Uurimistulemused näitavad, et Maasilinna laev on ehitatud umbes 1550. aastail Saaremaal. See on Eestis ainuke keskaja laevaehituskunsti näide. Alusel leidub kolm omapära, mis erinevad tolleaegsetest maailma laevaehitustavadest: 1) kahekordne välisplangutus, 2) võõritäavi ja kiilu ühendus kahe tapi abil, 3) kiil on kinnitatud kaarte külge eri plankudega nii, et kiilu ja kaarte vahele jääb terve laeva pikkuses u 20 cm stügavune pilsikaev. Midagi sarnast ei leidu terves maailmas. Nende eripärade tõttu on Maasilinna laev äratanud tähelepanu laevaehituse ajaloo uurijate seas. Muuseumil on valminud huvitava hoone projekt Maasilinna, et seda unikaalset objekti eksponeerida. Küsimus on aga taas rahas.

Allveearheoloogiliste uurimistöödega Läänemerele hakati meremuuseumis tegelema 1978. aastast. Organisaatoriks sai Vello Mäss, kes töötas sellal Kirovini kalurikolhoosis. Algul tehtigi ekspeditsioone kolhoosi tuukerlaevaga. Alles 1982. aastal saime allveetöödeks kaluri-

¹ Vt ka Jaak Sammet. Muuseumilaev mere-reisil. – Muuseum 1998, nr 5, lk 13–15.

kolhoosilt "Pärnu Kalur" tasuta kalapiügilaeval, mille ristisime "Mareks". Kuna laev oli pikka aega seisnud, nõudis selle korda- ja ümbertegemine aega ja raha. V. Mäss töötab muuseumis 1. jaanuarist 1986, algul "Mare" kaptenina, 1988. aastast allveearheoloogia osakonna juhatajana ning pärast osakondade ümberkorraldamist 1993. aastast teadurina. 17. aprillist 1989 asus meremuuseumisse teadurina tööle Andres Eero, nüüd töötab ta vanemtehnikuna. Nende ning laeva mehaaniku Arvi Ukleika õlgadel on praegu allveearheoloogiline töö muuseumis. Igal suvel korraldatakse allveearheoloogilisi sukeldumisi Eesti rannikumeres, sealt saadud materjali teaduslikuks läbitöötamiseks kuluvad talvekuud.

Muuseumikogude täiendamisel, mälestuste kogumisel, laevade korrashoiul ning Eesti mereasjanduse propageerimisel aitavad muuseumi paljud abilised, kes on koondunud mitmesse ringi ning klubisse. Vanim on 1966. aastal loodud mereveterane ühendav **Meresõprade Ring**. Sinna kuuluvad peamiselt 1930.–50. aastail merd sõitnud mehed ja naised. Hilisematel aastatel laevanduses töötanud mehed selle ringi vastu erilist huvi ei tunne. Ringi ridades on aga aeg teinud oma töö ja selle tegevus on välja suremas.

1973. aastal loodud **mereterminoloogia komisjoni** pikaajalise töö viljana ilmus 1996. aastal trükist "Eesti mereleksikon". Praegu on ettevalmistamisel inglise-eesti meresõnastik.

Eelpool mainitud **allveearheoloogia klubi "Viikar"** loodi muuseumi juurde

1978. aastal, esimeheks oli pikemat aega Endel Sõerde. Aastast 1994 on uurimistööst põhiliselt loobunud ja tegeldakse vaid seltsieluga. 1985. aastal hakkas klubi juures tegutsema **noortesektsioon "Pringel"**. Seal õpiti allveesukeldumist ning mitmest noorest said hilisemad tuntud allveearheoloogid. Kõiki Eestis elavaid polaaruurijaid ja polaaraladel töötanud ühendab 1984. aastal loodud **Polaarklubi**. Klubi liikmed koostasid 1992. aastal artiklite kogumiku "Nabakirjad". 1988. aastal alustas meremuuseumi juures tegevust **Akadeemiline Sõjaajaloo Selts**, mis 90ndate algul muutus iseseisvaks organisatsiooniks. 1988. aastal rajati ka **Kalandusajaloo Ring**. Aktiivselt tegutseb 1989. aastal loodud klubi, mis ühendab jäämurdjal "Suur Tõll" töötanud ja nende pereliikmeid, on oma tegevust lõpetamas seoses klubi liikmete kadumisega igaviku teele.

Teadustöö, mida hakati tegema kohe peale muuseumi taastamist, on suunatud Eesti mereajaloo uurimata teemade läbitöötamisele. Tulemusi on avaldatud erialastel seminaridel ja konverentsidel ning teaduslikes väljaannetes. Alates 1970. aastast toimuvad meremuuseumis teaduskonverentsid, 1985. aastast iga kahe ja poole aasta tagant. 1997. aasta konverentsi materjalid ilmusid 1999. aastal "Eesti Meremuuseumi Toimetiste" esimese väljaandena pealkirjaga "Aurulaev ajaloomälestisena". Trükis on toimetiste järgmine väljaanne.

1980.–90. aastail korraldati mere-



♦ Muuseumilaev "Mare" allveearheoloogilisteks töödeks

♦ Museum ship 'Mare' for underwater archaeological works

♦ Музейное судно «Маре», предназначенное для подводных археологических работ

muuseumis rohkelt näitusi – kuni kümme näitust igal aastal muuseumi ruumes, lisaks rändnäitused. Suuremahuline näitus "Eesti ja meri" ringles 1983–88 Minskis, Moskvast, Tomskis, Karagandas, Južno-Sahhalinskis, Vladivostokis. 1987. aastal oli suurem näitus Klaipeidas. Oleme eksponeerinud mitmeid oma näitusi Soomes (Kotka, Kuopio, Raahe, Rauma, Uusikaupunki, Turu, Marienhamn), Rootsis (Stockholm, Visby, Karlskrona, Malmö) ja Taanis (Svenborg, Køge). Enamasti saime nendest linnadest ka vastunäitusi. Paljudesse kohtadesse viisime näitused muuseumilaevaga "Mare". 1985. aastal hinnati NSVL muuseumide massitöö ülevaatusel meie tööd esimese kohaga nii vabariigis kui ka üleliiduliselt. Esimese koha näituste eest saime ka Eesti ülevaatusel 1987. aastal.

Osalemisi ja esinemisi välismaistel konverentsidel ja seminaridel soodustas heade sidemete väljakujunemine teiste meremuuseumidega, eriti 1980. aastail. Välissõite oli peaaegu igal aastal. Kotka linna merepäevade sümposiumidel oleme pidevalt esinenud alates 1983. aastast. Võtsime vastu väliskolleege, peamiselt Soomest ja Rootsist.

1990. aastal osalesin Stockholmis VII rahvusvahelisel meremuuseumide kongressil, mille lõpul sõideti laevaga ühiselt Kotkasse, Kroonlinna, Peterburi ja Tallinna. Ligi 200 kolleegi vastuvõtt Tallinnas polnud sugugi kerge. Sellest ajast kuulume Rahvusvahelisse Meremuuseumide Assotsiatsiooni ja Rahvusvahelisse Transpordimuuseumide Assotsiatsiooni ning ühtlasi ICOMi.

1. märtsil 1982 tuli meile ajaloomuuseumist tööle Katrin Sepalaan, kes töötab siin tänaseni. 13. septembril 1993 lahkus meremuuseumist Reet Naber. 1. septembrist 1989 töötab meil Tiit Einberg, alul teadurina, 1994. aastast aga majandusjuhatajana, 1. novembrist 1990 Milvi Sommer raamatupidajana, 4. jaanuarist 1993 Roman Matkiewicz kunstniku ja fotograafina. Lühemat aega on muuseumis töötanud Vello Klooster, Jelena Kalkina (tuli ajaloomuuseumist), Andrus Villem, Mati Õun.

Peale muuseumitöö tegutsesin neil aastail ENSV Teaduste Akadeemia Kodu-uurimise Komisjonis, kus 1980. aastail juhtisin propaganda sektsiooni. Kuna meremuuseum oli NSVL-Poola ja NSVL-Soomes Eesti osakonna kollektiivne liige, siis osalesin ka nende organisatsioonide juhatuse töös. Viimastel aastatel olen osa võtnud Teadusajaloo ja Teadusfilosoofia Eesti Ühenduse tööst.

1990. aastate teisel poolel pensionäreas veendus, et on aeg anda muuseumi juhtimine noorele ja aktiivsemale inimesele – Urmas Dresenile. See sai teoks 1. septembril 1998. Ise jätkan teadurina.

34 aastat muuseumi eesotsas olla polnud kerge. Et hakkama sain, tõendavad mitmed aukirjad, medalid, Eesti NSV teenelise kultuuritegelase aunimetus. Aga ega juht ilma tubli kollektiivita tee midagi. Eesti Meremuuseumi töö eelmisel sajandil olnud edukas ja loodan, et alanud aastatuhandel jätkub edasilükkumine uusi sihte seades ja üha tõsisemaid ülesandeid võttes.

The foundation day of Estonian Maritime Museum is considered to be January 1, 1935. The first site of Museum was the Merchant Port of Tallinn, where it functioned up to 1940. A new only in 1959, with the energetic helping activity by the collaborators of Estonian Steamship Company Gordian Tumanov and Ivan Jalakas the Department of Maritime History was created to the City Museum of Tallinn.

On the base of this, in July 1, 1961 began to work the independent Estonian State Maritime Museum. The address of new museum was Pikk Street 70, where the new exposition was opened in November 22, 1965.

The preparation's work of restoration the cannon Tower Fat Margaretha for Museum were beginning in 1966. These works, which were done by Polish restorers, were finished in 1981. The inauguration of new exposition took place in April 27, 1981.

Estonian Maritime Museum has several branch-offices. From 1972 Museum had striven for returning icebreaker "Suur Tõll" from Kronshtadt to Estonia. It took place on October 21, 1989. Submarine "Lembit" was built in 1937 in England and took part in the World War II. In April 27, 1992 we took this submarine over from Navy Museum. Now "Lembit" is standing at the quay in Pirita and is opened for visitors. The wreck of the ship of Maasilinna was founded during the expedition of underwater archaeology in 1985 from the bottom of Väike Väin. Now this wreck of medieval ship is located in conserved situation in Orissaare. The investigations have revealed that this ship was built in Saaremaa in 1550. The works of underwater archaeology began in 1978 and are directed by Vello Mäss. The ship "Mare" was received for this activity.

The exhibitions of Estonian Maritime Museum are regularly exposed in many towns of Belarus, Russia, Finnish, Sweden and Denmark. From 1990 Museum is belonging to International Association of Maritime Museums, International Association of Museums of Transport, and ICOM.

Морской музей в Эстонии был основан 1 января 1935 года и открыт в Таллинском порту до 1940 года. И лишь после активной деятельности двух работников Эстонского Морского пароходства – Гордиана Туманова и Ивана Ялакаса, был создан в 1959 году «отдел морской истории» при городском музее Таллина. В 1961 году начал работу Эстонский Государственный Морской Музей. Экспозиция, развернутая по адресу Пикк 70, была открыта в 1965 году. К 1981 году польские реставраторы завершили свою работу по реставрации городской башины «Толстая Маргарита», где 27 апреля 1981 года была открыта новая экспозиция.

Начиная с 1972 года музей добивался возвращения ледокола «Суур Тылл» из Кронштадта в Эстонию. Это свершилось лишь 21 октября 1989 года. Подводная лодка «Лембит», построена по заказу Эстонии в 1937 году в Англии, участвовала во второй Мировой войне. 27 апреля 1992 года подводной лодкой «Лембит» – бывшем филиалом военно-морского музея Балтийского Флота, завладел Эстонский Морской Музей. Корабль ошвартован ныне в гавани Пирита.

Фрагменты судна Маасилинна нашла подводная археологическая экспедиция в 1985 году в заливе Вяйке Вяйн. В настоящее время это средневековое судно законсервировано и находится в специальном здании в Орисааре. Построено это судно около 1550 года на Сааремаа. Археологическими работами под водой в музее с 1978 года руководит и занимается Вэлло Мясс. В 1982 году мы получили специальное судно «Маре».

Выставки морского музея экспонировались во многих городах бывшего Советского Союза, а также Финляндии, Швеции и Дании. С 1990 года наш музей член Международной Ассоциации Морских Музеев, Международной Ассоциации музеев транспорта, а также ИКОМ.

Уфимскому академическому Музею археологии и этнографии – 25

Ранус Садилов

В 2001 году свой 25-летний юбилей отмечает один из интереснейших музеев Урало-Поволжского региона – Музей археологии и этнографии Центра этнологических исследований Уфимского научного центра Российской Академии наук (МАЭ). Он является единственным в Урало-Поволжье специализированным академическим музеем. Фонды МАЭ содержат уникальные коллекции отражающие многовековой процесс культурных контактов народов Южного Урала, находящегося на стыке Европы и Азии.

Решение о создании музея было принято 20 января 1976 г. С этого времени и началась огромная работа по комплектованию и научной организации фондов, разработке концепции и созданию экспозиций, дизайнерскому оформлению помещений. Благодаря энтузиазму и самоотверженной работе сотрудников экспозиционные залы МАЭ были открыты уже в декабре 1980 г. Большой вклад в создание музея внесли этнографы Н. В. Бикбулатов, С. Н. Шитова, археологи Н. А. Мажитов, А. Х. Пшеничнюк, В. А. Иванов, Б. Б. Агеев, Ю. А. Морозов, антрополог Р. М. Юсупов. Но главнейшая роль в создании и открытии Музея археологии и этнографии принадлежит члену-корреспонденту РАН, доктору исторических наук, профессору Р. Г. Кузееву.

На сегодняшний день в фондах музея хранятся 885 археологических (180 000 ед. хр.), 75 этнографических (2500 ед. хр.) и антропологическая (1200 ед. хр.) коллекции. Они являются ценнейшим материалом при изучении истории и культуры древних и современных народов региона Южного Урала, в том числе и финно-угорских. Многие археологические коллекции – результат раскопок памятников археологических культур, трактуемых как финно-угорские или угор-



♦ Varase rauaaja mälestis püsinäitusel
♦ Find from the early Iron Age from the permanent exhibition
♦ Фрагмент постоянной выставки. Памятник эпоха раннего железа

ские, как-то: ананьинская, пьяноборская, бахмутинская, караякуповская и т.д. Так, например, только по таким финно-угорским археологическим культурам, как мазунинская и бахмутинская музей имеет 159 коллекций. Антропологический фонд также содержит краниологические и остеологические материалы по древнему финно-угорскому населению Южного Урала. Несомненный интерес для финно-угроведов представляют финно-угорские этнографические коллекции. По данным на конце 1995 г. финно-угорскими являлись 13,4% этнографических коллекций. На сегодняшний день эта цифра значительно возросла. В музее хранятся предметы быта и культуры проживающих в Республике Башкортостан мари, эрзи и удмуртов.

Большое внимание уделяется выставочной деятельности. Функционируют постоянные экспозиции и временные выставки. Этнографическая экспозиция демонстрирует, в частности, костюмные комплексы финно-угорских народов Башкортостана. Интересны экспонаты, освещающие традиционную религию мари и удмуртов. Действует временная выставка "Традиционный женский костюм финно-угров Башкортостана". Музейные собрания МАЭ экспонируются также в других регионах и странах. Так, например, с 10 октября 2000 года по 4 февраля 2001 года в нью-йоркском Metropolitan'e работала выставка "Золотые олени Евразии", где было выставлено около двухсот уникальных предметов из "царских" курганов скифо-сарматского времени, раскопанных уфимскими археологами в конце 1980-х годов близ д. Филипповка Оренбургской области. А с 10 марта по 31 июля эта выставка будет работать в Palazzo Reale в Милане.

Музей поддерживает тесные контакты с Эстонским национальным музеем, Музейным управлением Финляндии. В 1995 г. на базе МАЭ был организован семинар по проблемам этнографического музееведения с участием ведущего научного сотрудника ЭНМ, доктора исторических наук А. Петерсона. В 1996–1998 гг. сотрудники МАЭ совместно с финскими исследователями И. Лехтинен и С. Лаллукка совершили экспедиционные выезды в мариийские населенные пункты Башкортостана. Ученые из Эстонии, Финляндии и Венгрии являются постоянными участниками конференций и симпозиумов, организуемых МАЭ.

♦ Baškiiri patsikaunistus (seskap). 18. sajandi lõpp – 19. sajandi I pool.

♦ Bashkir ornament for plaits (seskap). The late 18th – early 19th century

♦ Накосник башкирский (сэскап). Конец XVIII – первая половина XIX века



В Музее археологии и этнографии фондовая и экспозиционная деятельность органично сочетаются с фундаментальными научными исследованиями. С момента своего открытия он являлся составной частью Отдела народов Урала, а с 1999 г. – Центра этнологических исследований УНЦ РАН. Сотрудники Центра успешно занимаются исследованием различных аспектов этнологии тюркских, финно-угорских и восточнославянских народов региона.

Думается, что МАЭ и в дальнейшем продолжит свою плодотворную научную, просветительскую и собирательскую деятельность. Несмотря на некоторые финансовые трудности последних лет, его сотрудники полны оптимизма и разрабатывают новые научно-исследовательские проекты.

Ранус Садиков научный сотрудник МАЭ, к.и.н.

Ufa Akadeemiline Arheoloogia- ja Etnograafiamuuseum loodi 1976. aastal. Muuseum kuulub Uurali-Volga ala ainsal erialamuuseumina Vene Teaduste Akadeemia Ufa etnograafiliste uuringute keskuse juurde.

Muuseumil on unikaalsed kogud, mis kajastavad sajandite vältel toimunud kultuurikontakte Lõuna-Uurali rahvaste vahel Euroopa ja Aasia kokkupuutealal.

2001. aasta alguseks oli muuseumil 885 arheoloogilist (180 000 säilikut), 75 etnograafilist (2500 säilikut) ja antropoloogilist (1200 säilikut) kollektsiooni.

Paljud arheoloogilised kogud on määratletud soome-ugriliste või ugrilistena. Näiteks soome-ugri arheoloogilistesse kultuuridesse nagu Mazunini ja Bahmutini kultuur kuulub 159 kollektsiooni. Antropoloogiline fond sisaldab kranioloogilist ja osteoloogilist materjali Lõuna-Uurali muistsete soome-ugri asukate kohta. Ulatuslik on Baškortostanis elavate maride, ersade ja udmurtide etnograafiliste esemete kogu.

Muuseumis on püsinäitus ja korraldatakse ajutisi näitusi. Oma kogusid tutvustatakse ka välismaal. 2000. aasta lõpul ja 2001. aasta algul oli New Yorgis ning hiljem Milanos näitus "Euraasia kuldsed hirved" sküüdi-sarmaadi perioodi kuningakurgaani leidudest. Muuseumil on teaduslikud sidemed on muuseumil ka eesti, soome ja ungari kolleegidega.

Külastajana uueilmelises Tallinna Linnamuuseumis

Andres Langemets

Tallinlane peaks oma linna muuseumi tundma ja teadma, aga võta näpust! Kui mul soovitati muuseumi uut ekspositsiooni vaatama minna, siis andis tükk aega mõistatada, kus seesugune muuseum asub. Olen ikka korduvalt ja eriti koos lastega käinud ajaloo-, loodusloo- ja eriti meremuuseumis ning ka linnamuuseumi filiaalis Kiek in de Kökis.

Kui siiski linnamuuseumi Tallinnas Vene tänavalt üles leidsin ja majja sisse astusin, sain aru, et millalgi ammuammu, võib-olla kooli ajal kohustuslikus korras olen selles kohas käinud küll. Ruumid olid tuttavad, aga tundmatuseni uuenenud ja värskenenud. Veidi hiljem selgus ka minu kehva mälu põhjus. Pisuke küsitluse järel tuttavate hulgas tuleb mulle meelde, et varasemal kümneid eksponeeritud nimetatud muuseumis napp ajaloolise materjali kõrval peaaegu kultuuri kompartei ja sotsialistliku ülesehitustöö saavutusi fotostendidel ja diagrammidel. Nii et kui üks koolipoiss seda nägigi, siis haihtus kõik linnutiivul meelest.

Nüüd on maja kenasti ja tänapäevase remonditud, rikkalik ekspositsioon asetseb kolmel korrusel ja isegi kõikvõimalikes poolkorruslikes soppides ja ungastes. Rohkemat poleks see suhteliselt ruuminapp elamu võimaldanudki.

Ekspositsioonis aga on palju väärtuslikku, mida vaadata ja mida pole nii lähedalt enne näinudki. Tallinna esi- ja algusajandeid tutvustaval esimesel korrusel on õigustatult kesksel kohal 1998–99 avastatud Sauna tänava leid – puitlinna jäänused. See on tõesti muljet avaldav. Kuuldavasti olevat sinna kavandatud suuremat linnamaketit, nagu neid on paar tükki näha Kiek in de Kökis. Arvan, et praegune lahendus on tunduvalt vägevam kui butafoorne makett. Pealegi saab esimesel korrusel jälgida slaidiprogrammi, kus vilksatas ka mingi makett.

Samas tuleb mulle meelde, et mõned aastad tagasi, kui Toompeal restaureeriti

praegust Soome saatkonna hoonet, öeldi Soome uudistes, et maja keldrist on leitud esemeid, mis pikendavat Tallinna praegust ametlikku vanust. Mis leiud need olid ja kuhu nad on jäänud, selle kohta pole hiljem Eesti üldsuses midagi kuulda olnud. Võib-olla osutusid nad nooremaks kui Sauna tänava leid?

Eriti rikkalik on teise korruse ehk tinglikult keskaja ekspositsioon. Aga siin on ruumipuudus esemete külluse tõttu ka eriti tuntav. Palju väikesi käsitöö- ja tarbeesemeid on stendides pehmelt öeldes kuhjas. Prille kasutava inimese jaoks jäi seetõttu nimetuste ja seletuskirjade lugemine vaevaliseks. Võib-olla ka alavalgustatuse tõttu.

Kujundustööd võib ainult kiita, kuigi mind hakkasid pisut häirima eriti teisel korrusel karkeerivalt teostatud rohked vineerist inimfiguurid, kolmemõõtmelised kujud olid asjalikumad ja mitte nii lapselikud. Aga see on maitse asi ja pole tõsine etteheide.

Põnev on uurida tsunftide lippe ja vappe, hõbe-, tina- ja messingesemeid. Käsitööliste tööriistu on niisama tore uurida. Muide, kust leiaks kas või tänapäeval paar nii korralikku naasklit, nagu oli kasutada keskaegsel kingsepal?

Kolmas korrus kergitab meid 20. sajandisse. Siin saab vaadata ka kaht video-programmi – kroonikakaadreid 30ndate aastate elu-olu kohta ja siis järgmises toas kokkuvõtet sajandi sandist teisest poolest. Eesti Vabariigi aega iseloomustama on pandud Evald Aava ühe toa sisustus, Saksa okupatsiooni- ja sovetiaega aga stendid ja Nõukogude Eesti tööstustooted, mis pärit nähtavasti eelmisest ekspositsioonist.

Ega see vaidlusi ei tekita, aga nii sajandi alguse kui ka keskpaiga puhul on demonstreeritud jõukama elanikkonnakihi elu. Agulite ja töölikasarmute kohta suurt pole. Ju seda näidati rohkesti varem.

Niisiis, kui olin enam-vähem kõik üle

vaadanud, oli märkamatuks möödunud kaks tundi ja ma olin saanud elamusi ka kogu piletiraha ehk 25 krooni eest. Eks kõige meeldivam mulje oli maja korrastatus ja kujundus ning ekspositsioonis leiduvad väärtused.

Tallinn tahab olla turismilinn, see on kindlasti linnale põhilisi tuluaallikaid tulevikus. Kaua siis ikka domineerivad vuhvelkauba ja piraatoodetega turud, kõrtsid, lõbumajad ja kasiinod. Kui tahame saada turismilinnaks tõelises mõttes, siis peame poodide ja poekeste kõrval suutma üha rohkem leida ruumi ajaloo näitamisele. Tallinlane ise muuseumi ei toida, tema kired käivad praegu peamiselt uute kaubakeskuste ja autoturgude ümber. Ärimehed ümbritsevad end klaastornide, moblade ja lõõgastuskohtadega. Kaubaturistid jäävad mõneks ajaks truuks täikadele, turgudele ning alkoholi-poodidele. Aga aasta-aastalt hakkavad tooni andma ka rohkemad kultuurituristid, kes huvituvad kunstist ja ajaloo-vaatamisväärsustest.



♦ 30. aastad – tuba helilooja Evald Aava korterist ekspositsioonis Fotod Jaan Künnap
♦ New permanent exposition at the Tallinn City Museum. 1930s – a room from composer Evald Aav's apartment
♦ Новая экспозиция Таллиннского городского музея. 30-е годы – интерьер комнаты из квартиры композитора Эвальда Аава



Vanalinn on ise teadagi peamine, kui linnaisad vaid suunaksid puude maha-saagimise rahad vanalinna tänavasillutise korrastamiseks. Praegu on nii, et kui astudki uhkelt korrastatud linnamuuseumi välja, siis riskid uulitsal ninuli kukkuda. Ja kui siis tuleb veel meelde ülejäänud muuseumide tükk maad kehvem seisukord, hakkab tuju langema. Nähtavasti pole õnnestunud sisse seada tihedaid sidemeid turismifirmade ja muuseumide vahel – ega neid turiste ilma pideva ja pealekäiva reklaamita muuseumidesse ei too. Samas pole ka ülerahvastus alati soodus. Linnamuuseumis juhtus sel ajal, kui seal viibisin, päris palju külastajaid olema, nii et stendide ees polnud alati võimalust rahulikult uurida ja puurida.

Aga tallinlane võib siiski rõõmustada, et tal nüüd korralik linnamuuseum on ette näidata.

Andres Langemets on kirjanik ja kirjanduskriitik.

- ♦ 19. sajandi tarbevara
- ♦ Commodities dating from the 19th century
- ♦ Предметы домашнего обихода 19 века

Kiri pudelis

Eve Peets

Tallinna vanalinn pakub sageli mitmesuguseid üllatusi, enamasti küll ehituslikku laadi. Seekord aga oli varuks midagi, mis täiendas Eesti Ajaloomuuseumi Burcharti kogu. 1999. aasta juunikuul alguses leidis Tallinna Raeapteeki renoveeriv töömees Hannes Schneider esimese korruse hoovipoolse seina krohvi alt rohelisest klaasist pudeli, mis oli kinni korgitud ja kirjalakiga suletud. Pudelist paisis mingi paber, mida aga ei õnnestunud välja võtta. Scankristallis eemaldati pudeli põhjaosa ja leiti üle saja aasta vana kiri, mis oli üllatavalt hästi säilinud. Kirja oli kirjutanud 31. märtsil 1827 Hermann Moritz Burchart, Raeapteegi omaniku Johann VIII Burcharti teine poeg, kes oli siis 16aastane. Läkituses tervitab ta oma järeltulijaid, soovides neile rõõmsat



Fotod Rein Kärner

Mis sai aga Moritzast? Sellele leiame vastuse Isidorus Brennsohni koostatud biograafilisest leksikonist "Die Aerzte Estlands...", mis ilmus Riias 1922. aastal. 152. leheküljel on sissekanne:

"Burchart, Moritz, Johannes VIII poeg, sündinud Revelis 5. juulil 1811, stud. med. 30–36 (aastatel) Dorpatis, surnud Revelis 13. dets. 1836." Nagu näha, suri ta 25aastasena jõudmata oma kirja pandud unistusi täita. (Burchartite suguvõsa meesliin suri välja u 1911, nad olid viletas tervise ja pödurad.) Moritza läkitus jõudis siiski 172 aastat hiljem järeltulijateni.

Märtsikuu viimasel päeval, 1827. aastal pärast Kristuse sünni.

Tervist ja õnnistusi Teile, minu armas järeltulija!

Käi üha rõõmsalt läbi sellest elust

Et poleks norus lustlik meel

Nii arm ja sõprus ümbritsemas

Kõik kiirustavad päevateel.

Kogu olemine on kui peegel, millesse on langenud helge tuleviku kahkjalg valgus.

Ning aeg kisub meid oma kiireil tiivul kaasa.

Kuhu? – Igavikku. Seal on tema kauge eesmärk.

Selle sooviga, armas järeltulija, alati teie

Hermann Moritz Burchart,

16 aastat vana,

Härä meditsiinidoktor Johann Burchart 8nda teine poeg, Tallinn (Reval) Keiserliku Gümnaasiumi secunda õpilane; Ning tunnen kutsumust kord arstina anda inimkonna tervise ja heaolu nimel oma panus.

meelt, armastust ja sõprust. Samuti räägib ta lühidalt oma perekonnast ja edasistest plaanidest.

Võib-olla sai Moritz inspiratsiooniks läkituse saatmiseks oma isalt, kes teatavasti rajas kollektiooni "Mon Faible", mis oli tegelikult esimene eramuuseum Tallinnas.

Minu vanem vend Jochann Burchart (18 aastat vana) on vastavalt oma tulevasele tegevusalale Härä Schöleri apteegis Viljandis (Fellin) õpilaseks ning peab paariks aastaks minema Keiserlikku Tartu (Dorpat) Ülikooli, et seal oma õpingud lõpule viia. Mul on veel õde Marie Burchart

(13aastane) ning noorem vend Woldemar Burchart (7aastane), kes hakkas eelmisel kuul lugema õppima. Alljärgnev värss minu lemmikraamatust Publius Virgilius Maro'st võib teile samuti südamesse minna: Läbi mitmesuguste sündmuste, läbi nii paljude juhtumuste suundume lõppees-

märgi poole. Olge tugevad ja hoidke iseend paremateks aegadeks. Tervis ja õnnistus kaitsku Teid. Elage hästi ja mõelge minule!

Saksakeelsest originaalist tõlkinud Tallinna Linnaarhiivi teadur Tiina Kala.

Eesti Rahva Muuseumi korrespondentide võrk – 70

Tiina Tael

Eesti Rahva Muuseumi korrespondentide võrk tähistab 2001. aastal oma 70. sünnipäeva. Kirjasaatjate abil on sündinud ja kasvanud muuseumi suurim käsikirjaline kogu – korrespondentide vastuste arhiiv, kus on 1028 köidet 438 721 leheküljel. Praegu teeb muuseumile aktiivselt kaastööd 743 sõnumisaatjat.

Kui muuseumi esimesel aastakümnel pandi alus rikkalikule esemekogule, siis andmed kogutu kohta olid äärmiselt napid. Oskar Kallas pööras sellele juba 1917. aastal tähelepanu. 1920. aastate alguses hakati muuseumi direktori Ilmari Mannineni eestvõttel enam tähelepanu pöörama etnograafiliste kirjelduste kogumisele. Koostati esimesed küsimuskavad, mida kasutasid üliõpilased välitöödel ja mis saadeti maakoolidesse. Koostöö koolidega osutus viljakaks, nii laekus esimesele sel viisil levitatud küsimuskavale "Mõnede etnograafiliste nähtuste maateaduslik levinemine" (sisaldas küsimusi põllundusest, ehitustest, tarbeesemetest, tööriistadest, liiklusest jm) 1925. aastal koguni 1012 ja küsimuskavale "Etnograafilisi küsimusi" (ehitus, põllutulundus, naiste tööriistad) 1928. aastal 1087 vastust. Koolidelt laekunud materjale kasutati esimeste etnograafiliste levikukaartide koostamisel. Edukas koostöö koolidega, samuti positiivsed kogemused folkloristidelt ja naabermaade teadusasutustelt viisid mõttele luua alaline kaastööliste – korrespondentide võrk. Üleskutse selle kohta ilmus

Ferdinand Linnuse initsiatiivil ajakirjanduses 1931. aasta septembris-oktoobris. Võrgu liikmeteks paluti hakata maaharilaskonnal, kel rahva eluga lähemad kokupuuted, kuid eriti sooviti, et liituks põlumehi, käsitöölisi jt, kes kauem kohapeal elanud ja kohalikku vanemat olukorda tunnevad. Kirjasaatjate ülesanne oli väljasaadetud küsimuskavadele võimalikult täpselt ja usaldusväärselt vastata, andmete kogumiseks paluti küsitleda mitmeid küla vanemaid elanikke ja vastustes soovitati kasutada kodumurret. Asutamisaasta lõpus oli kirjas 241 korrespondenti, nendest enam kui pooled õpetajad, väiksema osa moodustasid põlumehed ja käsitöölised, ametnikud, õpilased jt. Sõnumisaatjate hulgas oli ka 24 J. Hurda ja M. J. Eiseni kaastöölist.

Aja jooksul on välja kujunenud kolm peamist kaastöö vormi.

1. **Koolide** abi kasutatakse valdavalt etnograafiliste nähtuste paikkondliku leviku kindlaks määramisel. Selleks koostatakse õpilastele lihtsamaid ankeedivormis küsimustikke. Eriti aktiivselt kasutati koolide abi 1960. aastatel, mil oldi ametis Balti ajaloolis-etnograafilise atlase ettevalmistamisega.

2. Kirjasaatjate töö seisneb peamiselt muuseumist saadetud **küsimuslehtedele** vastamises. Tänapäeval on materjali kogutud ligi 250 küsimuslehele. Küsimustike koostajad on muuseumitöötajad ja etnograafiaüliõpilased, et saada värsket lisamaterjali käsilelevale uurimus- või seminaritööle.

3. 1958. aastast hakati Jüri Linnuse

algatusel korraldama etnograafilise teatmematerjali kogumise **võistlusi**, mis on kogutavat teemaderingi avardanud. Lisandunud on näiteks töölisolme, merenduse, metsamajanduse, raudteetööstuse, Venemaa eesti asunduste jpm käsitlused. Mitmed kirjasaatjad arendavad oma uurimisteemad aastatepikkuseks tööks, näiteks Helle Kull kirjutas üheksa mahu kat tööd Põltsamaalt, Vaike Hang käsitles kolme küla kaupa Tõstamaa kihelkonna külade taluehitusi ja eluolu, Manivald Jõgi südameasjaks on Lümända valla ja Andres Tohtil Tori kihelkonna külade mineviku ja oleviku jäädvustamine.

1993. aasta töi senisesse võistlemisüsteemi mõningaid muutusi: tähelepanu hakati pöörama ühele-kahele põhiteemale, mis kajastavad kaasaega (teemad "Kodu ja pere", "Argielu tavad ja reeglid", "Asjad minu elus", "Puhtus ja mustus meis ja meie ümber", "Kool ja koolielu", "Rõivastus ja riietumine") ja aja kiiret kulgu arvestades lähiminevikku (küüditamine, sõjajärgne küla, kodumaalt põgenemine, elu nõukogude ajal). Võistlemas kutsuti ka neid, kel kodu Eestis, kuid kõnekeel teine, samuti baltisakslasi ning väliseestlasi. Tänu neile saime mitmekesisemat materjali "Kodu ja pere" teema kohta. Samas jätkub materjali kogumine kirjasaatjate valitud teemadel.

Lisaks teatmematerjali kogumisele on korrespondendid tõhusalt aidanud täiendada muuseumi eseme- ja fotokogu ning abistanud muuseumitöötajaid kogumismatkadel.

Korrespondentide töö on siiani tehtud peamiselt tasuta. Parimate võistlustööde autoreid premeeritakse rahaliselt või muuseumi väljaannetega. Pideva ja eriti sisuka kaastöö eest tunnustab muuseum kirjasaatjat teenelise või aukorrespondendi nimetusega. Esimesed aukorrespondendi nimed omistati 1935. aastal kuuele kaastöölisle (J. Gutves, K. Kivi, H. Mesikäpp, M. Sild, J. Söggel, J. Tamm), kes olid andmeid saatnud ka juba Hurdale ja Eisenile. Ühtekokku tunnustati enne sõda üheksat aukor-

respondenti (lisandusid J. Moodis, E. Poom ja M. Sarv) ja kümnet teenelist korrespondenti (J. Eplik, J. Grünthal, J. Knuut, A. Melso, M. Tapner, T. Pettai, J. Reepärg, J. Raidla, R. Rajasmaa, E. Sapa). Sõja järel see traditsioon katkes, kuid muuseumi 70. sünnipäeval 1979. aastal taas elustati ja praeguseks on teenelisi korrespondente 42 (lisandunud on E. Jõgisalu, H. Reiman, L. Rei, E. Savila, M. Veri, A. Parnabas, E. Maasik, H. Hiimäe, E. Leppik, H. Kull, S. Sarapuu, H. Presman, A. Kärt, J. Kõmmus, L. Kinsigo, U. Kirss, A. Lepnurm, A. Riisk, H. Tungal, G. Kooskora, V. Hang, E. Kaljuvee, A. Truupõld, M. Andronikova, E. Rajari, E. Nõulik, M. Orgus, K. Jõulu, V. Rannaste, E. Kallas, N. Repän ja J. Nahkur). Aukorrespondentide nimistus on 25 kirjasaatjat (lisandunud on A. Lättemäe, A. Martin, M. Mäesalu, J. Rööp, T. Saar, A. Tina, A. Toomessalu, A. Kärt, J. Kõmmus, A. Parnabas, E. Maasik, H. Hiimäe, E. Leppik, H. Kull, S. Sarapuu, H. Presman).

1966–1991 korraldati iga viie aasta tagant korrespondentide võrgule pühendatud teaduskonverentse, kus anti ülevaateid kirjasaatjate senisest tegevusest, muuseumi teadurid iseloomustasid ja analüüsisid kirjasaatjate töid erinevatest aspektidest (nt korrespondentide kaastööde roll uurimistööde allikana, kaasaja kajastamine), külalisesinejad valgustasid sõnumisaatjate osa kodu-uurimises ja



Foto Anu Ansu ja Arp Karm

♦ ERMi VII kirjasaatjate päev 29. septembril 1999

♦ The 7th Correspondents' Day at the Estonian National Museum on September 29, 1999

♦ VII день корреспондентов Эстонского национального музея 29 сентября 1999 года

folkloorikogumises ning kirjasaatjad ja kodulooringide juhendajad ise vahendasid oma töökogemusi. Alates 1993. aastast on iga-aastaseks kokkutulekuajaks mihklipäev, mil leiab aset kirjasaatjate päev, kus tehakse kokkuvõtteid lõppenud aasta tegemistest, auhinnatakse paremaid, tutvustatakse muuseumi tegemisi ja järgmise aasta plaane ning kohtutakse sõpradega.

Korrespondentide ja koolide kaas-

tööd muuseumi arhiivis (Veski tn 32) ootavad uurijate avastusretki.

Oleme väga tänulikud oma arvukale kaastööliste perele, tänu kellele oleme soetanud sellise rikkaliku teadmiste varasale ja soovime neile tervist, tahet ja jõudu kodukoha rahvakultuuri talletamisel.

Tiina Tael on ERMi kirjasaatjate võrgu juhendaja.

selles valdkonnas on jõutud või mida üldse kusagil mõeldakse ning tehakse. Mulle näib, et nii mõnigi artiklist vääraks tõlkimist või laiemat arutelu meie muuseumiiniimiste hulgas.

Nairobi konverentsi üheks eripäraks oli rühmatöö suur osakaal. Erilise tunde muidugi ka paik ise ja üks aafriklaste domineerimine osavõtjate hulgas muutis pilti samuti tavalisest värvikamaks. Konverentsil osales ühtekokku 14 riigi esindajaid, valdavalt siiski Euroopast. Põhitegevus toimus Keenia Rahvusmuuseumis, kuid väljasõitudel nägime ka väiksemaid n-ö kohamuuseumi. Nagu aruteludest selgus, alluvad ka need omal, meile veidi arusaamatul moel rahvusmuuseumile. Keenia Rahvusmuuseum kui üks imeline kobarsüsteem muuseumidest ja rahvusparkidest korraldab justkui kõike, mis ühes riigis säilitamisväärtset.

Vähesed eurooplased, kellega Nairobi õnnestus väljaspool meie konverentsi kohtuda, kinnitasid otsekui ühest suust, et vaatamata suhteliselt akadeemilisele ja mõneti vanamoodsale ekspositsioonile rahvusmuuseumis, on muuseumirahvas ise erakordselt agar ja tubli. Pidevalt toimuvad üritused, milleks võivad olla spetsiaalsed ekskursioonid, linnulaulu kuulamised looduses jms. Oma silmaga nägin uksest sisse ja välja voorivaid klassi-ekskursioone ning väljapanekut uudistavaid perekondi.

Rühmatööd toimusid neljas grupis, mille teemad olid muuseumi *management*, külalasteenindus, kogud ja muuseumipedagoogika. Mina registreerisin end kogude töörühma, mistõttu esitan lühikokkuvõtte just selle grupi tööst. Töörühmas oli 15–20 osavõtjat. Loomulikult on ingliskeelset arutelu raske päris täpselt siinkohal maakeelde ümber panna, kuna mõne termini puhul ei ole ma päris kindel, millist vastet meie kohapeal kasutama hakkame või kas üleskirjutus sai täiesti täpne.

Rühmatöö algustundidel kippus asi minema selles suunas, et paberile said nõudmised ideaalsele muuseumile, sest tõttu ei oleks väikemuuseumid üldse mahtunud nimetatud sõpruskonda. Ometi tekib just nn külamuuseumi kõikjal nagu seeni. Teise etapina proovisime ja-gada nõudmisi põhimõttel "Miinimum ja ideaal".

Tulemus kujunes üldjuhul selliseks:

I. Muuseumi eesmärk (kellele ja milleks on muuseum loodud)

Igal muuseumil peab olema selge eesmärk. Ei tohiks olla kogusid, ilma et oleks defineeritud muuseumi eesmärgid.

II. Poliitika (juhendid, dokumendid, põhimõtted)

Miinimum: Igal muuseumil peab olema kogumispoliitika (mida, kuidas, kust ja kui palju koguda) ja kollektsioonipoliitika (kuidas kogusid säilitada, eksponeerida jne).

Ideaal: Detailsed juhised muuseumi iga tegevuse jaoks, mis on seotud kogumise ja kogudega tegelemisega.

III. Juhtkonna ja töötajate koolitus

Miinimum: Iga kogudega tegelev inimene peab olema läbinud



Fotod Helgi Põllo

♦ Pilk Nairobi Rahvusmuuseumi hoidlatesse – etnograafilised kogud

♦ A look into the collection depository of the Nairobi National Museum – ethnographical collections

♦ Взгляд на фондовые хранилище Национального музея Найроби – этнографические фонды

muuseumialase põhiõppe. (Igal muuseumil peab olema võimalus kogudega tegeledes kasutada professionaali abi.)

Ideaal: Professionaalne personal igal tasandil ning kirjalikud juhised iga tegevuse kohta.

IV. Kogude ja kogumise eetika

Miinimum: Varustada iga muuseum ICOMi eetikakoodeksiga. **Ideaal:** Muuseumil on oma ICOMi eetikakoodeksile baseeruv, kuid detailsem emakeelne koodeks.

V. Dokumenteerimine ja konserveerimine

Miinimum: Muuseumi kogud peavad olema nõuetekohaselt dokumenteeritud, inventeeritud, klassifitseeritud (süsteemiseeritud), eksponeeritud ja kasutatavad.

Ideaal: Detailsed (professionaalsed) protseduurid igas nimetatud valdkonnas, museaalide parem määratlemine, kogu väärtuste hindamine.

Tahan tänada kõiki, kelle abiga see sõit teoks sai, ennekõike Eesti Kultuurkapitali.

Helgi Põllo on Hiiumaa Muuseumi peavarahoidja.



♦ Zooloogilised kogud
♦ Zoological collections
♦ Зоологические фонды

Muuseumi kvaliteet – milles see seisneb?

Helgi Põllo

Meil ei ole ühest vastust küsimusele, mis määrab muuseumide kvaliteedi. Kui me seda hinnata tahame, peavad olema ka kindlaksmääratud kriteeriumid. Sageli on ju nii, et kõik arvavad end selles valdkonnas kompetentseiks. Kas meil on aga ühtmoodi kujutelmad heast muuseumist? Õnneks või kahjuks vaevab küsimus muuseumide kvaliteedist paljusid muuseumitöötajaid üle kogu maailma ja just seepärast

keskendus samale teemale ICOM-i Regionaalmuuseumide Komitee 2000. aasta konverents Nairobi. Konverents, mida peeti 30. oktoobrist 4. novembrini, oli mõeldud jätkuks aasta varem Ateenas toimunud kokkusaamisele. Kreeka konverentsi ettekanded on aga tänaseks juba koondatud väljaandesse "Museum accreditation. A quality proof for museums". Tegemist on tõepoolest huvitava kokkuvõttega, mis teadvustab, kuhu

Soome muuseumid Eestis



♦ Soome museoloogiaseminarist osavõtjad 20. veebruaril 2001
♦ Participants in the Finnish museology seminar on February 20, 2001
♦ Участники финского семинара по музеологии 20 февраля 2001 года

Foto Pertti Pyhtilä

Pertti Pyhtilä: Idee korraldada museo-
loogiakursus sai alguse 1999. aasta sügis-
semestril Soome Instituudi ja Tartu Üli-
kooli, Tartu Kunstikooli ning Tartu Kuns-
timuuseumi korraldatud soome kunsti
kursusel. Esialgu tahtsin kutsuda soome
kunstimuuseumide direktoreid tutvusta-
ma oma muuseumi. Kirjutasin eelmise
aasta oktoobris Soome muuseumide e-
listile teate, kuidas nad suhtuvad sellesse,
et tutvustada oma muuseumitöö erine-
vaid aspekte Eesti museoloogidele. Kii-
relt laekus rohkesti vastuseid. Kohtumi-
sel Eesti Muuseumiühinguga saigi kursu-
se osas kokku lepitud.

Eesti Rahva Muuseum pakkus sõbra-
likult oma ruume, kus on ka tasemel teh-
nika (v.a kiire internetiühendus, mis või-
maldanuks erinevate muuseumide kodu-
lehekülgedega tutvuda).

Esimesel korral 19.–20. veebruaril ko-
gunes ERMi saali ühte-
kokku 117 inimest. Kursuse avas Soome
Muuseumiliidu muu-
seumiasjade sekretär
Marja-Liisa Pohjan-
virta. Oma kommentaarid esitas Eesti Muu-
seumiühingu esinaine
Heivi Pullerits. Kõige
provokatiivsema sõna-
võtuga esines Soome
Muuseumidirektorite
Ühingu esimees Lauri
Haataja, kes teadvus-
tas, et "juba aastaid on
iga uus muuseum ol-
nud otsekui kriitika

Soome Instituut korraldas 19. veeb-
ruarist 7. maini 2001 koostöös Eesti
Muuseumiühingu ja Eesti Rahva Muu-
seumiga Soome museoloogia kursuse
Tartus.

Soome Rahvusmuuseumi (Kansallis-
museo) kohta". Tema sõnavõttu kom-
menteeris Eesti Rahva Muuseumi direk-
tor Jaanus Plaat.

Tartu Ülikooli arheoloogiakabineti
teadur Andres Tvaari arutles ülikooli ja
muuseumide koostöövõimaluste üle.
Programmi kuulus ka tutvumine Tartu
Ülikooli ja Turu Ülikooli Granö Keskuse-
ga (Kreutzwaldi 6) Aalto fondi arhiivi in-
tendandi Mia Hipeli algatusel.

20. veebruaril pidas seminaril ette-
kande tartlastega koostööd tegeva Turu
Aboa Vetus & Ars Nova muuseumi di-
rektor Minna Sartes. Ta vastas ka palju-
dele küsimustele. Mis on muuseum? Mis
on museoloogia? Mis on muuseumipeda-
googika? Mida müüakse muuseumipoes?
Missugune on hea ja halb näitus? Mis-
sugune on hea kodulehekülg? Kuidas
alustada või teha koostööd koolidega?
Kes hoolitseb muuseumi avalike suhete
eest? Kuidas juhtida muuseumi? Milliste

muuseumidega võiksid Eesti muuseumid
teha Soomes koostööd? Kas kolmas sek-
tor võiks rahastada muuseumi?

Kommentaari esines Rünno Vissak
Tartu Linnamuuseumist.

Erialamuuseumidest esines Linnan-
mäe Mänguasjamuuseumi direktor Mar-
ja-Liisa Tuomi. Tema ja amanuenss (pea-
varahoidja laadi amet) Sari Pietikäinen
sõlmisid külaskäigu ajal sidemed Tartu
Mänguasjamuuseumiga, kelle esindaja
Mare Hunt lubas oma sõnavõttu ajalike
kogemuste saamiseks külastada seda
Helsingi muuseumi juba sel kevadel.

Kursus jätkus 5. märtsil, mil esinesid
Outokumpu kaevandusmuuseumi direk-
tori kt Iris Heino, Helsingi-Vantaa Len-
nundusmuuseumi näitusesekretär Topi
Falkenberg, Lahti suusamuuseumi teadur
Tiina Jantunen. Viimast ettekannet kom-
menteeris Kalle Voolaid spordimuuseumi-
st, tuues viiteid äsjaavatud Otepää
Suusamuuseumi kohta. Paimio Elektri-
muuseumi tutvustas museoloog Johanna
Lehto-Vantera.

19. märtsil tutvustas amanuenss Matti
Nieminen Kerava muuseumi.

Vantaa linnamuuseumist kõneles Te-
resa Leskinen, tema ettekannet komment-
teeris Narva Linnamuuseumi peavara-
hoidja Aili Vester. Praktikavõimalustest
Soomes ja CIMO (Centre for Inter-
national Mobility) koduleheküljest teavi-
tas eesti museologe Pertti Pyhtilä.

2. aprillil andis Gallen-Kallela Muu-
seumi näitusesekretär Anne Pelin ülevaa-
te kunstniku loomingu eksponeerimisest
ja muuseumi üldkultuurilisest tegevusest.
Kommenteeris Kauksi Ülle, kes tõstis
esile nende huvitavat näitust "Ugri-
culture". Soome Tarbekunstimuuseumi
tegevusest rääkis Johanna Kiuru.

23. aprillil analüüsis Riikliku Kunsti-
muuseumi muuseumipedagoogika juhtiv
lektor Marjatta Levanto oma tööloogis
tehtut. Postimuuseumis tehtavast kõneles
pressiesindaja Helena Pärssinen. Kom-
mentaari esines Eesti Rahva Muu-
seumi giid-metoodik Virve Tuubel.

7. mail vaagis Soome esimene mu-
seoloogiaprofessor Janne Vilks soome
museoloogia olemust ja põhisuundi. Soo-

me Rahvusmuuseumi direktor Ritva
Wäre tutvustas uue ekspositsiooni valmi-
misega kaasnenud raskusi ja külastajas-
konna muuseumisse taastoomise teid.
Soome Muuseumide ametiühingu tege-
vusest andsid ülevaate Merja Herranen
Porvoo muuseumist ja tegevdirektor Ulla
Mättö. Soome Instituudi tervituse eesti
muuseumitöötajatele andis seminari lõ-
pul üle instituudi juhataja Martti Turtola.
Põhjaliku ülevaatega eesti muuseumi-
de tegevusest, põhiprobleemidest ja
osast tänases Eesti kultuurielus esines
kultuuriminister Signe Kivi.

Kursusel osalenud Eesti muuseumide
vahel loositati välja Soome muuseumide
erialaajakirja Museo aastakäik, mille võit-
is Kaie Voolaid spordimuuseumist.

Kuigi Eesti esindajad olid nõus esine-
ma kommentaaridega, oli publik väga ki-
dakeelne ja esitas vähe küsimusi.

Tähelepanuväärne oli, et seminaril
said omavahel kokku paljude Eesti muu-
seumide direktorid, sündis ja jäi õhku rip-
puma mõte korraldada ka "Eesti museo-
loogiakursus Soomes".

Soome Muuseumiliit sai kingituseks
just äsja ERMis valmis saanud CD-
ROMi "Tartu ja Tartumaa muuseumid".
Kursuselt saadud vastukaja on olnud
eranditult positiivne.

Virve Tuubel: Kursus oli sisutihe ja osa-
võturohke – pidevalt üle 100 kuulaja.
Tore, et esinejad olid väga erinevatest
muuseumidest – riiklikest, sihtasutuste,
isiku-, koha- jt muuseumidest. Saime üle-
vaate, et ka Soome muuseumidel on palju
probleeme, eelkõige rahastamisega.

Parim näide kaasaegsest muuseumist
on väga väikese töötajate arvuga Aboa
Vetus & Ars Nova Turus. Selle muuseumi
külastajate arv küünib esikümnesse
rohkem kui tuhande Soome muuseumi
seas. Sealne kogemus kinnitab, et muu-
seum peab olema ka väljaspool nähtav,
selleks tehakse reklaami, pakutakse huvi-
tavat programme kõikidele sihtgruppi-
dele (laste sünnipäevad, perepäevad jne).
Selle muuseumi direktori oluliseks eeli-
seks tuleb pidada seda, et lisaks arheoloogi-
ale on ta õppinud ka suhtekorraldust.

On oluline, et muuseum tegutseks ter-
vikuna ja kõik muuseumi osad töötaksid
omavahel hästi koos. Kindlasti on vaja, et
kõigi töötajateni (ka valvuriteni) jõuaks
alati info. Lisaks arvuti kaudu levitavale
infole peetakse regulaarseid töökoosole-
kuid. Tähtis on külastajauuring ja selle
põhjal edasiste tööplaanide tegemine.

Märksõnad kursuselt: külastaja-
uuring, koostöö muuseumis, tootearen-
dus – kuidas muuseum end müüb, st kü-
lastajatele pakub.

Heivi Pullerits: Soome Instituudi hästi
organiseeritud loengusari võimaldas tut-
vuda üsna põhjalikult erinevate Soome
muuseumidega, nende tegevuse heade ja
halbade külgedega. Saime ülevaate muu-
seumide sisust, eesmärkidest ja töökor-
raldusest. Soome Instituudi kodulehekül-
jel oli pidevalt info toimuvast ning sealt
võis leida ka ettekannete tekste (nt Minna
Sartes ettekannet). Esitatud lühikesed
trükitud loengukonspektid (nt prof Janne
Vilks) hõlbustasid ettekannete jälgi-
mist. Eesti muuseumitöötajate komment-
taarid, sealhulgas ka allakirjutatu oma,
jäid paraku nõrkadeks. Soome Muuseumi-
direktorite Ühingu käsitlevas kom-
mentaaris oleks oodanud ühe Eesti kesk-
muuseumi direktorilt arvamust sama-
laadse ühingu võimalikkusest või kasu-
likkusest ka Eestis. Osa kommentaare jäi
liiga ühekülseks, nii käsitles Rünno
Vissak Minna Sartes ettekannet vaid ar-
heoloogi seisukohast, kuigi juttu oli
Aboa Vetusest kui muuseumist tervikuna.
Põhjalikku analüüsi ootas Eesti Spordi-
muuseumi teadussekretärit Kalle
Voolaidilt. Spordimuuseumi uue hoone ja
ekspositsiooni valmimine oleks eeldanud
eriti tähelepanelikku suhtumist analoog-
setesse muuseumidesse mujal maailmas.
Kogu loengusarja jooksul esitati paraku
väga vähe küsimusi. Oli tunne, nagu
oleksid kuulajad mingi surutise all. Soo-
vitus edaspidiseks: olgem julgemad mei-
le pakutud võimalusi kasutama.

Soome Instituudile ja Pertti Pyhtiläle
suured tänud.



Foto Virve Tuubel

♦ Soome Instituudi Tartu osakonna juhataja Pertti Pyhtilä Paimio
Elektrimuuseumi museoloogi Johanna Lehto-Vantera ettekannet
tõlkimas 5. mail 2001

♦ Pertti Pyhtilä, Head of the Tartu Branch Office of the Finnish
Institute, making an interpretation of the paper of Johanna Lehto-
Vantera, researcher of the Paimio Museum of Electricity, on March 5,
2001

♦ Руководитель Тартуского отделения Института Финляндии
Пертти Пюхтиля переводит выступление сотрудника Музея элект-
ричества Паймио Йоханны Лехто-Вантера 5 марта 2001 года

Eesti Rahva Muuseum

1980. aastatel

Mõtted, mälestused

Aleksei Peterson

Käsitleva ajajärk oli Eesti Rahva Muuseumis minu jaoks raskem ja keerulisem, võrreldes eelnenud kahe aastakümne. Nõukogude võim murenes nii poliitiliselt kui majanduslikult. Valitsevad parteibossid, kes 60ndatel astusid noortena ja tegusatena poliitilis-majanduslikule areenile, hakkasid energiliselt majandeid ja ettevõtteid juhtima. Peagi aga selgus, et olemasolev režiim ei anna vajalikku mänguruumi oma tegevuse arendamisel. Oluline oli, et tihenesid kontaktid välismaaga, eriti Soomega. Ka muuseumitöösse tõid uusi tuuli ja impulsse külaskäigud Soome ja teistes välisriikidesse, kus tutvuti kohaliku muuseumitööga. Süvenes vastuolu partei bürokraatliku lavikuga. Ühel poolt kõneldi ja kirjutati kiidusõnu nõukogude võimu kohta, samas tagaselja kiruti ja põhjati "vene värki". Rahvas lõbustas end võimeuste, ka vene suure asja ja ime kohta levinud anekdootidega. Muide, taoline mentaliteet oli ja on eesti inimesele omane juba vanadest aegadest peale. Mõisnikke ja tsaarivalitsust kiruti ka eelnevate võimude puhul. Ammusest ajast on eestlastele omane olnud silmakirjalikkus, kintsukraapimine, kadedus jms. Samas püüti oma sisemist isolemist suurendada, isikupära ja hüveolu säilitada ning tõsta.

1980. aastatel oli ERMi üheks oluliseks tegevusalaks jätkuvalt kogude teaduslik komplekteerimine. Aastail 1980–1983 kestis mitmetahuline kogumistöö Viljandi rajoonis. Oluline oli tolleaegse maaelanikkonna eluolu kohta materjali kogumine. Rohkesti kasutati anketeerimist. Nende kolme aasta jooksul töötasid ekspeditsioonidel 12 teadurit ja kunstnik. Kogudesse anti 8171 lk teatmematerjali (EA, TA), sellest 2896 lk oli üliõpilaste-praktikantide kogutud. 1983. aastal korraldati Viljandis ekspeditsioonitööst kok-

kuvõtlik teaduskonverents. Enamik ettekannetest ilmus ERMi 36. aastaraamatus. 15 000 lk Viljandi rajooni teatmematerjale talletati muuseumi arhiivis. Kahju, et tänapäeva uurijad ei tunne seni neid materjale või ei soovi nendega tutvuda.

1983–1986 koguti ainekust Aravete küla olustiku kohta. Sinna suunati igal aastal 12–14 töötajat, nendele lisaks üliõpilased-praktikandid. Töötati välja kaasaegse küla monograafilise uurimise programm. Tõuke suhteliselt väikese administratiivkuse uurimiseks andis Soomes tehtud sellealane uurimus. Nelja aasta jooksul laekus Aravete ekspeditsioonidelt kokku 3384 lk teatmematerjali, 2051 fotot ja 477 etnograafilist joonist. Ekspeditsiooni käigus leiti ühe maja põõningult kohaliku fotograafi Jakob Bockmanni klaasnegatiivide kogu – 9860 negatiivi. Kogumistöös kasutati erinevaid meetodeid. 1985. aastal täideti 198 pere kohta ankeedid (Aravetel elas tollal 206 peret). Järgmisel aastal kontrollisid teadurid ankeediandmeid ja ankeete töödeldi arvuti

Soome-ugri kogud 1. jaanuaril 1990

	Esemed	Fotod	Joonised
Liivi	539	1143	1075
Vadja-isuri	1246	2899	760
Soome	259	502	–
Karjala	632	1904	748
Vepsa	1024	3690	1042
Lapi	281	907	354
Mordva	968	1835	132
Mari	1305	1143	343
Udmurdi	1621	3552	886
Komi	362	842	67
Handi ja mansi	694 ja 69	5897	4741
Ungari	198	685	90
Kokku	9198	24999	10238

abil, mis oli tollal muuseumikogude läbitöötamisel üpris uudne. Kokkuvõtte kogumistööst tehti Aravetel konverentsil, millest võtsid osa ka muuseumitöötajad väljastpoolt Eestit.

Aastail 1987–1991 hakati andmeid koguma Jõgeva väikelinnas. Juba esimesel aastal suunati sellele linnauurimiskule ekspeditsioonile 13 muuseumitöötajat ja kaks üliõpilast, kogudesse laekus 280 eset, 372 fotot, 82 etnograafilist joonist ja 962 lk teatmematerjali. Koostati spetsiaalne ankeet "Tänapäeva väikelinn", mida täideti 1000 Jõgeva linna pere kohta, lähtudes statistilistest meetoditest.

Samuti jätkati 1980. aastatel välitööd kogudes olevate lünkade täitmiseks ja individuaaluurimusteks, aastast tehti umbes 4–5 väljasõitu. Kõige selle kohta on võimalik lugeda ERMi tööaruannetest aastaraamatutes. Edukas kogumistöö toimus ka sugulasrahvaste juurde.

Soome-ugri kogusid käsitlevast abelist selgub, et eriti ulatuslikud ekspeditsioonid toimusid 80. aastatel udmurtide ja hantide juurde. Mitmeid kogumismatku maride asualadele korraldati koostöös Mari Koduloomuuseumiga. Ekspeditsioonid Mordvasse toimusid ühistöös Mordva Ülikooliga. Süstemaatilisel korraldati kogumismatku karjalaste, vadjalaste, isurite jt asualadele. 1978–1990 korraldati igal aastal ekspeditsioone koos tollase Udmurdi Koduloomuuseumiga (nüüd Udmurdi Rahvusmuuseum). Välitööd juhtisin koos Udmurdi Rahvusmuuseumi osakonnajuhataja Serafima Lebedeva. Ekspeditsiooni programm kavandati nii, et kümne aasta jooksul käidi läbi kõik Udmurdimaa rajoonid ja ka udmurtide igivanad alad – Kirovi oblast,

Baškortostani põhjaosa rajoonid jm. Eesmärgiks seati koguda esemeid ning teha fotosid ja jooniseid udmurdi vanemast rahvakultuurist. Tähtis oli filmivõtete tegemine 35-millimeetrilisele filmilindile ja hiljem ka videolindile. ERMist osales ekspeditsiooni üldjuhina nende ridade kirjutaja, kelle ülesanne oli juhendada fotograafi, kunstniku ja filmioperaatori tööd. Filmiobjektide leidmisel ja ettevalmistamisel osutas olulist abi Serafima Lebedeva. Kunstnikule tuli leida objekte, eriti vanu maaehitisi,



♦ Ekspeditsioon 1988. aastal Udmurdimaal
♦ Expedition in Udmurtia in 1988
♦ Экспедиция в Удмуртии в 1988 году

Foto Aldo Luud

mida polnud võimalik fotografeerida, küll aga mõõdistada. Objektide valik fotograafide nõudis läbimõtlemit, sest foto pidi sisaldama palju informatsiooni ja ese pidi seal olema võimaluse piires oma traditsioonilises miljöös. Udmurdi Rahvusmuuseumist võttis ekspeditsioonidest osa alati rohkesti rahvast: peale nendepoolse ekspeditsiooni juhi muuseumiteadur, vahel ka fotograaf ja üliõpilased-praktikandid, samuti teadurid uurimisinstituudist. Seega tuli kokku enam kui kümme osavõtjat. Kogu töö organiseerimine, objektide otsimine ja valimine filmikaamera jaoks oli üpris töörohke. Sellele lisandus ekspeditsiooni noorte liikmete juhendamine. Väga oluliseks pidasin ekspeditsiooni kompleksset juhtimist – et kogumistöös ei tekiks n-ö valgeid laike udmurtide asuala läbitöötamisel, ei oleks dubleerivaid fotosid ja jooniseid. Ekspeditsioonid toimusid enamjaolt suviti, aga korraldasime ka talviseid välitöid. Valmis kaks täispikka 35-millimeetrilist etnograafilist dokumentaalfilmi: "Lõuna-udmurdid 20. saj. alguses" ja

"Põhja-udmurdid 20. saj. alguses". Alates 1988. aastast, kui Suomalaisen Kirjalaisuuden Seura kinkis meile videokaamera, lihtsustus tunduvalt filmivõtete tegemine ja paranes nende kvaliteet. Kuna meilt osalesid ekspeditsioonil kõrge kvalifikatsiooniga fotograafid ja kunstnikud, kopeeriti saadud materjal ka Udmurdi Rahvusmuuseumi kogudesse. Esemekogumist juhtis ekspeditsioonidel oskuslikult S. Lebedeva ja jaotas kogutud ainese võrdselt kahe muuseumi vahel. Ta tundis väga hästi udmurdi tekstiili ja tänu sellele saime ka ERMi koguda vajalikke ja väärtuslikke eksponaate ning neid võimalikult täpselt legendeerida.

Rõhutan veel üht olulist külge Udmurdi ekspeditsioonidel. Oli kombeks, et ekspeditsiooni liikmed kohtusid maa-rajoonides kohalike inimestega ja eriti õpilastega. Selgitasin korduvalt, et on vaja õppida ja kasutada udmurdi keelt, tõsta rahvuslikku eneseväärikust. Tihti näidati meie tehtud filme, tõestades udmurdi kultuuri hoidmise ja säilitamise vajalikkust. Juba enne minu tagasijõudmist

Tartusse ootasid ees teated, et olen Udmurtias natsionalistlikke meeleolusid õhutanud. Eriti on meelde jäänud 1987. aasta, kui "valge maja" esitas kultuuriministeeriumile nõude, et minister vabastaks mind direktori kohalt. Vist oli ettekanne segane ja lünklik ning aeg edasi läinud, sest tollane minister J. Lott piirdus järjekordse "tõsise noomitusega". Mul on hea meel, et lisaks udmurtide eneseväärikuse tõstmisele saavutasin käegakatsutavaid tulemusi nende heaks. Käsil oli Udmurdi muuseumi laiendamine, ruumide renoveerimine. Just ERMi eeskujul edendati seal fonditööd ja Udmurdi muuseum paistis sel alal silma kogu regioonis. Minu ettepanekul muudeti koduloomuuseumi nimi Udmurdi Rahvusmuuseumiks. Selle eeskujul muutsid ka teised soome-ugri keskmuseumid oma nime rahvusmuuseumiks. Samas ei saanud ma rahul olla sellega, et muuseumides ei olnud ja pole siiani põhikeeleks oma rahva keel. Asjaajamine käib Udmurtia ja teistes muuseumides seni ikka ainult vene keeles. Nõuet, et väljapanekute tekstid oleksid ka kohalikus keeles, ei jälgita järjepidevalt, sest Udmurdi Rahvusmuuseumi ja ka teiste soome-ugri keskmuseumide töötajad on enamasti venekeelse koolitusega.

Juba 80ndate lõpul näitas osa muuseumitöötajaid üles rahulolematust minu suunatud ekspeditsioonitööga ja kogumistööga üldse. Arvan, et üheks põhjuseks olid liialt pingelised välitööd. Tuli ju hiljem aines läbi töötada ja nõuetekohaselt vormistada ning kogudesse talletada. See oli tülikas ja raske eriti nendele, kes alles 80ndatel ERMi tööle asusid. Siinkohal tuleb meelde Ilmari Mannineni mõtteavaldus õllekannude kohta: "Neid (kanne) on lõpmatult palju, ütleb võhik. Neid on rõõmustavalt palju, ütleb asjatundja. Kui keegi tahab selles kannude paljususes näha meelelet kuhjumist, liialduseni ulatuvat kogumishimu, eksib ta tingimata" (Päevaleht, 1924, nr 9). Nii mõnigi just soomeugrilaste juures välitööd viibinud teadur tuli tagasi ainult mõne esemega, selgitades, et lihtsalt ei leidu sobivaid. Kuna olen ise kursis kogumistöö võimalustega, tean, et seal tuleb suurt vaeva näha, siis tegin arusaadavalt asjaosalisele, kelle ekspeditsioonitulemused polnud vajalikul tasemel, tõsiseid märkusi, et välitööd kaugete sugulasrahvaste juurde nõuavad suurt organiseerimist ja pingutusi. Ka praegu olen veendunud, et kirjutised, mis ilmusid tollal ERMi kogumis-

töö kohta, olid asjatundmatud, neis ei mõistetud kogumistööd tervikuna, õigmini ei soovinud kirjutajad süüvida tolleaegsetesse võimalustesse. Vaatlustest jäeti välja kogumistöö terviklikkus. Pean siinkohal silmas, et kogutu töödeldi vastavalt teaduslikele nõuetele ja mis veelgi olulisem – hoidlates leiti koht nende säilitamiseks. Viimane oli väga tähtis, sest kohalikud võimuesindajad ei pööranud tähelepanu minu hädakisale, et muuseum vajab ruume.

Kui ülikool sai uue raamatukogu, siis viidi Püha Aleksandri kirikust Sõbra tänaval ära seal hoitud raamatud. Leppisin kokku raamatukogu direktori Laine Peebuga, et peale nende lahkumist antakse võti minu kätte, et saaksime tühjaks jäänud ruumid kohandada ERMi puuhoidlaks. Nii ka läks. Kui Tartu linnakomitee esimene sekretär Indrek Toome sai teada, et võti on minu käes, andis ta käsu see ära tuua. See hämmastas mind, sest varem oli juttu, et muuseum vajab kogude jaoks ruume. Selgus, et Toome ei taha sellest enam midagi kuulda. Siis ma tegin eneselegi ootamatu otsuse: vastasin, et esemed on juba kirikusse viidud ja kui ta soovib neid välja viia, tehku seda, mina seda ei tee. Sellele järgnesid karistused ja noomitused, kuid kirik jäi meie kätte. Nii saime suure hoidla just soome-ugri puuesemete jaoks. Kiriku mikrokliima on olnud esemetele väga sobiv, sest paksud seinad hoiavad seal enam-vähem ühtlase temperatuuri. 80ndate keskel tegime tohutu töö ka Pauluse kirikus, kus puuriulid asendati metallkarkassidega ja saime nii neli korda rohkem ruumi. ERMi käsutuses oli seega rohke hoiupind, mis kindlustas esemete säilimise. ERMi kogumistöö planeerimine ja läbiviimine olid tollal heal tasemel, millest andsid tunnistust kogude igakülgne ajaloolis-topograafiline komplekteerimine ja ka andmete kogumine kaasaja kohta. Tollal oli kaasaja materjali kogumine üks komplitseeritumaid ülesandeid ja on tänapäevalgi. Leian, et ERMi välitöid 80. aastatel peaksid analüüsima tulevikus uue põlvkonna etnoloogid.

Lühidalt töötajatest, kelle ülesandeks

oli 80ndatel rahvusmuuseumi varade hoidmine. Vastutus oli suur ja tegutseda tuli poliitilises surutises. ERMi ei peetud esimuuseumiks, kuigi ta sisuliselt seda oli. Esimesele kohale seati ajaloomuuseum. Sellele vaatamata käidi just ERMis stažeerimas, väljaõpet saamas jms, kuigi ametlikult ei kuulunud ERM NSV Liidu stažeerimismuuseumide hulka. Hinnatud ja tuntud olid ERMi iga-aastased teaduskonverentsid, anti välja aastaraamatut. Laialt olid tuntud muuseumis kasutatav kogumistöö metoodika, mitmesugused uuendused museoloogias, nagu arvutite kasutamine uurimistöös, etnograafiliste filmide tegemine. ERMi teadureid kutsuti alati suuremate muuseumide ja instituutide teaduskonverentsidele. Kõrgelt hinnati tööd korrespondentidega ja etnograafilise teatmematerjali kogumise võistluse korraldamist. Jõudsalt kasvas fotokogu, samuti filmikogu ja fonoteek.

Kõige selle eduka muuseumitöö taustal olid töötajate vahel tekkinud tõsised omavahelised arusaamatused, mis ka muuseumitööle varju heitsid. Kõigepealt süüdistati muidugi direktorit käsumentaliteedis. Eks kõigel olid oma põhjused ja vaevalt saab omavahelisi arusaamatusi ainult direktori kaela ajada. Arvan, et muuseumitöö iseenesest selliste omavaheliste väikluste tõttu ei kannatanud. Oluline oli muuseumi koosseisu laiendamine, meil töötas kuus osakonda. Tööle tulid uued inimesed, kes kujutasid ette, et muuseumitöö on üks lihtsamaid, ja kellel polnud välja kujunenud isiklikke tööesemärke. Muide, tol ajal ei peetud muuseumides töötajast eriti lugu. Palju kordi tuli selgitada, miks peab õigel ajal tööl käima, eriti käis see hommikuse tööletuleku kohta. Töötajad väitsid, et nad teevad oma töö nagunii ära. Kahjuks ei suutnud muuseumitöötaja tollal ja ka praegu nii palju teha, et "kõik on tehtud". Muuseumitööl pole lõppu ja kui tõesti midagi saavutada enda ja muuseumi jaoks, tuli vähemalt töötunnid pingelise tegevusega täita. Välitöödele mindi rõõmuga, aga ainese üleandmine tekitas suuri raskusi ja arusaamatusi. Siit koorus süvenev vastuolu nõudmistest ja tegemistest vahel, tuli ka

sutada ka karistusi. Ääretult keeruline oli leida juhtivaid töötajaid. Jüri Linnus oli end juhina kompromiteerinud, teda ei saanud teadusjuhiks edutada. Minu viga oli üpris tagasihoidlike töövõimete ja etnograafilise väljaõppeta Henn Kääriku üleviimine teadusdirektori ametikohale. Muide, Linnus osutas, et Käärik ei ole sobilik teadusdirektor, ja samuti ei tule toime oma ülesannetega osakonnajuhataja Heiki Pärdi. Raskustega vabastasin Kääriku ja ka Pärdi. Viimase ennistasin hiljem muuseumitööle tagasi. Teadusdirektoriks sai andekas ülikooli lõpetanu Heno Sarv. Pärdi hakkas avalikult nõudma direktori tagasiastumist. Moodustus n-ö initsiatiivgrupp, kuhu kuulusid A. Lintrop, H. Enehielm, E. Salu jt. Nad võtsid endale ka ametühingu juhtimise ja neid hakkas toetama Tartu kultuuritöötajate ametühingust Tolmov, kes oli muuseumitöös asjatundmatu. Saadeti kirju kõikvõimalikele asutustele ja isikutele, eriti rohkesti anonüümkirju.

80ndate lõpul tekkis mul konflikt fotolabori juhataja Jüri Karmi ja filmimehe Henn Heinsooga. ERMi ja Museo-virasto ühisfilmivõtteid Vadjamaal juhatas Mare Piho, kelle ülesandeid J. Karm ja H. Heinsoo ekspeditsioonil ei täitnud. Järgnes karistus minult kuni ametist vabastamiseni. J. Karm üritas vastuseks kirjade-kaebuste abil korraldada minu kohta juurduse alustamist. See oli algusest peale tulutu ettevõtmine. J. Karmi koht siiski säilis, kuna ma lahkusin ametist.

Sellises olukorras tegin ettepaneku, et lahkun oma ametikohalt, kuid direktsooni liikmed soovitasid seda mitte teha. Lootsin leida endale asemikku, kuid silmapiiril polnud sobivat kandidaati. Kahjuks ilmnisid teadusdirektoril Heno Sarvel kõrvalekalded normaalsest tööruutimist. See kahjustas kahtlemata tema juhimainet.

Niipalju muuseumist ja inimestest, kes töötasid siin 1980. aastatel. Edaspidi käsitlen Raadi taasrajamise mõtte sündi ja sellega seotud probleeme, Raadi ehitamise algust 80ndate lõpul ja selle projekti mahamatmist 90ndate esimesel poolel.

TUNNUSTUS

Vaike Lapp



Vabariigi aastapäeval 2001. aastal sai riikliku tunnustuse ka Palamuse O. Lutsu Kihelkonnakoolimuuseumi kauaaegne töötaja **Vaike Lapp**. Tema tööd kultuuri alal hinnati Valgetähe medali vääriliseks.

Järgnevad küsimused-vastused oleme noppinud vestlusest Vaikega.

Enne muuseumi loomist olid Palamuse kultuurimaja juhataja, st töötasid Lutsu "Kevade" järgi tuntuks saanud saksapoiste õuel. Kuidas sa sattusid aga matsipoiste õuele?

Rahvas on alati tahtnud näha Lutsu ja "Kevadega" seotud paiku. Jõudnud Palamusele, pöördusid inimesed minu poole sooviga kuulda lähemalt "Kevade" tagamaadest. Huvilisi hakkas käima aina rohkem, see andiski tõuke muuseumi loomiseks.

1874. aastast asub kiriku külje all koolihoone, kus elas ka köster oma perega. Hiljem on majas peale kooli olnud veel külanõukogu, MTJi klubi, lasteaed, raamatukogu, õpetajate korterid. Kuidas sa sellest majast muuseumi tegid?

Kõigepealt tuli siinsetele elanikele uued eluasemed otsida ning korterid tühjaks saada. Kui ma seisin nõutult keset tühja maja, astus sisse tollane kolhoosi aseesimees ja küsis, mis ma siin nukrutsen, alustagu ma nii nagu kõik teised. Tõin siis kodust laka pealt tooli, laua ja arvelaia ning ülejäänud asju hakkasin juba küladest otsima. Esimeste esemetena sain tekke, voodipesu, käterätte. Et alates 1978. aastast kogutud kraam Palamusele tuua, pidin palju vaeva nägema auto muretisemise. Põrandalaudade saamiseks tuli minna koos metsaülemaga metsa materjali otsima.

Suureks probleemiks osutus maja kütmine. Oli vaja puud kohale vedada, saagida, lõhkuda ning ahjud kütta. Lahendusena nägin elektrikut. Selleks tuli korduvalt käia Tallinnas nii mitme ametimehe jutul ja otsida ise ladudest vajalikku. Oma järjekindluse tõttu kuulsin, kui tüütu ma olen, aga sooja sain majja.

Kas sa andsid selle jaoks ka pistist?

Ei. Et aga kütetorude jaoks plekki saada, tuli küll pudeliga Tallinna minna.

Kuidas said olla direktor, kui sa ei kuulunud parteisse?

Aga see ei seganud mind ju tegemast oma tööd, kuigi kontrolliti ja noriti.

Kas muuseumis oli ka teisi töötajaid?

Algul ei olnud. Koostööd tegin Johannes Pajuga ja mitmete teiste kodu-uurijate ning ajaloolastega.

Muuseumitöös on sulle kasuks tulnud kohtumised "Kevadega" seotud inimestega...

Ma olen kohtunud Valentina ja Oskar Lutsuga. Me tutvusime Tartus ning hiljem käisin neil mitmel korral külas. Valentina paistis silma oma külalislahkuse ja jutukusega, aga Oskar Luts seevastu jäi tagasihoidlikuks.

Veel olen ma kohtunud Tootsi algkuju Voldemar Tootsoni naise Marfa ja tütre Mariaga. Nende mälestustest Voldemar Tootsoni kohta on mul olnud palju abi oma töös.

1984. aastal jäid sa pensionile. Mis sind aasta pärast siia tagasi tõi?

Kuna see muuseum oli mulle hingelähedaseks saanud ning mind siin ka vajati, otsustasingi tagasi tulla. Nii olen ma jätkanud tööd giidina siiani.

Hooajal käib muuseumis vähemalt kuus gruppi päevas ning nendega suhtlemine nõuab sinult palju energiat. Kas sul tühimust ei teki?

Ei teki. Kord neljanda klassi õpilastega hüvasti jättes ütlesin: tulge Palamusele tagasi, kui te olete jõudnud kümnendasse-üheteistkümnendasse klassi. Siis on meie jutud pikemad ja Palamusegi muutunud. Kui olin lahkumas, kuulsin enda järel samme. Väike poiss seisis järsku mu ees ja küsis, kui vana ma olen. Kui vastasin, et seitsekümmend, siis vaatas ta mulle korra otsa ja küsis, kas ma siis veel räägin neile. Ma olin jahmunud. Mõistsin, et veksleid ei või anda, kuid giiditööd tahan teha ikka edasi.

TÖÖKAASLASED

JUUBILARID

INGE TEDER



8. jaanuaril 2001 tähistas Eesti Kunstimuuseum oma kauaaegse direktori Inge Tederi 70. sünnipäeva Kadrioru lossis – Väliskunsti Muuseumis.

Aastail 1957–1961 töötas Inge Teder Eesti Kunstimuuseumi tarbekunstikogu hoidjana, 1965–1966 teadusdirektorina, 1966–1991 direktorina. Kunstiajaloolane ja kunstikriitik, oma alale pühendunud muuseumitöötaja, kunstipedagoog ja Eesti teeneline kunstitegelane Inge Teder kuulub aastast 1964 Eesti Kunstnike Liitu ja on 1966. aastast Rahvusvahelise Muuseumide Nõukogu (ICOM) liige.

Eesti Kunstimuuseumi direktori ametikohal võitles Inge Teder veerandsada aastat Eesti Kunstimuuseumi uue hoone ehitamise eest. Paraku ei olnud neil aastail võimalik jõuda kunstimuuseumi uue hoonerajamiseni, küll aga aitasid muuseumi ruumikitskust leevendada filiaalid. Rikkalike kogude eksponeerimiseks asutati Inge Tederi algatusel ja juhtimisel Eesti Kunstimuuseumi Jõhvi filiaal (1978), Tarbekunstimuuseum (1980), Adamson-Ericu muuseum (1983), Niguliste muuseum-kontserdisaal ja Kristjan Raua majamuuseum (mõlemad 1984).

Tarbekunstimuuseumi loomise ja Tarbekunstimuuseumi juhi koostamise eest pälvis Inge Teder 1986. aastal Kristjan Raua nimelise preemia.

Inge Tederil on suuri teeneid kunstimuuseumi fondi-, teadus- ja ekspositsioonitöö edendamisel. Kunstimuuseumi ekspositsioonis oli alati oma koht ka nendel kunstnikel, keda nõukogude võim ei aktsepteerinud. Laveerides osavalt lubatu ja keelatu piiril, õnnestus kunstimuuseumis eksponeerida nii väliseestlaste (Herman Talvik ja Erik Haamer), Lääne-Euroopa kui ka kodumaiste avangardistlike kunstnike loomingut.

Inge Tederi sulest on ilmunud ridamisi muuseumikogusid tutvustavaid raamatuid ja artikleid, tarbekunstialaste väljaannete eessõnu, sh "Leesi Erm" (1965), "Nõukogude Eesti tarbekunst" (1970), "Helene Kuma" (1971), "Eesti põimevaip" (1976). Ta on hinnatud lektor ja pedagoog, kes loeb kujutava ja tarbekunsti ajalugu nii Tallinna Pedagoogikaülikoolis kui Eesti Kunstiakadeemias.

Parteisse mitte kuulunud direktorina oli Inge Teder sirge seljaga üle totratest ideoloogilistest nõudmistest. Ta armastab naljaga pooleks tsiteerida A. Lunatšarskit, kes on väitnud, et muuseumitöötaja on kas entusiast või idioot. Hingelt on Inge Teder ka praegu entusiastlik muuseumitöötaja, tõeline professionaal, kes ütleb alati sõna sekka kunstimuuseumi toetuseks ja kaitseks.

EESTI KUNSTIMUUSEUM

LEMMI JÕE



Eesti Loodusmuuseumi direktor Lemmi Jõe lõpetas Tartu Ülikooli 1974. aastal ning on erialalt bioloog. Peale ülikooli töötas ta mitmeid aastaid bioloogiaõpetajana Tallinna 21. Keskkoolis.

1982. aastal tuli Lemmi Jõe tööle Eesti Loodusmuuseumisse, alustades oma karjääri nooremteadurina ja lõpetades direktori ametikohal (alates 1998. aastast). Nende kahle töökoha vahel pidas Lemmi muuseumis veel vanemteaduri ja teadusdirektori ametit. Lisaks muuseumitööle jätkas ta 1988. aastani tööd ka õpetajana, ikka 21. keskkoolis.

Lemmil on ka suur armastus – laulmine. Ja laulnud on ta maast madalast. Nüüd laulab ta juba pikemat aega naiskooris "Virvik".

Seega võib öelda, et Lemmi on mitmekülgne ja energiline naisterahvas – igati sobilik juhtima loodusmuuseumi.

Jaanuaris pidas Lemmi Jõe oma esimest tõsisemat juubelit.

Jõudu ja jaksu Sulle edaspidiseks!

KOLLEEGID
LOODUSMUUSEUMIST

JUUBILARID

SILVIA PIHLAK



Iisaku muuseumi vanemvarahoidja Silvia Pihlak tähistas tänavu kevadel kahekordset juubelit. 2001. aasta 1. märtsil täitis 10 aastat päevast, mil ta asus tööle muuseumi, ja 11. aprillil pidas Silvia oma 60. sünnipäeva. Kümme aastat 25-aastasest muuseumis tähendab, et algus oli koolimuuseumi päevil, mil tuli teha nii varahoidja, teaduri kui giidi tööd. Esimesed näpunäited muuseumitööks sai juubilar muuseumi rajajalt Daniel Vardjalt. Muuseumi ümbernimetamisega koolimuuseumist maakonnamuuseumiks on Silvia laborandi tiitel vahetunud vanemvarahoidja nime-tuse vastu.

Väga paljud Iisaku muuseumi külastajad mäletavad muuseumi just Silvia südamliku majatutvustuse kaudu. Oma maakonna õpetajatele on 10 aastat giiditööd teinud naine juba nägupidi tuttav. Et muuseumi külastavad sageli vene õpilased, on hea, kui siin on vabalt vene keelt valdav inimene. Silvia lapsepõlv ja kooliaeg möödusid Siberimaal. Seal omandatud hea keeleoskus osutus hiljem hoopis takistuseks vene filoloogialase kõrghariduse omandamisel. Raamatukogus töötades saadud kogemused kulusid varahoidjale marjaks ära. Raamatute saladused on Silviale hingelähedased praegugi. Lasteaiakasvatjana töötatud aeg õpetas lastega suhtlema, nende hinge vaatama ja neid mõistma. Nüüd Silvi giiditööd jälgides on huvitav näha, kuidas ta oskab vanad eksponaadid lastele kõnelema panna.

Iisaku muuseumi pere õnnitleb sünnipäevalast kahekordse juubeli puhul. Soovime rõõmu lastest ja lastelastest! Heasüdamlikkust, kannatlikkust ja teiste rõõmudele-muredele kaasaelamise oskust edaspidigi! Ja kõigeiks selleks raudset tervist!

IISAKU MUUSEUMI PERE

IN MEMORIAM

LEILI PAJOS

27.9.1929 – 25.5.2000



25. mail 2000 lahkus meie hulgast kauaaegne teenekas muuseumitöötaja Leili Pajos.

Leili Pajos sündis 27. septembril 1929 Rakveres ning kogu tema elu ja tegevus olid seotud Rakvere ja Virumaaga.

Leili töö Rakvere Muuseumi arendamisel on kujukas tunnus sellest, mida jõuab ära teha inimene, kes pühendub oma tööle kogu südamest. 1949. aastal asus Leili Pajos tööle tolelaegses Viru Maakondlikus Muuseumis ja 1999. aasta kevadel tähistas ta oma 50 aasta tööjuubelit. Sellest ajast 28 aastat (1959–1987) möödus direktori ametit pidades. Just nende aastate jooksul kujunes Rakvere Muuseum selliseks, nagu seda täna tuntakse. Esialgu tagasihoidlikust väikemuuseumist sai aastate jooksul asutus, millele kuulub üks väärikamaid hooneid Rakveres. Leili Pajose töö tulemusena loodi Rakvere Muuseumi filiaal Kundas (praegune linnamuuseum). Moel asuv Eesti Piiritustööstuse Muuseum sai samuti Rakvere Muuseumi filiaaliks. Rakveres avati 1983. aastal linnakodaniku majamuuseum ja 1988. aastal ordulinna esimene osa. Leili Pajose teeneks oli ka kunstnik Richard Sagritsa Karepal asuva sünnikodu üleandmine Rakvere muuseumile. Leili tutvustas Virumaa ajalugu ja muuseumi tegevust arvukates ajaleheartiklites ning koostas paikkonda tutvustavaid turismi-brošüüre.

Leili töö ei piirdunud ainult muuseumiga. Tema organisatoorivõimed avaldusid töös Rakvere rajooni laulupeokomisjoni sekretärina. Leili Pajos kuulus Eesti Looduskaitse Seltsi asutajaliikmete hulka ja seltsi Rakvere osakond tegutses tema juhtimise all kümnekond aastat. Pikka aega oli Leili kultuuritöötajate ametiühingu töö korraldajaid rajoonis, juhtides tolelaegse kultuuriosakonna ametiühingu komitee tegevust. Väärtuslik oli tema panus ka Rakvere I Keskkooli vilistlaskogu töösse – ta aitas korraldada kooli juubeleid ja välja anda juubelialbumit.

Kolleegidele Rakvere Muuseumist jääb Leili Pajos meelde väga rikkaliku kogemustepagasiga spetsialistina, kelle rõõmsameelsust ja huumorisoont võis vaid kadestada.

RAKVERE MUUSEUMI PERE

TAMARA HABICHT

30.7.1918 – 20.5.2001



Lehekuu 20. päeval jäi pärast pikemat haigust igavesele unele Eesti vanema põlve rahvateadlane, ajalookandidaat Tamara Habicht.

Tamara Habicht (snd Preobraženski, eestist Paevere) sündis 30. juulil 1918 pere ainukese lapsena Venemaal Vjatka kubermangus Orlovi linnas, kus tema vanemad olid palgalised teenistujad (isa Mihhail kantseleiametnik, ema Ida zootehnik). 1920. aastal pärast isa surma pöördus pere tagasi Eestisse. Tamara elas algul tädi juures Saadjärvel, kooliteed alustas Tartus ema juurest.

Ta õppis aastail 1926–1931 Tartu Linna I Algkoolis ja 1931–1936 Eesti Nooresoo Kasvatuse Seltsi Tütarlaste Gümnaasiumis. 1936. aastal astus ta Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonda, valides erialaks eesti keele, eesti ja üldise kirjanduse, inglise filoloogia ja rahvaluule. Samaaegselt õpingutega tuli lisa teenida järeleaitamistundidega. Sügisest 1939 oli Tamara korp! Filiae Patriae noorliige. Ülikooli lõpetas ta 1942. aastal ja teist korda uue korra ajal 1946. aastal alustatud mittetatsionaarsed õpingud Tartu ülikoolis 1950. aastal eesti filoloogina (rahvaluule eriharu).

Lühikest aega pidas Tamara Habicht mitmeid ameteid – augustist 1942 augustini 1944 oli "Postimehe" kultuuriosakonna tehniline toimetaja tõlkimise ja korrektuuri alal, 1944. aasta sügiskuu Tallinnas riikliku kirjastuse "Pedagoogiline Kirjandus" korrektor ja jaanuarist juulini 1945 ERMi teaduslik kaastööline. Seejärel oli ta maini 1946 talutöödel Lätis ja Eestis. Maist 1946 oli Tamara Habicht taas ERMi teenistuses, algul töötas ta fondides, seejärel augustist 1946 teadusliku kaastöölise ja 1. jaanuarist 1947 vanema teadusliku kaastöölise.

1950. aastatel uuris Tamara Habicht rahvarõivaid; ta osales albumi "Eesti rahvariided" (1957) Saare- ja Muhumaad puuduta-

va osa koostamisel. Ka hiljem on ta sama teema juurde tagasi pöördunud, avaldades 1968–1969 seoses üldlaulupeoga rea populaarteaduslikke artikleid eri paikade (Räpina, Jämaja, Setu, Muhu, Anseküla) rahvarõivakomplektidest "Nõukogude Naises" ja andes rahvarõivaalast nõu.

Järgnevatel aastatel kujunes põhiliseks uurimisvaldkonnaks eesti taluehitustega seotu, eriti Kagu-Eesti ehitused 19.–20. sajandil. Sel alal ilmus kuus artiklit ERMi aastaraamatus (1959–1984; ehiselementidest eesti taluarhitektuuris, loomapidamis- hoonetest ja Kagu-Eesti lautadest, taluõuest ja kõrvahoonetest, elamust ja elamuisustusest Jakob Hurda rahvaluulekogudes ning Pihkva oblasti eesti asukate ehitustest), aga ka klassikaks saanud tööd "Rehielamu Kagu-Eestis 19. sajandi teisel poolel" (Tartu 1961), "Eesti saun" (Tallinn 1972) ja "Rahvapärane arhitektuur" (Tallinn 1977).

1965. aastal kaitses Tamara Habicht dissertatsiooni "Kagu-Eesti taluehitused XIX sajandi teisel poolel – XX sajandi algul" ajalookandidaadi kraadi saamiseks. (Töö oli edasi lükkunud nagu mõni muugi ettevõtmine mitmel korral hiljem haiguse tõttu.)

Talurahvaarhitektuurist pidas Tamara Habicht mitmeid ettekandeid ka teistes Eesti asutustes, samuti üleliidulistel etnograafide ja arheoloogide teadusüritustel Moskvas, Peterburis (Leningradis) ja Lviis ning balti kolleegide foorumitel Vilniuses, 4. rahvusvahelisel fennougristide kongressil Budapestis. Selle tulemusena ilmus artikleid mitmetes kogumikes Eestis ja välismaal.

Lühemat aega töötas Tamara Habicht ERMi korrespondentide võrgu juhatajana, 1. jaanuarist 1976 kuni 1. juulini 1977 rahvakunsti ja elatusalade osakonna juhatajana, seejärel pensionäri-eas taas lühemat aega vanemteadurina ja ajuti (alates 16. juunist 1979 kuni pärast haigust lõpliku pensionile jäämiseni 1985) mitmesugustel abitöödel. Neil viimastel aastatel oli ta muuseumi üks aktiivsemaid "esiviisiku" loengupidajaid üle Eesti.

Hinnates kõrgelt kirjasaatjatelt, samuti kooliõpilastelt ja kodu-uurijatelt laekunud ainet ja kasutades seda uurimustes, koostas Tamara Habicht arvukalt küsimuslehti (21, teemaks aidad, saunad, suvekojad, korterid, linnaelamud ja kõrvahooned, laudad, hobusetallid, aganikud, panipaigad, suvekambriid, keldrid), ankeete (4) ja osales näituste koostamisel. Tähelepanuväärselt kogus ta esemeid ja muud materjali välitöödelt (eriti fotod ja kaastöös muuseumi ja kunstiinstituudi kunstnikega joonised), käies läbi suure osa Eestist.

Tamara Habichtist jääb mälestus kui rõõmsameelsest ning abivalmis inimesest ja kolleegist, kes on andnud olulise panuse Eesti etnoloogiasse.

TOIVO SIKKA

HELMUT JOONUUS

11.1.1924–6.5.2001



17 aastat Rakvere Muuseumis toleaege Rakvere rajooni kultuurimälestiste inspektorina töötanud Helmut Joonuks sündis 10. jaanuaril 1924 Virumaal Salla vallas Tammiku külas Pilli talus kuuenda lapsena.

Kooliteed alustas ta Salla-Tammiku algkoolis, jätkas seda Väike-Maarja Gümnaasiumis, mille humanitaarharu lõpetas 1943. aasta kevadel.

Sama aasta kevadel mobiliseeriti noormees sõjaväkke. Pärast väljaõpet Debicas Heidelaagris sattus ta Neveli piirkonda. Tegevus Eesti Leegioni sõjakirjasaatjate rühma kullerina viis Helmutit korduvalt Berliini ja tagasi rindele. Märtsis 1944 viibis ta Narva rindel, tehes kaasa taganemistee Oppelnini. Kõrvuti kulleritööga oli Helmut ametis mitmele eesti lehele ("Virumaa Teataja", "Rindeleht", "Varemetest tõuseb kättemaks" jt) rindekorrespondendina kaastööd tehes. Nendes lehtedes avaldas ta ka fotosid ja luulet.

Vangi langes Helmut Joonuks sõja lõpupäeval 9. mail 1945 Münchengrätzis. Pärast vintutusi mitmetes Saksamaa ja Vene-

maa sõjavangilaagrites saadeti ta Leninsk-Kuznetski sunnitöölaagrisse Kemerovo oblastis.

Tagasi kodumaale saabus Helmut 5. oktoobril 1946 ja asus tööle õpetajana Simuna koolis. Suure osa elutööst tegi Helmut Rakke Keskkoolis, kus ta töötas 1947. aasta sügisest 1970. aastani. See oli aeg, mil Rakke kooli tunti kogu Eestis, sest just tänu Helmut Joonuksi oskuslikule tööle loodi koolis muuseum, millele võrdset Eesti koolimuuseumide seas ei leidunud. Aktiivselt tegeles ta õpilaste vaba aja sisustamisega, korraldades matku, mis viisid osavõtja jalgsi, suuskadel ja jalgratastel paljudesse paikkondadesse Eestis.

Helmut Joonuksist sai kiiresti üks tuntumaid kodu-uurijaid Eestis. Tema eestvedamisel said Rakke kooli õpilased korduvalt mitmesuguseid auhindu – 1958. aastal Eesti Kirjandusmuuseumi korraldatud kohamuistendite kogumise võistlusel võitsid nad kahekümnest auhinnast seitse, 1959. aastal premeeriti kooli kodulooringi etnograafilise materjali kogumisel ergutusauhinnaga, 1961. aasta murdematerjali kogumisel tõsteti esile just Rakke õpilaste kirjanudut jne. Kõrvuti õpilaste juhendamisega oli Helmut aktiivne kogutud andmete kirjanaja ja publitseerija. Tema sulest ilmus koos kordustrükkidega ligi 30 Eesti paikkondi tutvustavat raamatukest.

Üle Eesti oli Helmut asjaomastes ringkondades tuntud mitmete oma hobide poolest – suurimaks armastuseks oli bibliofiilia, aga igati arvestataval tasemel ka eksliibriste kogumine, postkaartide kollektseerimine ja filateelia.

1998. aastal avaldas Helmut osa oma luuleloomingust kogus "Õhtu nagu tulekahi" alapealkirjaga "Sõja- ja lemmelaulud".

Rakvere Muuseumis töötamise ajal jätkas Helmut talle eriti omaseks saanud tegelemist meie ajaloo ja kultuuri jäädvustamisel kultuurimälestiste kaitse inspektorina. Vähemasti meie maa-konnas tundis ta kõiki vaatamisväärsusi paiku väga põhjalikult ja tema teadmistest said osa need inimesed, kellel oli õnn Helmuti juhutatud ekskursioonidel osaleda.

Muuseumitöötajatele jääb Helmut meelde ka kui hinnatud seltskonnainimene, kes armastas head vestlusringi ja nalja visata. Palju aastaid pärast Helmuti pensionilejäämist toimusid muuseumi peod ikka tema osavõtul.

Huvitava ja palju teha jõudnud inimesena oli Helmut aktiivne pea elu lõpuni välja.

RAKVERE MUUSEUM

KROONIKA

Koolitusseminar väikemuuseumide töötajatele
(munitsipaal-, eraõiguslikud, alustavad muuseumid)

12.–13. veebruar 2001

12. veebruaril Rahvakultuuri Arendus- ja Koolituskeskuses
Tallinnas Vilmsi tn 55,

13. veebruaril Viimsi mõisas

12. veebruar

Mida räägitakse muuseumide atesteerimisest?
Muuseumi sulgemine talveks
Mööblist ja puidust väikemuuseumis
Ekspositsiooni tegemise põhimõtted ja
kasutatavad materjalid
Materjalidega tutvumine, arutelu, küsimused-
vastused

H. Põllo
A. Heidmets
V. Vainomäe

V. Sillamaa
V. Sillamaa,
H. Põllo

13. veebruar

Viimsi Vabaõhumuuseumi külastamine
Tutvumine Viimsi mõisaga (Laidoneri
muuseumi külastamine)
Kokkuvõtete tegemine
Arutelu koolitusvajadusest

M. Raal,
M. Reintalu

Teoreetiline museoloogiapäev

Soome Instituut koostöös Eesti Muuseumiühinguga

11. aprill 2001

Soome Instituudis Tallinnas Harju tn 1

Muuseuminäituse keelest ja identiteedist
Vaatepunkte kultuuritraditsioonist ja muuseumi rollist modern-
ses ühiskonnas
Külalisettekandja dr Kerstin Smeds

Tagakaanel:

On the back cover:
На задней обложке:

Detalle Pompei stiilis seinamaalingutest Tartu Ülikooli Kunstimuuseumi seintel.

Uus ekspositsioon renoveeritud ruumides avati 15. veebruaril 2001. Fotod Andres Tennus

Details of wall paintings in Pompeian style on the walls of the Tartu University Art Museum.

The new exposition in the renovated rooms was opened on February 15, 2001

Детали стиля Помпеи в настенных росписях музея искусств Тартуского университета.

Новая экспозиция в отреставрированных помещениях была открыта 15 февраля 2001 года

Koolitusseminarid kesk- ja maakonnamuuseumide ning linnamuuseumide teaduspersonalile ja teadustööst huvitatud töötajatele

I grupp 9.–10. aprill 2001

II grupp 16.–17. aprill 2001

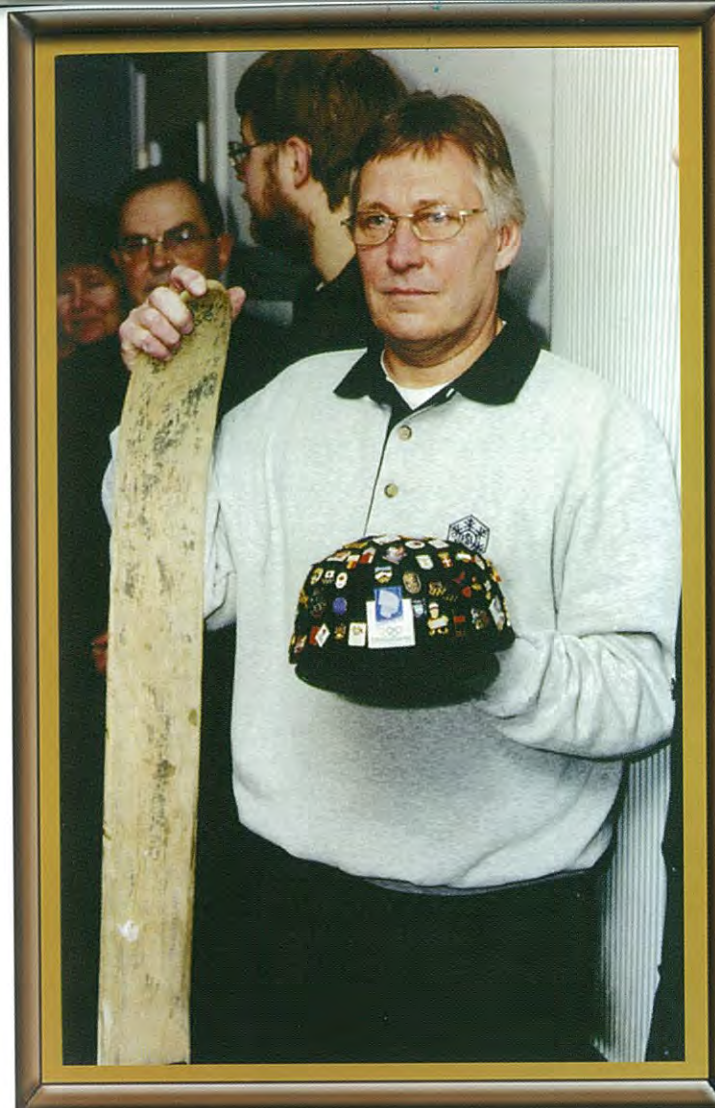
Rahvakultuuri Arendus- ja Koolituskeskuses Tallinnas
Vilmsi tn 55

Seminari läbiviija prof Ülo Vooglaid
Teadusliku uurimise objekt ja aine
Teadusliku uurimise teooria, uurimisprotseduur, algandmete
usaldatavus, järeldused jms

Muuseumipäev

14. mail 2001 Läänemaal

Tutvumine Ants Laikmaa majamuuseumi ja pargiga,
Eesti Raudteemuuseumiga,
Läänemaa Muuseumiga,
Rannarootsi Muuseumiga,
Lihula muuseumiga,
Lääne-Eesti Sidemuuseumi väljapanekuga,
Lihula linnuse varemetega.
Päeva lõpetamine Lihula kultuurimaja kohvikus



Otepää Suusamuuseumi avamine 9. veebruaril 2001
Eesti Suusaliidu president Toomas Savi kingitustega
Opening of the Otepää Ski Museum on February 9, 2001
Toomas Savi, President of the Estonian Skiing Association,
with presents
Открытие лыжного музея в Отепэе
9 февраля 2001 года
Президент Эстонского лыжного союза
Тоомас Сави с подарками

Fotod Aldo Luud

Rahvusvahelise Suusaliidu peasekretär Bengt-Erik Bengtsson (keskel) oma kingitust üle andmas.
Tema kõrval vasakult Jaanus Raidal, Alevtina Koltšina ja Pavel Koltšin.

Bengt-Erik Bengtsson, Secretary General of the International Skiing Association (centre),
handing over his present. Next to him from the left Jaanus Raidal, Alevtina Kolchina ja Pavel Kolchin
Свой подарок передает главный секретарь международного лыжного союза
Бенгт-Эрик Бенгтссон (в центре). Рядом с ним слева направо Яанус Райдал,
Алевтина Колчина и Павел Колчин

